

Джозеф

Конрад

Фрея
із Семи
Островів

Зарубіжні авторські зібрання

Джозеф

Фрея
із Семи
Островів

Харків
«Фоліо»
2020

УДК 821.111
К64

Переклад з англійської
Б. Носенок, С. Вільхового

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова-Мешкова

Конрад Дж.
К64 **Фрея із Семи Островів / Джозеф Конрад; пер.**
з англ. Б. Носенок, С. Вільхового; худож.-оформлювач
О. А. Гугалова-Мешкова. — Харків: Фоліо, 2020. —
187 с. — (Зарубіжні авт. зібрання).

ISBN 978-966-03-9166-6

Фрея — єдина дочка Нельсона, власника маленького острова з невеликої групи островів, які прозвали «Сім Островів». Крім краси й гострого розуму вона вирізнялася урівноваженим характером і розважливістю. Фрея стає об'єктом уваги голландського офіцера Хімскірка й англійського шкіпера Джаспера Аллена. Проте перевагу віддає шкіперу, за що Хімскірк мстить: він затримує бриг Аллена й усвідомлено веде судно на риф, де він і гине. Джаспер же найбільше у світі любив тільки бриг і Фрею, і питання в тому, кого з них він любив більше.

УДК 821.111

ISBN 978-966-03-9166-6

© Б. Е. Носенок, переклад
українською, 2020
© О. А. Гугалова-Мешкова,
художнє оформлення, 2020
© Видавництво «Фоліо», марка
серії, 2019

ФРЕЯ ІЗ СЕМИ ОСТРОВІВ

I

Якось — це було багато років тому — я отримав довгого, багатослівного листа від одного з моїх старих приятелів і товаришів по бродяжництву в східних водах. Він усе ще був там — придбав сім'ю та сивину віку. Я представив його собі — погладшав, втягнувся в рутину домашнього життя. Кажучи коротко, його піймала доля, спільна для всіх за винятком тих улюбленців богів, яких рано б'є по голові життя, які вмирають молодими. Лист нагадував послання типу «а ти пам'ятаєш?..» — сумний лист, звернений до минулого. Між іншим, там значилося: «Напевно, ти пам'ятаєш старого Нельсона...»

Пам'ятати старого Нельсона! Звичайно ж. І почати слід з того, що його звали зовсім не Нельсоном. Англійці з Архіпелагу звали його Нельсоном, — гадаю, так їм було зручніше, а він ніколи не протестував проти цього. Це було б порожнім педантством. Справжнім же його прізвиськом було — Нільсен. Він поїхав на Схід до появи телеграфного кабелю, служив у англійських фірмах, одружився з англійкою, протягом багатьох років був одним із нас: довгі роки торгував й у всіх напрямках

зборознив Східний архіпелаг — уздовж і впоперек, по діагоналі й перпендикулярно, колами, напів колами, зигзагами і вісітками. Так тривало роки й роки.

Не було жодного закутка в цих тропічних морях, куди б тишком-нишком не проник із наймиролюбнішими намірами підприємливий старий Нельсон (чи Нільсен). Його сліди, якщо нанести їх на мапу, покрили б, наче павутиною, всю карту Архіпелагу — всю за винятком Філіппін. Він ніколи не наближався до цієї дивної місцини. Його утримував якийсь незрозумілий страх перед іспанцями, точніше — перед іспанською владою. Важко сказати, чого він побоювався. Може, у якийсь момент свого життя він читав розповіді про інквізицію.

Однак він узагалі боявся того, що називав «владою». Мова йде не про англійську владу: до англійців він ставився з довірою і повагою. Йдеться про дві інші нації, які правили в цій частині світу. Вони викликали у нього неприязнь і страх. Голландці лякали його менше, ніж іспанці, але він ставився до них із ще більшою недовірою: справді, надзвичайно підозріло. Голландці, на його думку, здатні були «зіграти погану штуку з людиною», яка мала нещастя їм не сподобатися. В них були свої закони і правила, але вони не мали й гадки про належне їх застосування. Шкода було бачити, з якою тривожною настороженістю звертався він до тих чи тих офіційних осіб, але не варто забувати, що цей самий чоловік безстрашно тинявся селом канібалів у Південній Гвінеї (зауважте, що він усе життя був людиною в тілі й, смію сказати, здавався вельми апетитним шматочком), пропонуючи бартер, прибуток від чого не перевищував п'ятдесяти фунтів.

Пам'ятати старого Нельсона! Ще б пак! Правда, жоден із мого покоління не знав Нельсона в дні його розквіту. В наш час він уже «відійшов від справ». Купив, а можливо, орендував у султана частину маленького острівця з невеликої групи, званої «Сім Островів», що лежала трохи на північ від Банки. Вважаю, це була законна угода, але я не маю жодного сумніву, що, будь він англійцем, голландці знайшли б підставу викурити його звідти без всяких церемоній. У цьому разі справжнє його прізвище послужило йому вірну службу. Голландці дали йому святий спокій як невибагливому данцю, чия поведінка була цілком нормальною. Вклавши всі свої гроші в обробку землі, він, природно, намагався не викликати навіть тіні непорозуміння і, керуючись саме цими розсудливими міркуваннями, не надто прихильно поглядав на Джаспера Аллена. Однак про це — пізніше. Так! Усі ми добре пам'ятаємо великий гостинний бунгало, споруджений на схилі острова, всі ми пам'ятаємо старого Нельсона — його огрядну фігуру, одягненого завжди в білу сорочку й штани (у нього вкоренилася звичка за будь-якої нагоди знімати свій альпаковий піджак), його круглі блакитні очі, розпатлані пісочно-білі вуса, що стирчали на всі боки, як голки розсердженого дикобраза, його манір несподівано сідати й обмахуватися капелюхом. Проте не має сенсу приховувати те, що найкраще ми пам'ятаємо його дочку, яка в той час приїхала на острів, оселилася з ним і стала такою собі Леді Островів.

Фрея Нельсон (або Нільсен) була однією з тих дівчат, які застаються в пам'яті надовго. Овал обличчя був прекрасний. У цій чарівній рамці гармонійне розташування всіх рис і яскравий рум'янець справляли враження здо-

ров'я, сили і, якщо можна так висловитися, несвідомої самовпевненості — чудової примхливої рішучості. Я не хочу порівнювати її очі з фіалками — вони були променисті й не такі темні. Розріз очей був широкий, і вона завжди дивилася на людей відкрито й прямо. Я ніколи не бачив цих довгих темних вій опущеними, — гадаю, їх бачив Джаспер Аллен як особа привілейована, — але я не сумніваюся, що вона справляла приємне, чарівне враження. Вона могла, — Джаспер розповідав мені про це якось зі зворушливим ідіотським захопленням, — сісти на своє волосся. Так, це можливо, цілком можливо. Мені не судилося спостерігати ці чудеса. Я задовольнявся тим, що милувався її витонченою зачіскою, що дуже пасувала їй, підкреслюючи красиву форму її голови. У напівтемряві, коли жалюзі на західній веранді бували опущені, або в тіні фруктових дерев біля будинку, її пишне блискуче волосся, здавалося, випромінювало своє власне золотаве світло.

Вона зазвичай одягалася в біле й вдягала короткі спідниці, які не заважали ходьбі й відкривали її витончені, зашнуровані коричневі черевики. І тільки блакитна обробка іноді оживляла її костюм. Ніякі фізичні зусилля начебто не втомлювали її. Я якось бачив, як вона вийшла з човна після довгої прогулянки на сонці (вона багато гуляла): подих її був, як і раніше, рівним, і жодна волосинка не вибилася з її зачіски. Вранці, коли вона виходила на веранду, щоб подивитися на захід, у бік Суматри, вона здавалася такою ж свіжою й осяяною, як крапля роси. Однак крапля роси — це явище одного моменту, феномен вельми ефемерний, а Фрея була жива й зовсім не ефемерна. Я пам'ятаю її округлі сильні руки

з тонкими зап'ястками, широкі й міцні, здібні кисті рук із тонкими пальцями.

Я не знаю, чи справді вона народилася на морі, але мені відомо, що до дванадцяти років вона плавала зі своїми батьками на різних кораблях. Після того як старий Нельсон втратив дружину, перед ним постало серйозне питання — що робити з дівчинкою. Одна добра леді з Сінгапуру, розчулена його німим горем і скрутним становищем, запропонувала взяти на себе турботу про Фрею. Ця угода тривала шість років, а тим часом старий Нельсон (або Нільсен) «відійшов від справ» і влаштувався на своєму острові. Ось тоді й було вирішено (оскільки добра леді їхала в Європу), що його дочка має приєднатися до нього.

Як першу й найважливішу підготовку до цієї події старий замовив негайно через свого сінгапурського агента «величезний» рояль Штайна і Ебгарта. Тоді я командував маленьким пароплавом, який торгував з островами, і мені було дещо відомо про «величезний» рояль Фреї, бо на мою долю випало відвезти його до неї. Насилу вивантажили ми величезний ящик на пласку поверхню скелі серед чагарників, і під час цієї морської операції ледь не вибили дно в одній із моїх шлюпок. Участь у цьому підприємстві брала вся команда, разом із механіками й кочегарами, і, вклавши сюди всю свою винахідливість, вдавшись до важелів, канатів, валів і нахилених площин із намілених дощок, працюючи на сонці, подібно до стародавніх єгиптян, що споруджували піраміди, ми дотягли його до дому й поставили на західній веранді, що була в бунгало за вітальню. Потім ми обережно вибили дошки ящика, і перед нами, нарешті, постало це масштабне

чудовисько з рожевого дерева. З побожним хвилюванням ми дбайливо присунули його до стінки і вперше за цілий день зітхнули вільно. Безсумнівно, це був найважчий предмет на всьому острові з дня створення світу. Гучність звуків, які він видавав у цьому бунгало (що відігравав роль деки), була воістину дивовижною. Він солодко гримів прямо над морем. Джаспер Аллен казав мені, що рано вранці на палубі «Боніто» — його дивно швидкого й гарного брига — він абсолютно чітко чув, як Фрея розігрує гами. Правда, цей хлопець завжди кидав якір нерозважливо близько від берега, про що я йому не раз казав. Звичайно, ці моря спокійні до одноманітності, а Сім Островів — особливо тихе й безхмарне містечко. Але все ж іноді полуденна буря над банком або навіть один із тих лиховісних густих шквалів від далекого берега Суматри раптово влаштовували вилазку на острови, заволікаючи їх на дві-три години вихорами й синюваточорним мороком — надзвичайно зловісним. Тоді опущені очеретяні жалюзі відчайдушно стукали від поривів вітру, все бунгало здригалося дощенту, і тоді Фрея сідала за рояль і в сліпучих спалахах громовиці грала дику музику Вагнера, а навколо обрушувалися громові удари, від яких волосся ставало дибки. В такі хвилини Джаспер застигав на веранді, милуючись її гнучкою, стрункою фігурою, дивним сяйвом її білявого волосся, швидкими пальцями на клавішах, білизною її шиї... а там, біля мису, бриг здіймався, натягуючи канати у якійсь сотні ярдів від небезпечних, до блиску чорних скель. Ух!

І причина цього, якщо хочете, була одна: коли він повертався вночі на борт і опускав голову на подушку, то відчував, що він так близько від своєї Фреї, яка спала

в бунгалo, як тільки можливо за цих обставин. Чи чули ви про щось подібне? І, зауважте, цей бриг мав стати будинком — їхнім будинком — плавучим раєм, який Джаспер поступово споряджав, як яхту, щоб блаженно проплавати на ньому все своє життя разом із Фреєю. Дурень! Проте хлопець завжди ризикував.

Пам'ятаю, якось я спостерігав із веранди разом із Фреєю, як бриг наближався з півночі до мису. Мабуть, Джаспер побачив дівчину у свою довгу підзорну трубу. І що ж він зробив? Замість того щоб плисти милю-іншу вздовж берега, а потім за всіма морськими правилами кинути якір, він знайшов просвіт між двома огидними старими зубчастими рифами й раптово повернув кермо, стрілою пустивши туди бриг. Усі вітрила його тремтіли й тріщали так, що цей тріск ми могли чути на веранді. Мушу вам сказати, що я свиснув крізь зуби, а Фрея вилаялася. Так! Вона стиснула свої міцні кулаки, тупнула ніжною в красивому коричневому черевіку й сказала:

— Чорт забирай!

Потім, глянувши на мене, злегка почервоніла, правда, не дуже сильно, сказала:

— Я забула, що ви тут, — і засміялася.

Так і було, так і було. Коли з'являвся Джаспер, вона забувала буквально про все. Стривожений цієї божевільною витівкою, я не втримався, щоб не звернутися за співчуттям до її здорового глузду.

— Ну чи не дурень він! — з почуттям сказав я.

— Повний ідіот, — гаряче погодилася вона, прямо дивлячись на мене своїми широко розкритими серйозними очима, а на щоках її грали усміхнені ямочки.

— І все це, — наголосив я, — тільки для того, щоб зустрітися з вами на якісь двадцять хвилин раніше.

Ми чули, як опустився якір, а потім вона вдала себе дуже рішучою й загрозливою.

— Зачекайте хвилинку. Я навчу його.

Давши мені інструкції, вона пішла у свою кімнату й зачинила двері, залишивши мене одного на веранді. Задовго до того, як на бригу були прибрані вітрила, з'явився Джаспер, стрибаючи через три сходинки. Він забув привітатися й нетерпляче поглядав туди й сюди.

— Де Фрея? Хіба її щойно тут не було?

Коли я пояснив йому, що він буде позбавлений радості бачити міс Фрею протягом цілої години з однією тільки метою «провчити його», Джаспер заявив, що, безсумнівно, це я її налаштував проти нього, і він боїться, як би йому не довелося пристрелити мене якогось прекрасного дня. Вона і я дуже подружилися. Потім він кинувся на стілець і почав розповідати мені про своє плавання. Однак правда в тому, що хлопець по-справжньому страждав. І це було помітно. Голос у нього обірвався, і він сидів мовчки, дивлячись на двері з виразом обличчя, повним страждань. Це факт... А ще смішніше було те, що менше ніж через десять хвилин дівчина спокійнісінько вийшла зі своєї кімнати. І тоді я пішов. Я відправився розшукувати старого Нельсона (або Нільсена) на задній веранді — його власному куточку, що дістався йому після розподілу будинку, — з благим наміром втягнути його в розмову, щоб він не надумав, чого доброго, бродити навколо кімнати, і не проліз би через незнання туди, де в ньому наразі не було потреби.

Він знав про прибуття брига, але не знав, що Джаспер уже з його дочкою. Мені здається, він думав, що за цей час неможливо дійти до бунгало. Будь-який батько вчиняв би так, як він. Він підозрював, що Аллен закоханий у його дочку. Птиці в повітрі й риба в океані, більшість торговців Архіпелагу і всі жителі Сінгапуру про це знали. Але він нездатний був зрозуміти, до якої міри дівчина захоплювалася ним. У нього склалося враження, ніби Фрея занадто розумна, щоб захопитися ким би то не було — захопитися, я хочу сказати, до такої міри, коли ніякий контроль здорового глузду вже неможливий. Ні, не це змушувало його сидіти на задній веранді й нишком страждати під час візитів Джаспера. Його турбувала голландська «влада». Річ у тім, що голландці косо дивилися на Джаспера Аллена, власника й шкіпера брига «Боніто». Вони вважали його занадто заповзятливим у торгових справах. Не знаю, чи вчиняв він будь-що протизаконне, але, мені здається, його палка енергія була неприємна цим тугодумним, повільним людям. Нехай там як, на думку старого Нельсона, капітан «Боніто» був справним моряком і славним хлопцем, але знайомство з ним швидше було небажаним для нього. Воно, бачте, дещо компрометувало його. З іншого боку, він не хотів просто попросити Джаспера забратися геть. Бідолаха Нельсон сам був славним хлопцем. Я думаю, він посоромився б образити почуття навіть якогось кудлатого канібала — хіба що під впливом сильного роздратування. Я кажу — почуття, але аж ніяк не тіло. Коли в хід пускалися списи, ножі, сокири, дубини або стріли, старий Нельсон умів постояти за себе. У всіх інших відносинах душа його була боязкою. Отже, він сидів зі стурбованою фізіономі-

єю на задній веранді й усякий раз, як до нього долинали голоси його дочки і Джаспера Аллена, роздував щоки, а потім похмуро зітхав із виглядом вкрай пригніченої людини.

Зрозуміло, я висміював його страхи, якими він почасти зі мною ділився. Він до певної міри рахувався зі мною і поважав мої думки — не за мої моральні якості, але за те, що я підтримував нібито добрі відносини з голландською «владою». Я знав напевно, що головне джерело його страхів — губернатор Банки — чарівний, запальний, добросердний контрадмірал у відставці, — без сумніву, симпатизував йому.

Я завжди акцентував його увагу на цій втішній гарантії, й чоло старого Нельсона (або Нільсена) зазвичай на секунду прояснялося. Але потім він починав похитувати головою з таким виглядом, ніби хотів сказати: все це чудово, але в самій природі голландської влади приховані такі глибини, що ніхто, крім нього, не може їх пізнати. Яка безглуздість!

У той день, про який я кажу, старий Нельсон був особливо дратівливий. Я намагався розсмішити його веселою і дещо скандальною історією, що трапилася з одним із наших спільних знайомих у Сайгоні, як раптом він несподівано вигукнув:

— Якого біса йому тут потрібно? Навіщо він сюди прийшов?

Зрозуміло, що він не чув жодного слова. Це мене розлютило, бо анекдот справді був хороший. Я пильно подивився на нього.

— Заспокойся! — вигукнув я. — Невже тобі невідомо, навіщо Джаспер Аллен сюди приходить?

Це був перший зрозумілий натяк, який я будь-коли робив, — натяк на справжній характер стосунків між Джаспером і його дочкою. Він вислухав його дуже спокійно.

— О, Фрея — дівчина розумна, — неуважно пробурмотів він, а його уявний погляд був, без сумніву, прикутий до «влади». Ні, Фрея недурна. Щодо цього він не турбувався. Він рішуче нічого проти не мав. Вона просто проводила з ним час; хлопець її розважає, і більше нічого.

Коли проникливий стариган перестав бурмотіти, в будинку запанувала тиша. Ті двоє проводили час дуже тихо і, безсумнівно, від щирого серця. Яку більш поглинальну й менш гучну розвагу вони могли знайти, ніж будування планів на майбутнє? Сидячи поруч на веранді, вони, мабуть, дивилися на бриг — третього учасника в цій захопливій грі. Без нього не було й майбутнього. Він був для них і щастям, і будинком, і великим вільним світом. Хто це порівнював корабель із в'язницею? Нехай мене з ганьбою повісять на нок-реї, якщо це справедливо. Білі вітрила цього судна були білими крилами — мабуть, «крилами» звучить поетично, — білими крилами їхнього легкого кохання. «Легкого» — це стосується швидше Джаспера. Фрея, як всі жінки, міцніше трималася мирських умовностей.

Однак Джаспер відірвався від землі того самого дня, коли вони разом дивилися на бриг, і між ними простяглося мовчання — те мовчання, яке є однією-єдиною досконалою формою спілкування між істотами, наділеними даром мови, — і коли він запропонував їй розділити з ним володіння цим скарбом. Звичайно, він презенту-

вав їй бриг весь, цілком. Проте його серце було віддано бригу з тієї хвилини, коли він купив його в Манілі в літнього перуанця у скромному чорному сукняному костюмі, загадковому й велемовному. Може, той вкрав його біля берегів Південної Америки, звідки, за його словами, приїхав на Філіппіни «за сімейними обставинами». Це «за сімейними обставинами» звучить виразно добре. Жоден справжній кабальєро не стане далі розпитувати після такої заяви.

А Джаспер, звичайно, був справжнім кабальєро. Бриг же був весь чорний, загадковий і дуже брудний: потьмяніла перлина моря, або, точніше, занедбаний твір мистецтва. Так, він, без сумніву, був художником, цей невідомий будівельник, який надав бездоганні обриси корпусу з найтвердішого тропічного дерева, скріпленого найчистішою міддю. Одному Богу відомо, у якій частині світу був побудований цей бриг. Сам Джаспер не міг дізнатися його історію від свого красномовного похмурого перуанця — якщо хлопець був перуанцем, а не переодягненим чортом, як жартівливо стверджував Джаспер. На мою думку, бриг був такий старий, що міг належати останнім піратам або торговцям невольниками; а можливо, він був кліпером, який перевозив опій, а колишніми господарями були, відповідно, торговці опіумом або контрабандисти.

Хоч би що там було, бриг був повністю справним, як того дня, коли його вперше спустили на воду. Він плавав-літав, як відьма, добре слухався керма, немов маленька гичка, ходив під вітрилами, як чарівне судно, і, подібно до красивих жінок, які прославилися в історії своїм бурхливим життям, здавалося, зберігав секрет

вічної молодості. Тому нічого неприродного не було в тому, що Джаспер Аллен поводився з ним, як законний. Таке поводження повернуло бригу блиск його краси. Джаспер покрив його кількома шарами кращої білої фарби так дбайливо, майстерно, артистично накладеної й підтримуваної в такій чистоті його заляканим екіпажем із добірних малайців, що дорогоцінна емаль, якою користуються ювеліри для своїх виробів, не могла мати кращий вигляд і бути ніжнішою на дотик. Вузька позолочена облямівка оперізувала його витончений корпус, і своєю красою бриг легко затьмарював будь-яку професійну яхту для прогулянок, що колись з'являлася в ті дні на Сході. Повинен сказати, що я особисто віддаю перевагу темно-малиновій облямівці на білому корпусі: вона виділяється більш рельєфно і коштує дешевше. Так я і сказав Джасперу. Але де там! Він визнавав тільки краще листкове золото, хоча, по суті, ніяка прикраса не могла бути досить достойною для майбутнього житла його Фреї.

У його серці почуття до брига й до дівчини були нерозривно злиті: так можна сплавити в одному тиглі два дорогоцінних метали. А полум'я було гаряче, можу вас запевнити. Воно викликало в ньому якесь шалене внутрішнє хвилювання, що виявлялося як у вчинках, так і в бажаннях. Сухорлявий, довготелесий, із тонким обличчям, хвилястим каштановим волоссям, із напруженим блиском сталевих очей і швидкими, рвучкими рухами, він іноді нагадував мені блискучий відточений меч, що безперестанку виймається з піхов. І тільки коли він перебував біля дівчини, — коли він міг на неї дивитися, — ця дивна напруженість змінювалася серйозною

відданою увагою, з якою він стежив за найменшими її рухами й словами.

Її холоднокрровне, тверезе, добродушне самовладання, здавалося, зміцнювало його серце. А може, на нього так заспокійливо діяла чарівність її обличчя, її голосу, її поглядів? Однак доводиться думати, що саме все це й запалювало його уяву, якщо джерела любові лежать в уяві. Проте я не такий, щоб досліджувати глибше подібні таємниці, й мені здається, ми забули про бідного старого Нельсона, що сидить на задній веранді й трикратно роздуває щоки.

Я вказав йому, що Джаспера не можна назвати час-тим відвідувачем. Він і його брат плавали по всіх водах Архіпелагу. На це дідуган Нельсон відповів тільки — і відповів стурбовано:

— Сподіваюся, Хімскірк сюди не загляне, доки тут стоїть цей бриг.

Він уже ставився до Хімскірка наче до страхопуда! Хімскірк! Справді, йому бракувало терпіння...

II

Ну хто, скажіть, будь ласка, був цей Хімскірк? Ви відразу побачите, яким нерозумним був цей страх перед Хімскірком... Звичайно, чоловік він був досить шкідливий. Це відразу впадало в очі, досить було послухати, як він сміється. Ніщо не викриває ясніше таємних властивостей людини, ніж необережний вибух сміху. Але — боронь боже! — якби ми здригалися від кепського реготу, немов заєць від будь-якого звуку, нам нічого іншого не залишалося б, як самотності пустелі або відокремленого

скиту відлюдника. І навіть там нам довелося б терпіти неминучу присутність диявола.

Однак він — персона значуща, він знав кращі дні й високо стояв у ієрархії небесного воїнства. Проте в ієрархії земних голландців Хімскірк, чиї ранні роки навряд чи відрізнялися особливим блиском, був всього-на-всього сорокарічним флотським офіцером, без будь-яких особливих знайомств чи здібностей, якими можна похвалитися. Він командував «Нептуном» — маленьким канонерським човном, що ходив у водах Архіпелагу й стежив за торговцями. Справді, не надто високе положення. Повторюю, це був звичайнісінький лейтенант, середніх років, який чесно прослужив двадцять п'ять років і, ймовірно, в недалекому майбутньому збирався вийти у відставку. От і все.

Він ніколи не обтяжував своєї голови роздумами про те, що робиться на Семи Островах, доки не почув із розмов у Мінтоці або Палембанзі про красиву дівчину, що оселилася там. Думаю, цікавість спонукала його заглянути на Острови, а раз побачивши Фрею, він взяв собі за правило заїжджати до Нельсона щоразу, як перебував на відстані полудня шляху від Островів.

Я не хочу сказати, що Хімскірк був типовим голландським флотським офіцером. Я бачив їх у достатній кількості, щоб не допустити цієї безглуздої помилки. В нього було велике, гладко виголене обличчя з пластичними смуглявими щоками, а між ними розташовувався пухкий рот. У його чорному волоссі сріблилися білі нитки, а його неприємні очі теж були чорними. У нього була погана звичка кидати на всі боки косі погляди, не повер-

таючи голови, низько посадженої на короткій, круглій ший. Товстий круглий торс у темній куртці із золотими джгутами на плечах був поставлений на парі розчепіре-них товстих круглих ніг у білих діагонально скроєних штанів. Його круглий череп під білим кашкетом також здавався надзвичайно товстим, але мізків у ньому було досить, щоб виявити та злісно використовувати страх бідолахи Нельсона перед тим, що було наділено хоча б мізерною краплею влади.

Хімскірк висаджувався на мисі й, перш ніж з'явитися в будинку, мовчазно обходив всю плантацію, немов це була його власність. На веранді він вибирав кращий стілець і залишався до сніданку або до обіду, не чекаючи навіть натяку на запрошення.

Його слід було б вигнати вже за одне його ставлення до міс Фреї. Будь він голим дикуном, озброєним списами й отруєними стрілами, старий Нельсон (або Нільсен) вийшов би на нього з кулаками. Але цих золотих джгутів на плечах — до того ж голландських джгутів — було досить, щоб налякати старого. Він дозволяв негідникові ставитися до нього з тупою зневагою, пожирати очима його дочку й спустошувати пляшки з його маленького винного льоху.

Дещо не вислизнуло від моєї уваги, та якимось я спробував висловитися з приводу цього питання. Шкода було бачити страх, що з'явився в круглих очах старого Нельсона. Насамперед він заявив, що лейтенант — його добрий друг, дуже славний хлопець. Я не спускав із нього пильного погляду, і нарешті він став заїкатися й зізнався, що, звичайно, Хімскірк не справляє враження людини життєрадісної, але все ж у глибині душі...

— Я ще не зустрічав тут життєрадісних голландців, — перебив його я. — Врешті-решт, життєрадісність великого значення не має, але невже ти не бачиш...

Тут Нельсон несподівано так перелякався, що в мене забракло духу вести далі. Звичайно, я збирався йому сказати, що хлопець переслідує його дочку. Це дуже вдалий вираз. Не знаю, на що міг сподіватися Хімскірк, або що він задумав зробити. Може, він уважав себе чарівним, або його ввели в оману живі, впевнені, невимушені манери Фреї. Але факт залишався фактом. Він переслідував дівчину. Нельсон це не міг не бачити. Але... він уважав за краще закривати на це очі. Він не бажав, щоб йому про це говорили.

— Усе, чого я хочу, — це жити з голландською владою мирно та спокійно, — з присоромленим видом пробурмотів він.

Він був невиліковний. Мені стало його шкода, і, думаю, міс Фрея теж шкодувала свого батька. Вона стримувалася заради нього й робила це просто, без афектації, навіть добродушно, як і все, що вона робила. Завдання було не з легких, бо залицяння Хімскірка мали нахабний відбиток презирства, з яким нелегко було примиритися. Голландці цієї породи бувають зарозумілими з тими, хто нижче їх за своїм становищем, а цей офіцер уважав старого Нельсона та Фрею у всьому нижчими за себе.

Не можу сказати, що мені було шкода Фрею. Вона була не з тих, хто ставиться до чого б то не було трагічно. Можна було співчувати їй у її труднощах, але вона завжди здавалася на висоті свого становища. Своєю незворушною ясністю вона швидше викликала захоплення. Тільки коли Джаспер і Хімскірк бували разом у бунгало, як це іноді

траплялося, вона відчувала напруженість становища, але й тут не всякий би міг це помітити. Тільки мої очі могли виявити легку тінь на її осяяному обличчі. Якось я не втримався, щоб не висловити їй свого схвалення:

— Клянусь, міс, ви просто чарівні.

Вона зустріла ці слова зі слабкою посмішкою.

— Найголовніше — це втримати Джаспера від нерозумного вчинку, — сказала вона, і в спокійній глибині її чесних очей, що прямо дивилися на мене, я міг помітити справжню тривогу. — Ви мені допоможете його стримати правда?

— Звичайно, ми повинні стримати його, — заявив я, прекрасно розуміючи її занепокоєння. — Адже він стає зовсім божевільним, коли дратується.

— Так! — м'яко погодилася вона: ми з нею завжди жартома лаяли Джаспера. — Але я його трошки приручила. Тепер він зовсім хороший хлопчик.

— І все-таки він розчавив би Хімскірка, як того чорного таргана, — зауважив я.

— Мабуть! — прошепотіла вона. — А це не годиться, — додала вона поспішно. — Уявіть собі, у якому становищі опинився б бідний тато. Крім того, я думаю стати господинею цього славного брига й плавати в цих морях, а не блукати за десять тисяч миль звідси.

— Чим швидше ви зійдете на борт, щоб доглядати за шкіпером і за бригом, тим краще, — серйозно сказав я. — Вони обидва потребують вашої підтримки. Не думаю, щоб Джаспер став тверезим доти, доки не відвезе вас трохи далі з цього острова. Ви його не бачите, коли він пробуває далеко від вас, а я бачу. Він постійно збуджений, і такий його стан майже лякає мене.

Тут вона знову посміхнулася й знову стала серйозною. Їй, імовірно, було неприємно слухати про свою силу, і в неї було усвідомлення своєї відповідальності. Несподівано вона вислизнула від мене, бо Хімскірк, якого супроводжував старий Нельсон, підійшов до веранди. Ледве його голова опинилася на рівні підлоги, як неприємні чорні очі вже почали метати погляди на всі боки.

— Де ваша дочка, Нельсоне? — запитав він таким тоном, наче був необмеженим володарем всесвіту. Потім він повернувся до мене: — Богиня полетіла, а?

Бухта Нельсона, — так ми її зазвичай називали, — була в той день заповнена кораблями. Спочатку тут був мій пароплав, потім — канонерський човен «Нептун» і нарешті бриг «Боніто», котрий, як і завжди, стояв на якорі так близько до берега, що, здавалося, досить спритна та вправна людина могла б перекинути шапку з веранди на його сумлінно вичищений піском квартердек. Мідь на ньому блищала, як золото, його пофарбований білою фарбою корпус сяяв, мов атласна мантия. Поліроване дерево щогл і великі реї, поставлені поперек судна, надавали йому войовничо-елегантного вигляду. Бриг був гарний. Тож не дивно, що, володіючи таким судном і заручившись обіцянкою такої дівчини, як Фрея, Джаспер постійно перебував вічно захопленим — землі не чув під собою, а це не зовсім безпечно в нашому світі.

Я ввічливо зауважив Хімскірку, що, маючи трьох гостей у будинку, міс Фрея, безсумнівно, повинна бути заклопотана по господарству. Звичайно, я знав, що вона вирушила на побачення з Джаспером — на місцину біля берега джерельця — єдиного на острів-

ці Нельсона. Командир «Нептуна» кинув на мене недовірливий чорний погляд і став влаштовуватися як вдома: він опустил свій щільний циліндричний тулуб у гойдалку й розстебнув мундир. Старий Нельсон із найскромнішим виглядом сидів навпроти нього, неспокійно вирячивши свої круглі очі й обмахуючись капелюхом. Я спробував завести розмову, щоб якось згаяти час. Це виявилось нелегко: похмурий закоханий голландець увесь час переводив погляд з одних дверей на інші й кожне моє зауваження зустрічав насмішкою або незадоволеним бурчанням.

Однак вечір пройшов чудово. На щастя, ступінь блаженства був надто значущий для надмірно ярого захоплення. Джаспер був спокійний і зосереджений, мовчав і дивився на Фрею. Коли ми поверталися на свої кораблі, я запропонував наступного ранку взяти його бриг на буксир. Я це зробив, щоб відвезти його як можна раніше. У перших холодних променях світанку ми пройшли повз канонерського човна, чорного — він завмер у гирлі скляної бухти. Тиша тут не порушувалася жодним звуком. Але сонце з тропічною швидкістю встало над горизонтом на висоту, що вдвічі перевищувала його діаметр, перш ніж ми встигли обійти риф і порівнятися з мисом. Там, на найвищій скелі, стояла Фрея, вся в білому, схожа у своєму шоломі на статую войовничої жінки з рожевим обличчям. Я прекрасно бачив її в бінокль. Вона виразно розмахувала носовою хусткою, а Джаспер, підійнявшись на щоглу свого білого гордовитого брига, у відповідь замахав капелюхом.

Незабаром після цього ми розлучилися. Я відплив на північ, а корабель Джаспера, якого підганяв легкий вітер

із корми, повернув на схід. Здається, його шлях лежав до Банджармасіну і двох інших портів.

Цей мирний день був останнім, коли я бачив їх усіх разом. Чарівно бадьора, рішуча Фрея, старий Нельсон із безневинними круглими очима, Джаспер, палкий, сухорлявий і стрункий, із вузьким обличчям, дивно стриманий, бо біля своєї Фреї він був безмежно щасливий. Усі трое високі, біляві, з блакитними очима різноманітних відтінків, і серед них похмурий гордовитий чорнявий голландець, майже на цілу голову нижчий і такий же товстіший за кожного з них, що здавався істотою, здатною роздуватися, — химерним екземпляром мешканця якоїсь іншої планети.

Контраст впав мені в очі раптово, коли ми відійшли від обіднього столу й стояли на освітленій веранді. Він переслідував мене весь вечір, і я пам'ятаю донині це враження чогось кумедного і водночас зловісного.

III

Кілька тижнів потому, повернувшись рано вранці в Сінгапур після подорожі на південь, я побачив бриг, що стояв на якорі в усій красі й пишноті, немов його тільки що вийняли зі скляного ящика і дбайливо опустили на воду.

Він стояв в кінці рейду, але я просунувся вперед і став на своє звичне місце прямо проти міста. Не встигли ми поснідати, як мені доповіли, що човен капітана Аллена наближається до нас.

Його святкова гічка зупинилася борт до борту з нами, у два стрибки він вбіг по парадному трапу і, потиснув-

ши мені руку своїми нервовими пальцями, допитливо вп'явся в мене очима: він припускав, що дорогою я заглянув на Сім Островів. Я поліз у кишеню за акуратно складеною записочкою, яку він вихопив у мене з рук без всяких церемоній і пішов з нею на місток, щоб прочитати її на самоті.

Через деякий час — досить значний — я пішов за ним нагору й застав його, коли він крокував уперед і назад: емоції робили його неспокійним навіть у момент найглибшого роздуму.

Він піднесено кивнув мені головою.

— Ну, дорогий мій, — сказав він, — тепер я буду ратувати дні.

Я зрозумів, що він хотів сказати. Я знав, що молоді люди вирішили втекти з дому і повінчатися без попередніх формальностей. Справді, це було розумне рішення. Старий Нельсон (або Нільсен) ніколи не погодився б мирно віддати Фрею цьому компрометовному Джасперу. Боже! Що скаже голландська влада про такий шлюб! Це курйозно. Але у світі немає нічого більш себелюбного й наполегливого, ніж боязка людина, що тремтить над своїм «маленьким маєтком», як називав свій будинок і ділянку — з постійними вибаченнями — старий Нельсон. Серце, охоплене цим своєрідним страхом, здатне чинити опір розуму, почуттям і глузуванню. Воно — кремінь.

Джаспер усе одно хотів просити його згоди, а потім вчинити по-своєму. Проте Фрея вирішила нічого не говорити, бо «тато тільки доведе себе до божевілля». Він і справді міг захворіти, а тоді в неї забракло б духу його залишити. Ось вам здоровий глузд жінки й прямота

жіночих міркувань. А потім — міс Фрея могла читати «бідного дорогого тата», подібно до будь-якої жінки, яка читає чоловіка, як розкриту книгу. Якщо дочка вже пішла, старий Нельсон не став би мучитися. Він підняв би крик, і кінця не було б скаргам і наріканням, але це вже інша історія. Він був би позбавлений справжньої тортури вагання і не мучився б суперечливими почуттями. А оскільки він був занадто боязкий, щоби біснуватися, то по закінченні періоду нарікань присвятив би себе своєму «маленькому маетку» й підтриманню добрих відносин із владою.

Час зцілив би все. Фрея думала, що вона може почекати, керуючи поки що своїм власним будинком на чудовому бригу й чоловіком, який її любив. Це було найкраще життя для неї — вона навчилася ходити не на суші, а на палубі корабля. Вона була дитям корабля, морською дівою, якщо така колись існувала. І, звичайно, вона любила Джаспера і довіряла йому. Але до її радості домішувався і відтінок занепокоєння. Дуже красиво й романтично володіти для себе прекрасно загартованим і вірним мечем-клинком, але чи можна цією зброєю протистояти палицям Долі — це інше питання.

Вона знала, що в ній було більше «субстанції», ніж в інших, — не треба дешевого красномовства, я не кажу про фізичну вагу. Вона тільки злегка турбувалася, коли він їхав, і в неї був я, який на правах випробуваного довіреного обличчя насмілювався частенько їй нашіптувати:

— Чим раніше — тим краще.

Однак у міс Фреї була особлива жилка впертості. Вона завжди знаходила підставу для відтермінування:

— Не раніше ніж мені виповниться двадцять один рік. Тоді люди не вважатимуть мене недостатньо дорослою, щоб відповідати за свої вчинки.

Почуття Джаспера були до такої міри поневолені, що він навіть жодного разу не заперечував проти такого рішення. Вона була чудова — в усьому, що б не робила або не говорила, і... на цьому він ставив крапку. Думаю, він був досить тонкий, щоб відчувати себе навіть задоволеним — час від часу. А на втіху в нього був бриг, який, здавалося, був просякнутий душею Фреї, бо все, що б він не робив на борту, було освячено його любов'ю.

— Так. Незабаром я почну рахувати дні, — повторив він. — Ще одинадцять місяців. За цей час мені доведеться зробити три рейси.

— Дивіться, як би не сталося біди, якщо ви будете дуже поспішати, — застеріг його я.

Але в нього був гордовитий вигляд, і, сміючись, він відмахнувся від мого застереження.

— Дурниці! Нічого, нічого не може трапитися з бригом, — вигукнув він, немов полум'я його серця могло світити в темні ночі на невідомих морях, а образ Фреї — служити непогрішним маяком серед прихованих мілин; як ніби вітри повинні були охороняти його майбутнє, а зірки — боротися за нього на шляхах своїх; немов магія його пристрасті мала владу керувати судном на краплі роси або провести його крізь вушко голки тільки тому, що цьому бригу випав чудовий жереб служити любові, — любові, сповненої великої принади, любові, здатної зробити всі земні шляхи надійними, легкими й променистими.

— Гадаю, — сказав я, коли він висміяв моє досить невинне зауваження, — гадаю, сьогодні ви відпливаєте.

Справді, такими були його плани. Він не знявся на світанку тільки тому, що чекав мене.

— І уявіть собі, що сталося вчора! — вів далі він. — Мій помічник несподівано мене залишив. Мав виїхати. За такий короткий час нікого не знайдеш, і я думаю взяти із собою Шульца. Славнозвісний Шульц! Що, трошки підстрибнули від несподіванки? Кажу вам, вчора, пізно ввечері, я пішов і відкопав Шульца після нескінченних клопотів. «Я — ваш слуга, капітан, — сказав він своїм дивовижним голосом, — але з жалем мушу зізнатися, що мені буквально нічого надіти. Мені довелося поступово розпродати весь свій гардероб, щоб роздобути трошки їжі». Що за голос у цієї людини. Кажуть, голос може зворушити й камінь! А ось люди начебто звикли до нього. Раніше я ніколи його не бачив, і, чесне слово, у мене сльози навернулися на очі. На моє щастя було темно. Він спокійно сидів під деревом, у тубільному селищі, худий, як дошка, а коли я придивився до нього, виявилось, що на ньому надіта всього-на-всього стара паперова фуфайка і рвана піжама. Я купив йому шість білих костюмів і дві пари парусинових туфель. Я не можу знятися з якоря без помічника. Повинен взяти будь-кого. Тепер я їду на берег записати його, потім повертаюся з ним на борт — і в дорогу. Ну, чи не божевільний я, а? Звичайно, божевільний! Нумо! Викладайте відверто. Дайте собі волю. Мені подобається, коли ви не стримуєте себе.

Він явно чекав, що я буду лаятися. Тому я з особливим задоволенням був аж занадто спокійним.

— Найгірше, що можна сказати проти Шульца, — безпристрасно почав я, схрестивши руки, — це — неприємна звичка обкрадати комори кожного судна, на

яке він тільки потрапляє. Це він буде робити. Ось все, що можна проти нього сказати. Я рішуче не вірю цій історії, яку розповідає капітан Робінсон, ніби Шульц змовився в Чантабене з якимись негідниками з китайської джонки вкрасти якір із носа шхуни «Богемська дівчина». Взагалі історія Робінсона занадто хитромудра. Інша ж розповідь механіків із «Нань-Шаню». Вони нібито застали Шульца опівночі в машинному відділенні, коли той трудився над мідними підпорами, щоб знести їх на берег і продати. Це здається мені ймовірнішим. За винятком цієї маленької слабкості, дозвольте вам сказати, що Шульц як моряк кращий за багатьох із тих, хто за все своє життя не взяв у рот ні краплі спиртного, можливо, в моральному відношенні він навіть не гірший за деяких людей, нам із вами відомих, хто ніколи не крав жодного пенні. Він може бути небажаною особою на борту судна, але оскільки вибору у вас немає, я думаю, з ним вдасться впоратися. Тут важливо зрозуміти його психологію. Не давайте йому грошей доти, доки з ним не покінчите. Ні centa, як би він вас не просив. Мабуть, із тієї хвилини, коли ви дасте йому гроші, він і почне красти. Просто пам'ятайте про це.

Я насолоджувався недовірливим подивом Джаспера.

— Чорт би його побрав! — вигукнув він. — Так навіщо це йому? Чи не хочете ви пожартувати наді мною, друже?

— Ні, зовсім не хочу. Ви повинні зрозуміти психологію Шульца. Його не можна назвати ні бродягою, ні піжоном. Не схоже, щоб він став шлятися і розшукувати людину, яка запропонувала б йому стаканчик. Але уявіть собі: він сходить на берег із п'ятьма доларами або

п'ятдесятьма — це все одно — в кишені... Після третьої або четвертої склянки він п'яніє і стає щедрим. Він або розсипає гроші по всій підлозі, або розподіляє між усіма присутніми; дає кожному, хто тільки бере. Потім йому спадає на думку, що ще занадто рано, а йому і його друзям потрібно до ранку випити ще чимало склянок. І ось він весело відправляється на своє судно. Ноги його і голова ніколи не піддаються хмелю. Він піднімається на борт і просто бере перший-ліпший предмет, який здається йому гідним, — лампу з каюти, бухту каната, мішок сухарів, бідон з олією — і без всяких роздумів обмінює це на гроші. Такий процес, що відбувається в ньому. Це так і тільки так. Вам потрібно стежити за ним, щоб він не віддався слабкості. От і все.

— До біса його психологію, — пробурчав Джаспер. — Але людина з таким голосом, як у нього, гідна розмовляти з ангелами. Як ви думаєте, він невиліковний?

— На мою думку, він був невиліковним. Його ніхто не переслідував судовим порядком, але жодна людина більше його не наймала. Я боявся — він закінчить тим, що помре у якійсь дірі.

— Так... — розмірковував Джаспер. — Але «Боніто» не веде торгівлі з цивілізованими портами. Тут йому буде легше не збитися з прямого шляху.

То була правда. Бриг вів справи на берегах, не займаних цивілізацією, з невідомими раджами, що мешкали в майже недосліджених гаванях; із тубільними поселеннями, розкиданими по течіях таємничих річок — із похмурими, облямованими лісом гірлами серед блідо-зелених рифів і сліпучих мілин, серед річок, що котяться в пустельні протоки, де спокійна блакитна

вода іскриться сонячним світлом. Самотній, далеко від уторованих шляхів, бриг ковзав, увесь білий, навколо темних, похмурих піщаних кіс, він випливав, як привид, через миси, що чорніють у місячному світлі, або лежав, подібно сплячій морської птиці, в тіні безіменної гори в очікуванні сигналу. В туманні непогожі дні він раптом з'являвся у Яванському морі, презирливо розрізаючи короткі ворожі хвилі; або його бачили далеко-далеко — маленьку блискучу білу плямочку, що ковзала вздовж пурпурової маси грозових хмар, які нагромаджувалися на горизонті. Іноді, на рідкісних поштових лініях, де цивілізація стикається з лісовими таємницями, наївні пасажери, товплячись біля поручнів, кричали, з цікавістю вказуючи на бриг: «А, ось яхта!», — а голландський капітан, кинувши ворожий погляд, зневажливо бурчав: «Яхта! Ні! Це всього-на-всього англієць Джаспер. Дрібний торговець...»

— Хороший моряк, ви кажете! — вигукнув Джаспер, усе ще обмірковуючи питання про безнадійного Шульца з дивно зворушливим голосом.

— Першокласний. Запитайте кого завгодно. Рідкісна знахідка, але неможлива людина, — заявив я.

— Йому випаде нагода виправитися на бригу, — зі сміхом сказав Джаспер. — Там, куди я на цей раз вирушаю, він не матиме спокуси ні пиячити, ні красти.

Я не наполягав на більш певних відомостях. Оскільки ми з ним спілкувалися досить близько, то я був досить обізнаний про хід його справ.

Коли ми мчали до берега в його гічці, він несподівано запитав:

— До речі, чи не знаєте ви, де Хімскірк?

Я крадькома глянув на нього й заспокоївся. Це питання він поставив не як закоханий, а як торговець.

— Я чув, що він у Палембанзі. «Нептун» несе службу близько Флореса і Сумбави, і повідомив йому про це.

Хімскірк опинився осторонь від його шляху. Аллен був задоволений.

— Знаєте, — вів далі він, — цей хлопець бавиться біля берегів Борнео тим, що скидає мої буї. Мені довелося поставити ще кілька в гирлах річок. На початку року один торговець із Целебесу, захоплений штилем, застав його за цією справою. Він пустив свою канонерку прямо на них, розбив на шматки один за іншим два буї, а потім спустив човен, щоб витягнути третій буй. А я пів року тому порався без кінця, щоб зміцнити його в бруді, як віху. Чули ви про будь-що більш провокаційне, а?

— Я б не став сваритися з цим нищим чоловіком, — зауважив я недбало, але насправді сильно стривожився цією новиною. — Воно того не вартує.

— Я — сваритися! — вигукнув Джаспер. — Я не хочу сваритися. Я не стану чіпати жодного волоска на його потворній голові. Друже, коли я думаю про день повноліття Фреї, весь світ мені стає милим, включно з Хімскірком. Але все-таки це паскудна, злісна забава.

Ми розпрощалися досить поспішно на набережній, бо кожен із нас поспішав у своїх справах. Я був би сильно пригнічений, знай тоді, що це поспішне рукостискання й «До побачення, друже. Хай щастить», — було нашим останнім прощанням.

Коли він повернувся в Протоки, я був у плаванні, й він поїхав, не дочекавшись мого повернення. Він хо-

тів зробити три рейси до дня народження Фреї. У бухті Нельсона я розминувся з ним усього на кілька днів.

Фрея і я з великим задоволенням і повним схваленням розмовляли про «цього безумця» й «повного ідіота». Вона вся іскрилася веселощами, хоча тільки що розлучилася з Джаспером. Але ця розлука мала бути останньою.

— Відправляйтеся на борт якнайшвидше, міс Фрея, — благав я.

Вона прямо подивилася мені в обличчя, злегка почервоніла й відповіла з якимось серйозним запалом, наче голос у неї здригнувся:

— Наступного ж дня.

О, так! Наступного ж дня після того, як їй виповниться двадцять один рік. Я був задоволений цим наляком на глибоке почуття. Здавалося, і вона, нарешті, втомилася від відстрочки, на якій сама наполягала. Я подумав, що на неї сильно подіяло нещодавнє відвідування Джаспера.

— Правильно, — додав я. — Мені буде значно спокійніше, знаючи, що ви взялися доглядати за цим божевільним. Не втрачайте ні хвилини. Він, звичайно, з'явиться вчасно... якщо небеса не впадуть.

— Так. Якщо тільки не... — повторила вона задумливо пошепки, піднявши очі до вечірнього неба, не запламованого жодною хмаркою. Деякий час ми мовчки дивилися на море, що розкинулося внизу. В сутінках воно здавалося таємниче спокійним, немов довірливо готувалося до довгого сну в цю теплу тропічну ніч. І тиша навколо нас, здавалося, не мала меж, не мала кінця.

А потім ми знову стали говорити про Джаспера у звичайному нашому тоні. Ми погодилися, що в багато

в чому він занадто безрозсудний. На щастя, бриг був на висоті. Здавалося, все було йому під силу.

— Справжній скарб, — сказала міс Фрея.

Вона і її батько провели день на борту. Джаспер пригощав їх чаєм. Батько бурчав... Я чітко побачив під білосніжним тентом брига старого Нельсона, охопленого тривогою. Він, як завжди, обмахувався капелюхом. Комедійний татусь... Я дізнався про нову форму божевілья Джаспера: він був засмучений тим, що не міг приробити до всіх дверей кают ручки з масивного срібла.

— Ніби я дозволила б йому це! — з жартівливим обуренням помітила міс Фрея.

Між іншим, я дізнався ще, що Шульц, морський клептоман із патетичним голосом, поки що тримається на своєму місці зі схвалення міс Фреї. Джаспер довірив дамі серця свій намір виправити психологію цього хлопця. Так звичайно. Весь світ був його другом, — адже він дихав одним повітрям із Фреєю.

Випадково в розмові я згадав ім'я Хімскірка і, на превеликий свій подив, налякав міс Фрею. Очі її висловили щось схоже на страждання, і водночас вона прикусила губу, наче стримуючи вибух сміху. О, так! Хімскірк був у бунгало одночасно з Джаспером, але він приїхав на день пізніше. Поплив він в один день із бригом, але через кілька годин після нього.

— Якою перешкодою, мабуть, він був для вас двох, — співчутливо сказав я.

Вона глянула на мене якось злякано й весело і раптом вибухнула дзвінким сміхом:

— Ха-ха-ха!

Я від щирого серця приєднався до неї, але мій сміх лунав не так чарівно.

— Ха-ха-ха!.. Ну, хіба це не гротеск? Ха-ха-ха!

Безглуздо люті круглі очі старого Нельсона і його запобігливе ставлення до лейтенанта — все це викликало новий напад сміху.

— Він має вигляд, — ледве вимовив я, — він має вигляд — ха-ха-ха! — серед вас трьох... як нещасний чорний тарган. Ха-ха-ха!

Вона знову дзвінко розсміялася, втекла у свою кімнату й зачинила за собою двері, залишивши мене в глибокому подиві. Я відразу перестав сміятися.

— Над чим ви сміялися? — пролунав голос старого Нельсона зі сходинок веранди.

Він піднявся, сів і роздув щоки з невимовно дурним виглядом. Однак мені вже не хотілося більше сміятися. «І над чим, чорт забирай, ми так нестримно сміялися?», — запитував я себе. Раптом я відчув смуток.

Та точно ж! Першою засміялася Фрея. «Дівчина превтомлена», — подумав я. І, справді, це було не дивно.

Я не мав відповіді на запитання старого Нельсона, але він був занадто засмучений візитом Джаспера, щоб думати про щось стороннє. Він навіть запитав мене, чи не візьмуся я натякнути Джасперу, що тут, на Семи Островах, у ньому немає потреби. Я заявив, що не бачу потреби в цьому. Ірентуючись на деяких обставинах, що недавно дійшли до мого відома, я смію думати — в недалекому майбутньому Джаспер Аллен не стане його турбувати.

Він серйозно вигукнув:

— Слава Богу! — так що я знову мало не розреготався, однак він не зрадив.

Мабуть, Хімскірк доклав цього разу всіх зусиль, щоб залишити максимально неприємне враження. Лейтенант сильно налякав старого Нельсона, висловивши похмуре здивування, що уряд дозволив білій людині оселитися в цих місцях.

— Це суперечить нашій політиці, — зауважив він.

Він також звинуватив старого в тому, що він, власне, не краще від англійця, і навіть намагався затіяти з ним сварку через його незнання голландської мови.

— Я занадто старий, щоб вивчати її тепер, сказав я йому, — сумно зітхнув старий Нельсон (або Нільсен). — А він каже, що мені вже давним-давно слід було вивчити голландську. Я оселився на проживання в голландських колоніях. Моє незнання голландської, каже він, обурливе. Він так люто зі мною поводився, немов я — якийсь китаєць.

Зрозуміло, що його мучили навмисне. Він не згадав про те, скільки пляшок свого найкращого кларета він виставив на вівтар примирення. Мабуть, вливання були рясні. Однак старий Нельсон (чи Нільсен) по натурі своїй був гостинним. Проти цього він нічого не мав; а я шкодував тільки про те, що ця чеснота звернулася на лейтенанта — командира «Нептуна». Я горів бажанням повідомити йому, що, цілком імовірно, він буде позбавлений також і відвідувань Хімскірка. Я цього не зробив тільки зі страху (безглузлого, мабуть) викликати в нього будь-які підозри. Начебто вони могли виникнути у цього простодушного комедійного батька!

Досить дивно, що останнє слово на тему про Хімскірка сказала Фрея й саме в такому сенсі. За обідом лейте-

нант вперто не сходив з язика старого Нельсона. Нарешті я ледь чутно пробурчав:

— Чорт би забрав того лейтенанта!

Я бачив, що дівчину також охоплював відчай.

— І він був зовсім нездоровий — правда, Фреє? — голосив старий Нельсон. — Може, тому-то він і був таким сварливим, а, Фреє? Він мав дуже поганий вигляд, коли залишив нас так раптово. Може, й печінка у нього не в порядку.

— Ну врешті-решт він видужає, — нетерпляче сказала Фрея. — І досить вже про нього турбуватися, тато. Дуже можливо, що ти довго його не побачиш.

Погляд, яким вона відповіла на мою стриману посмішку, був невеселий. За останні дві години очі її ніби запали, обличчя зблідло. Ми занадто багато сміялися. Вона перевтомилася! Схвильована наближенням вирішального моменту, щира, смілива, самовпевнена, вона, проте, повинна була, вирішивши, відчувати біль і докори сумління. Та сила любові, яка привела її до цього рішення, повинна була, з іншого боку, викликати в ній сильну напругу, що не була позбавлена, можливо, і легких докорів сумління. Вона була чесна... а тут, навпроти неї, за столом, сидів бідний старий Нельсон (або Нільсен) і дивився на неї круглими очима, такий кумедний у своїй люті, що міг зворушити найбезтурботніше серце.

Він рано пішов до своєї кімнати, щоб заколисати себе перед сном переглядом рахункових книг. Ми вдвох ще близько години сиділи на веранді, мляво обмінюючись порожніми фразами, немов були душевно виснажені нашою довгою денною розмовою на одну-єдину важливу тему. І, проте, було щось, про що вона могла ска-

зати другові, але не сказала. Ми розпрощалися мовчки. Може, вона не довіряла моєму чоловічому здоровому глузду... О, Фреє!

Спускаючись крутою стежкою до пристані, я зустрів у тіні валунів і чагарнику закутану жіночу фігуру. Спочатку вона мене злякала, несподівано з'явившись на стежці через скелі, але через секунду мені спало на думку, що це тільки покоївка Фреї, покруч — наполовину малайзійка, наполовину португалка. Біля будинку часто миготіло її оливкове обличчя й сліпучо-білі зуби. Іноді я стежив за нею здалеку, коли вона сиділа поблизу будинку в тіні фруктових дерев, розчісуючи і заплітаючи в коси своє довге волосся кольору воронячого крила. Здавалося, це було її головне заняття у вільний час. Ми часто обмінювалися кивками та посмішками, а іноді й кількома словами. Вона була гарненьким створінням. А якось я спостерігав, як вона робить кумедні, виразні гримаси за спиною Хімскірка. Я знав від Джаспера, що вона посвячена в таємницю — як субретка в комедіях. Вона повинна була супроводжувати Фрею на її незвичайному шляху до шлюбу та щастя «до кінця життя». Але навіть вона бродить поблизу бухти вночі — якщо не через свої власні любовні справи, питав я себе. Однак, як я знав, нікого для неї не знайшлося по всій групі Семи Островів. Раптом мені спало на думку, що вона підстерігала тут мене.

Вона коливалася з хвилину, закутана з голови до ніг, темна й сором'язлива. Я підійшов до неї, а що я відчував — до цього нікому немає діла.

— Що таке? — запитав я дуже тихо.

— Ніхто не знає, що я тут, — прошепотіла вона.

— І ніхто нас не бачить, — шепнув я у відповідь.

До мене долинув шепіт:

— Я так злякалася.

Раптом зі ще освітленої веранди на висоті сорока футів над нашими головами пролунав дзвінкий владний голос Фреї, який змусив нас здригнутися:

— Антоніє!

З приглушеним вигуком полохлива дівчина зникла зі стежки. В ближніх кущах зашаруділо, потім настала тиша. Я чекав у подиві. Вогні на веранді згасли. Почекавши ще трохи, я спустився вниз, до човна, дивуючись більше ніж будь-коли.

Мені особливо запам'яталися всі подробиці цього візиту — останнього мого візиту в бунгало Нельсона. Прибувши в Протоку, я знайшов телеграму, яка змусила мене негайно залишити службу й повернутися додому. Мені довелося відчайдушно повозитися, щоб захопити поштове судно, яке відправлялося на наступний день, але я знайшов час накидати дві коротенькі записки: одну — Фреї, другу — Джасперу. Пізніше я написав довгого листа, на цей раз одному Аллену. Відповіді я не отримав. Тоді я відшукав його брата, точніше — єдинокровного брата, лондонського адвоката, блілого спокійного маленького чоловічка, що задумливо поглядав на мене поверх окулярів.

Джаспер у батька був єдиною дитиною від другого шлюбу, який не зустрів схвалення з боку першої, вже дорослої сім'ї.

— Ви не чули про нього цілі століття! — повторив я з прихованою досадою. — Насмілюся запитати, що ви маєте на увазі у цьому разі під «століттями»?

— А те, що мені немає діла, чи почую я про нього будь-коли, чи ні, — заявив маленький адвокат, одразу стаючи неприємним.

Я не міг сварити Джаспера за те, що він не витрачав часу на листування з таким обурливим родичем. Але чому він не написав мені — врешті-решт порядному товаришу? Я намагаюся вибачити його мовчання за-будькуватістю, природною в стані безмежного блаженства. Я поблажливо чекав, але так нічого й не отримав. І Схід, здавалося, випав з мого життя без всякого відгону, як камінь, що падає в загадкову глибину бездонного колодязя.

IV

Я вважаю, похвальні мотиви є достатнім виправданням майже будь-якого вчинку. Що може бути — абстрактно — більш похвальним ніж рішення дівчини не турбувати «бідного тата» і її прагнення будь-що-будь утримати свого обранця від необачного вчинку, який може поставити під загрозу їхнє щастя? Не можна собі уявити нічого більш неясного й обережного. Слід також зважити на самовпевнений характер дівчини й небажання, що властиве всім жінкам, — я кажу про жінок розважливих, — здійснити галас навколо подібних питань.

Як вже було сказано вище, Хімскірк з'явився в бухту Нельсона через деякий час після приїзду Джаспера. Побачивши бриг, що стоїть на якорі перед самим бунгало, він відчув сильне роздратування. Він не помчав на берег, ледь якір торкнувся дна, як зазвичай робив Джаспер. Замість цього він забарився на кварталдеку, бурмочучи

собі під ніс; потім сердитим голосом наказав спустити човен. Існування Фреї, що приводило Джаспера у стан блаженного ширяння над землею, для Хімскірка було приводом до таємних страждань і довгих похмурих роздумів.

Пропливаючи повз бриг, він грубо гукнув його і запитав, чи є на борту капітан. Шульц, красивий і витончений у своєму бездоганно білому костюмі, перехилився через гакаборт, знайшовши це кумедним. Він з гумором подивився на човен Хімскірка і відповів із люб'язними інтонаціями своїм прекрасним голосом:

— Капітан Аллен нагорі в будинку, сер.

Однак вираз його обличчя відразу змінився, коли у відповідь на це повідомлення Хімскірк люто загарчав:

— Чого ви, чорт забирай, посміхаєтеся?

Шульц дивився йому вслід: Хімскірк висадився на берег і замість того, щоб йти до будинку, пішов іншою стежкою вглиб острова.

Охоплений пристрастю голландець знайшов старого Нельсона (або Нільсена) у його сараях, де той спостерігав, як збирають тютюн. Тютюн у нього був надзвичайно якісним, хоча врожай — невеликий. Старий насолоджувався від щирого серця, але Хімскірк швидко поклав край цій невинній розвазі. Він сів поруч зі старим і, завівши розмову, яка, як йому було відомо, найкраще досягала мети, швидко увігнав його в піт і довів до стану прихованого хвилювання. Це була жаклива розмова про «владу», а старий Нельсон намагався захищатися. Якщо він і мав справу з англійськими купцями, то тільки тому, що йому доводилося якось розподіляти свою продукцію. Він говорив найбільш запобігливим тоном, і здавало-

ся — саме це й розпалило Хімскірка, який почав сопіти, і гнів його все зростав.

— А цей Аллен гірше за них усіх, — гарчав він. — Ваш близький друг, а? Ви залучили сюди цілу купу цих англійців. Не слід було дозволяти вам тут селитися! Не слід було. Що він тут робить?

Старий Нельсон (або Нільсен), сильно хвилюючись, оголосив, що Джаспер не належить до кола його близьких друзів. Він зовсім йому не друг. Він — Нельсон — купив у нього три тонни рису для своїх робітників. Хіба це доказ дружби? Нарешті Хімскірк випалив те, що його гризло:

— Так! Продає три тонни рису й фліртує три дні з вашою дочкою. Я вам кажу, як друг, Нельсоне: так не годиться. Вас тут тільки терплять.

Старий Нельсон був захоплений зненацька, але оговтався досить швидко. Не годиться! Зрозуміло! Звичайно, так не годиться! Остання людина у світі. Проте його дочка байдужа до цього хлопця й занадто розважлива, щоб у когось закохатися. Він дуже серйозно намагався вселити Хімскірку свою власну впевненість у цілковитій безпеці. А лейтенант, кидаючи навсібіч недовірливі погляди, все ж схильний був йому вірити.

— Багато ви знаєте, — пробурчав він, однак.

— Проте я знаю, — наполягав старий Нельсон із тим більшим завзяттям, що хотів заглушити сумніви, що виникли в його власній голові. — Моя власна дочка! У моєму власному домі, й щоб я нічого не знав! Та що ви! Славна була б штука, лейтенанте.

— Здається, вони непогано розважаються, — похмуро зауважив Хімскірк. Імовірно, вони й зараз разом, —

додав він, відчуючи гострий біль, що змінив його глузливу посмішку — такою він уважав її сам — в дивну гримасу.

Змучений Нельсон замахав на нього руками. У глибині душі його зачепила ця наполегливість, а безглуздість її навіть почала його дратувати.

— Дурниці! Дурниці! Ось що я вам скажу, лейтенанте: ідіть ви в будинок і випийте перед обідом краплю джину. Покличте Фрею. Я повинен простежити, щоб останній тютюн прибрали до ночі, але я швидко прийду.

Хімскірк почув цю пропозицію. Вона відповідала його таємному бажанню, але думав він не про спиртне. Старий Нельсон дбайливо крикнув услід широкій спині, щоб він комфортно влаштувався — на веранді стоїть ящик із манільськими сигарами.

Старий Нельсон мав на увазі західну веранду, ту, що слугувала вітальнею бунгало й була із жалюзі з індійського очерету найкращої якості. Східна веранда — його власний притулок, де він вдавався до тривожних роздумів і пишався собою, — була завішана щільними шторами з парусини. Північна веранда, власне кажучи, зовсім і не була верандою — вона більше нагадувала довгий балкон. Вона не сполучалася з двома іншими верандами, і потрапити на неї можна було тільки через коридор усередині будинку. Таке розташування робило її найкращим місцем для тихих дівочих роздумів, а також для бесід, ніби й безглуздох, але, протікаючи між хлопцем і дівчиною, сповнених глибоким, невимовним змістом.

Ця північна веранда була оповита ліанами. Кімната Фреї виходила на неї, і дівчина влаштувала тут свій бу-

дуар за допомогою кількох очеретяних стільців і такого самого дивана. На цьому дивані вона і Джаспер сиділи поруч так близько, як тільки можливо в цьому недосконалomu світі, де одне тіло не може перебувати одночасно у двох місцях, а два тіла не можуть бути в одному місці в один і той же час. Так просиділи вони цілий день, і я не кажу, що їхня розмова була позбавлена сенсу. До її любові домішувалося легке, цілком зрозуміле занепокоєння, — як би він у своєму піднесеному настрої не розбив своє серце об якусь невдачу, — і Фрея, звичайно, говорила з ним дуже розважливо й тверезо. Він, нервовий і різкий, коли був десь далеко від неї, тепер здався зовсім підлеглим їй завдяки великому чуду бути коханим. Коли він народився, батько його був старий; рано втративши матір, його, зовсім молодого, відрядили в море, щоб не стояв на заваді батьку, і у своєму житті мало бачив ніжності.

На цій відокремленій, заплетеній ліанами веранді в цей вечірній час він нахилився і, оповитий руками Фреї, цілував їх — то одну, то іншу, а вона посміхалася й дивилася вниз, на його опущену голову, співчутливо і схвально. У цей самий момент Хімскірк наблизився до дому з півночі.

З цього боку на сторожі стояла Антонія, але вона вартувала не дуже-то добре. Сонце сідало, — вона знала, що її молода господиня й капітан «Боніто» незабаром повинні розлучитися. З квіткою у волоссі вона бродила туди-сюди по сутінковому гаю й наспівувала напівголосно, як раптом на відстані фути від неї з-за дерев виринув лейтенант. Як перелякана лань, вона відскочила в бік, але Хімскірк, зрозумівши, що вона тут робить,

кинувся до неї і, схопивши її за лікоть, своєю товстою рукою затулив їй рота.

— Якщо ти хочеш здійняти галас, я тобі шию скручу!

Це образливий вислів сильно злякав дівчину. Хімскірк ясно бачив на веранді золотисту голову Фреї і поруч, дуже близько від неї, іншу голову. Він потягнув за собою обхідним шляхом дівчину, що навіть не намагалася чинити опір, і злобно штовхнув її до бамбукових хатин, де жили слуги.

Вона була дуже схожа на вірну камеристку з італійської комедії, але у цей момент, онімівши від жаху, стрілою помчала від цього товстого, коротенького чорноокого чоловіка з пальцями, що стискали її, як лещата. Тремтячи всім тілом, страшно перелякана, але вже готова сміятися, вона здалеку бачила, як він увійшов до хати із задніх дверей.

Усередині бунгало було розділене двома коридорами, що перетиналися посередині. Дійшовши до цього місця, Хімскірк злегка повернув голову ліворуч й отримав доказ «розваги», який так суперечив запевненням старого Нельсона, що він похитнувся, і кров ударила йому в голову. Дві білі фігури, що чітко виділялися проти світла, стояли в позі, що не викликала сумніву. Руки Фреї обвилися навколо шиї Джаспера, а голова її притискалася до його щоки. Хімскірк пішов далі, далячись прокльонами, які раптово підступили до самого горла. Опинившись на західній веранді, він, як сліпий, натрапив на один стілець, а потім впав на інший, немов земля захиталася в нього під ногами. Він занадто довго потурав звичці подумки вважати Фрею своєю власністю.

«Так ось як ти розважаєш своїх гостей, — ти...», — думав він, до такої міри обурений, що навіть не міг знайти досить принизливого епітета.

Фрея ворухнулась і відкинула голову.

— Хтось увійшов, — шепнула вона.

Джаспер, притискав її до своїх грудей і дивився вниз на її обличчя. Він спокійно відповів:

— Твій батько.

Фрея спробувала звільнитися, але в неї рішуче забрало духу відштовхнути його.

— Мені здається, це Хімскірк, — шепнула вона йому.

Він, у тихому захваті занурюючись у її очі, почувши його ім'я, слабо посміхнувся.

— Цей осел завжди скидає мої буї в гирлі річки, — прошепотів він.

Ні з якого іншого боку він Хімскірком не цікавився; але Фрея ставила собі запитання, чи бачив їх лейтенант...

— Пустити мене, дитя, — зажадала вона пошепки — її тон не допускав заперечень.

Джаспер негайно підкорився і, відступивши назад, став споглядати її обличчя під іншим кутом.

— Я повинна піти подивитися, — стурбовано сказала вона собі.

Вона поспішно наказала йому почекати хвилинку після того, як вона піде, а потім прослизнути на задню веранду й там спокійно покурити, перш ніж знову з'явитися на очі.

— Не залишайся пізно сьогодні ввечері, — була її остання порада перед тим, як піти.

Легкими швидкими кроками Фрея вийшла на західну веранду. На ходу вона примудрилася затулити фіран-

ки в кінці коридора, щоб приховати відступ Джаспера з будуара. Як тільки вона з'явилася у дверях, Хімскірк схопився, немов збираючись кинутися на неї. Вона зупинилася, а він відважив їй перебільшено низький уклін.

Це розсердило Фрею.

— Ах, це ви, містере Хімскірку. Як поживаєте?

Вона говорила своїм звичайним тоном. Він не міг ясно розгледіти її обличчя в сутінковому світлі глибокої веранди. Не довіряючи своєму голосу, він не наважувався заговорити: обурення, викликане тим, що він бачив, було занадто велике. А коли вона спокійно додала: «Тато незабаром повинен повернутися», — він, мовчки, про себе, обізвав її жакливіми словами, перш ніж зміг порушити викривленими губами.

— Я вже бачив вашого батька. Ми з ним поговорили в сушильні. Він мені розповів дещо дуже цікаве. Так, дуже...

Фрея сіла. Вона думала: «Він нас бачив, сумніву бути не може». Їй не було соромно. Вона боялася тільки якогось дурного або незручного ускладнення. Але вона не мала й гадки, до якої міри Хімскірк (подумки) вважав її своєю власністю. Вона постаралася зав'язати розмову.

— Здається, ви приїхали з Палембанга?

— А? Що? А, так! Я приїхав із Палембанга. Ха-ха-ха! Ви знаєте, що сказав ваш батько? Він боїться, що ви тут дуже сумуєте.

— І, здається, ви збираєтеся їхати в Молукку, — вела далі Фрея, що бажала, по можливості, повідомити Джасперу деякі корисні відомості. Водночас вона завжди раділа, знаючи, що цих двох, що виїхавши з островів, відділяють один від одного сотні миль.

Дивлячись на фігуру дівчини, що смутно виділялася в сутінках, Хімскірк сердито буркнув:

— Так. Молукку. Ваш батько думає, що тут для вас занадто спокійно. А я ось що скажу вам, міс Фреє: немає такого спокійного місця на землі, де б жінка не зуміла знайти привід кого-небудь обдурити.

«Я не повинна допускати, щоб він розсердив мене», — подумала вона. В цю хвилину тамільський хлопчик, слуга Нельсона, приніс лампи. Вона зараз же звернулася до нього з багатослівними вказівками, куди поставити лампи, попросила принести тацю з джином і гіркою настоянкою й надіслати в будинок Антонію.

— Я вас залишу на хвилину, містере Хімскірку, — сказала вона.

І вона пішла у свою кімнату переодягнутися в інше плаття. Фрея дуже поспішала, бо хотіла повернутися на веранду раніше, ніж зустрінуться її батько й лейтенант. Вона покладалася на себе, сподіваючись, що їй вдасться в цей вечір налагодити стосунки між ними двома. Але Антонія, все ще перелякана й налаштована істерично, показала синець на руці, й Фрея обурилася.

— Він вистрибнув на мене з кущів, як тигр, — сказала дівчина, нервово сміючись, її очі були перелякані.

«Тварина, — подумала Фрея. — Отже, він мав намір за нами шпигувати». Вона ооскаженіла, але спогад про товстого голландця в білих брюках, із широкими стегнами та вузькими щиколотками, з чорною головою бика, що дивиться на неї під світлом ламп, був таким відразливо комічним, що вона не втрималася від глузливої гримаси. Потім її охопило занепокоєння. Безглуздості цих трьох людей турбували її: гарячість Джаспера, по-

боювання її батька, захоплення Хімскірка. До перших двох вона ставилася з великою ніжністю й твердо вирішила пустити в хід усю свою жіночу дипломатичність. «З усім цим, — сказала вона собі, — буде покінчено дуже швидко».

На веранді Хімскірка, який розвалився на стільці, витягнувши ноги й поклавши білий кашкет на живіт, охопив стан дикої несамовитості, зовсім незрозумілої такій дівчині, як Фрея. Підборіддя його спочивало на грудях, очі тупо дивились на черевики. Фрея подивилася на нього з-за фіранки. Він не ворухився. Він був смішний. Але ця абсолютна нерухомість справляла на неї враження. Вона пішла назад коридором до східної веранди, де Джаспер спокійно сидів у темряві, виконуючи, як слухняний хлопчик, те, що йому було наказано.

— Т-с-с-с, — тихенько мовила вона.

В одну секунду він опинився біля неї.

— Так. Що трапилося? — прошепотів він.

— Там цей тарган, — розгублено шепнула вона.

Перебуваючи під враженням зловісної нерухомості Хімскірка, вона майже готова була сказати Джасперу, що той їх бачив. Проте вона аж ніяк не була впевнена, що Хімскірк повідомить про це її батькові... у будь-якому разі не сьогодні. Вона швидко вирішила: заради безпеки слід якомога швидше спровадити Джаспера.

— Що він робить? — спокійно у пів голосу запитав Джаспер.

— Нічого! Нічого. Він сидить там жадливо сердитий. Але ти знаєш, як він завжди засмучує тата.

— Твій батько дуже нерозумний, — категорично заявив Джаспер.

— Не знаю, — нерішуче сказала вона. Страх старого Нельсона перед владою відбився на дівчині, бо їй доводилося завжди на це зважати. — Не знаю. Тато боїться, як би йому не довелося жебракувати, як він каже, на старості років. Слухай, дитинко, краще ти їдь завтра раніше...

Джаспер сподівався провести ще один день із Фреєю, — спокійний, щасливий день, сидіти поруч із дівчиною й дивитися на свій бриг у передчутті блаженного майбутнього. Його мовчання красномовно свідчило про розчарування, і Фрея чудово його розуміла. Вона теж була розчарована. Але їй треба бути розважливою.

— У нас не буде жодної спокійної хвилини, доки цей тарган бродить навколо будинку, — квапливо доводила вона. — Який сенс тобі залишатися? А він не поїде, доки бриг тут. Ти ж знаєш, що він не поїде.

— На нього слід було б донести за бродяжництво, — прошепотів Джаспер із досадним смішком.

— Ти повинен знятися з якоря на світанку, — ледь чутно наказала Фрея.

Він утримав її, як це зазвичай роблять коханці. Вона докоряла йому, але не пручалася: їй важко було його відштовхувати. Обіймаючи її, він шепотів їй на вухо:

— Наступного разу, коли ми зустрінемося, я буду тримати тебе ось так — там, на борту. Ти і я, на бригу... весь світ, усе життя... — А потім він розлютився: — Дивуюся, як я можу чекати! Я відчуваю, що повинен відвезти тебе негайно, цієї хвилини. Я міг би втекти, несучи тебе на руках, униз по стежці... не спотикаючись... не торкаючись землі...

Вона не ворушилася. Вона прислухалася до пристрасті, що тремтіла в його голосі. Вона говорила собі: якщо вона ледь чутно скаже «так», пошепки дасть згоду, він це зробить. Він здатний був це зробити, не торкаючись землі. Вона закрила очі й посміхнулася в темряві, з приємним запамороченням віддаючись на мить рукам, що її обіймали. Але раніше ніж він встиг піддатися спокусі й міцніше стиснути її в обіймах, вона вислизнула з його рук і відступила на крок назад, цілком володіючи собою.

Такою була стійка Фрея. Вона була зворушена глибоким зітханням, яке вирвалося в Джаспера. Він не ворушився.

— Ти божевільна дитина, — з тремтінням у голосі сказала вона. Потім відразу змінила тон: — Ніхто не може мене забрати. Навіть ти. Я не з тих дівчат, яких забирають.

Його біла фігура неначе зіщулилася перед силою цього твердження, і вона пом'якшала:

— Чи не досить із тебе впевненості, що ти... що ти мене підкорив? — додала вона ласкаво.

Він прошепотів ніжні слова, а вона вела далі:

— Я тобі обіцяла... я сказала, що прийду... і я прийду по своїй власній вільній волі. Ти чекатимеш мене на борту. Я піднімуся на борт одна, підійду до тебе й скажу: «Я тут, дитя!» А потім... а потім я дозволю забрати себе. Але не чоловік забере мене, а бриг, твій бриг... наш бриг. Я люблю його!

Вона почула нечленороздільний звук, схожий на стогін, сповнений захоплення або болі, й вислизнула з веранди. Там, на іншій веранді, сидів інший чоловік —

цей похмурий, зловісний голландець, який міг нацькувати її батька на Джаспера, довести їх до сварки, образ, а можливо, і бійки. Як жахливо! Але навіть залишаючи осторонь цю страшну можливість, вона здригалася від думки, що їй доведеться прожити ще три місяці із засмученим, змученим, сердитим, безглуздим чоловіком. А коли настане день, той день і година — що зробить вона, якщо батько спробує силою її затримати? Зрештою, адже це було можливо. Чи в змозі вона боротися з ним? Але чого вона боялася цілком реально — це нарікань і скарг. Чи зможе вона їм протистояти? Як це буде потворно, обурливо й безглуздо!

«Але цього не станеться. Він нічого не скаже», — думала вона, поспішно виходячи на західну веранду. Побачивши, що Хімскірк не ворухнувся, вона сіла на стілець біля дверей і стала дивитися на нього. Ображений лейтенант не змінив своєї пози, тільки кашкет впав із його живота і тепер лежав на підлозі. Його густі чорні брови були зрушені, він скося поглядав на неї краєм ока. І ці косі погляди, гачкуватий ніс і вся його громіздка, незграбна фігура, розвалена на стільці, здалися Фреї до того комічними, що, незважаючи на все своє занепокоєння, вона мимоволі посміхнулася. Вона зробила все можливе, щоб надати цій усмішці відтінок примирення. Їй не хотілося даремно дратувати Хімскірка.

А лейтенант, помітивши цю усмішку, пом'якшав. Йому ніколи не спадало на думку, що його зовнішність флотського офіцера в мундирі могла здатися смішною дівчині без будь-якого становища — дочці старого Нельсона. Спогад про її руки, що обвивалися навколо ший Джаспера, все ще дратував і збуджував його. «Шахрай-

ка! — думав він. — Посміхаєшся, так? Так ось, як ти розважаєшся! Спритно обдурила свого батька, а? Ну, добре, подивимося...» Він не змінив своєї пози, але на його стиснутих губах з'явилася усмішка, похмура, усмішка, що не передвіщала добра, а очі знову звернулися до споглядання черевик.

Фрею кинуло в жар від обурення. Вона сиділа сліпуче красива під світлом ламп, поклавши на коліна свої сильні витончені руки.

«Огидна істота», — думала вона. Раптово її обличчя спалахнуло від гніву.

— Ви до смерті налякали мою покоївку, — голосно сказала вона. — Що це з вами?

Він так поринув у думки про неї, що звук її голосу, котрий виголосив ці несподівані слова, змусив його здригнутися. Він підняв голову з таким здивованим виглядом, що Фрея нетерпляче вела далі:

— Я кажу про Антонію. Ви забили їй руку. Для чого ви це зробили?

— Ви хочете зі мною посваритися? — хрипко запитав він із подивом. Він кліпав очима, як сова. Він був смішний. Фрея, як всі жінки, гостро уловлювала в зовнішності все смішне.

— Мабуть, ні, не думаю, щоб я хотіла сваритися.

Вона не могла втриматися й розсміялася дзвінким нервовим сміхом, до якого несподівано приєднався грубий сміх Хімскірка:

— Ха-ха-ха!

У коридорі почулися голоси й кроки, і на веранду вийшов Джаспер зі старим Нельсоном. Старий схвально подивився на свою дочку; він любив, щоб у лейтенанта

підтримували добрий настрій. І він теж став реготати за компанію.

— Тепер, лейтенанте, пообідаємо, — сказав він, весело потираючи руки.

Джаспер підійшов до поручнів. Небо було всипане зірками, і в синій оксамитовій ночі бухта — там, внизу — затягнулася густою чорнотою, у якій червоним світлом мерехтіли, немов підвішені іскри, вогні брига і канонерки.

«Наступного разу, коли там, внизу, замерехтять ці вогні, я чекатиму її на кварталдеку. Вона прийде і скаже: „Я тут”», — думав Джаспер, і серце його розширювалося в грудях від напливу щастя, а крик ледь не зірвався з його вуст.

Вітру не було. Внизу жоден лист не шелестів, і навіть море здавалося тихою мовчазною тінню. Далеко в безхмарному небі бліда блискавка, зірниця тропіків, трепетно загорілася серед низьких зірок короткими, слабкими, загадково послідовними спалахами, схожими на незрозумілі сигнали з якоїсь далекої планети.

Обід пройшов мирно. Фрея сиділа навпроти свого батька, спокійна, але бліда. Хімскірк навмисне розмовляв тільки зі старим Нельсоном. Джаспер повадився ідеально. Він не давав волі очам, гріючись у відчутті близькості до Фреї, як люди гріються під променями сонця, не дивлячись на небо. Незабаром після обіду, пам'ятаючи отримані ним інструкції, він оголосив, що йому час повертатися на борт свого корабля.

Хімскірк не підняв голови. Зручно вмостившись у гойдалці й попихкуючи манільською сигарою, він мав такий вигляд, ніби похмуро готувався до якогось

огидного вибуху. Так принаймні здавалося Фреї. Старий Нельсон зараз же сказав:

— Я пройдуся з вами до моря.

Він завів професійну розмову про небезпеки Новогвінейського берега й хотів поділитися з Джаспером спогадами про своє перебування «в тих краях». Джаспер був таким добрим слухачем! Фрея зібралася було йти з ними, але її батько насупився, похитав головою і багатозначно кивнув у бік нерухомого Хімскірка. Той сидів із напівзакритими очима і, випнувши губи, випускав кільця диму. Не можна залишати лейтенанта одного. Мабуть, ще образиться.

Фрея корилася цим знакам.

«Може, буде краще, якщо я залишуся», — подумала вона. Жінки зазвичай не схильні критикувати свою поведінку, а ще того менш схильні її засуджувати. Чоловіки, з їхніми безглуздими чисто чоловічими дивацтвами, здебільшого бувають відповідальні за жіночу поведінку. Проте, коли Фрея дивилася на Хімскірка, то відчувала жаль і навіть каяття. Його товстий тулуб, розвалений на стільці, здавалося, був переповнений їжею, хоча насправді він їв мало. Зате він дуже багато випив. М'ясисті мочки його великих вух із глибоко загнутими краями були малинового кольору. Вони яскраво горіли по сусідству з плоскими жовтими щоками. Довгий час він не піднімав своїх важких коричневих повік. Принизливо було перебувати у владі такої істоти, і Фрея, — а врешті-решт вона завжди була чесною із собою — з жалем подумала: «Ах, якби я була відверта з татом із самого початку! Але тоді яке неможливе життя він би мені влаштував!» Так. Чоловіки багато в чому були безглуздими: любля-

чі, як Джаспер, непрактичні, як її батько, огидні, як ця потворна істота, що відпочивала на стільці. Чи можна з ним домовитися? Може, немає потреби? «Ох, не можу я з ним говорити», — подумала вона.

А коли Хімскірк, усе ще не дивлячись на неї, почав рішуче розчавлювати свою недокурену манільську сигару на кавовій таці, вона стривожилася, ковзнула до рояля, поспішно його відкрила й ударила по клавішах, перш ніж сіла.

В одну секунду веранда і все дерев'яне бунгало, зведене на палях, наповнилися оглушливим шумом. Однак крізь шум вона чула, відчувала на підлозі важкі, нетверді кроки лейтенанта, який ходив за її спиною. Він не був по-справжньому п'яний, але сп'яніння було все ж досить, щоб думки, які миготіли в його збудженому мозку, здалися йому цілком слухними й навіть дотепними, — чарівно, беззастережно дотепними. Фрея, відчуваючи, що він зупинився за її спиною, грала далі, не повертаючи голови. Вона з натхненням, із блиском грала якусь бурхливу музичну п'єсу, але коли пролунав його голос, охолола з ніг до голови. На неї подіав голос — не слова. Нахабна фамільярність тону злякала її до такої міри, що спочатку вона не могла розібрати ні слова. Його слова були дуже насичені.

— Я підозрював... Звичайно, дещо я підозрював про ваші справи. Я не дитина. Але підозрювати або бачити на власні очі... розумієте, бачити... це величезна різниця. Такі речі... Зрозумійте! Адже людина не з каменю зроблена. А якщо чоловік тужить по дівчині так, як я по вас тужив, міс Фрее... і уві сні, й наяву, тоді звичайно... Але я — світська людина. Тут вам повинно

бути нудно... послушайте, ви можете припинити цю кляту гру?..

Вона розібрала тільки цю останню фразу. Вона заперечливо похитала головою і в розпачі натиснула педаль, але їй не вдавалося звуками рояля заглушити його гучний голос.

— Я здивований тільки, що ви вибрали... Англійський торговий шкіпер, простого хлопця. Жалюгідна чернь, що наповнила ці острови. В мене була б коротка розправа з такою поганню! Але ж у вас тут є добрий друг, джентльмен, готовий молитися на вас біля ваших ніг... ваших красивих ніг... офіцер, людина з хорошої сім'ї... Дивно, чи не так? Але що тут такого! Адже ви досить гарні навіть для принца.

Фрея, втім, не повертала голову. Її обличчя закам'яніло від жаху й обурення. Ця сцена виходила за межі того, що вона вважала за можливе. Схопитися і втекти... але це було не у її характері. До того ж їй здавалося, що трапиться щось жахливе, якщо вона поворухнеться. Незабаром повернеться її батько, і тоді той повинен буде піти. Найкраще не звертати уваги... не звертати уваги. Вона все грала голосно й чітко, немов була одна, немов Хімскірка не існує. Це роздратувало його.

— Послушайте! Ви можете обманювати свого батька, — гнівно крикнув він, — але мене вам не обдурити! Припиніть цей пекельний шум... Фрея... Гей, ви! Скандинавська богиня любові! Зупиніться! Ви чуєте? Так, ви — богиня любові. Але язичницькі боги — це тільки замасковані чорти, і ви — така сама... прихований диявол. Перестаньте грати, кажу вам, або я підніму вас із цього табурета!

Стоячи за її спиною, він пожирав її очима, — із золотої корони її нерухомо застиглої голови до каблуків її черевик, — охоплював поглядом її красиві плечі, лінії стрункого стану, що злегка розгойдувався перед клавіатурою. На ній була світла сукня з короткими рукавами, обшитими мереживом біля ліктів. Атласна стрічка стягувала її талію. Охоплений нестримною, безрозсудною надією, він стиснув обома руками цю талію... і тоді дратівлива музика нарешті обірвалася. Вона швидко відскочила, щоб позбутися цього дотику (круглий табурет із гуркотом полетів), але губи Хімскірка, що націлилися на її шию, все ж вліпили жадібний гучний поцілунок трохи нижче від її вуха. Деякий час панувало глибоке мовчання. Потім він ніяково засміявся.

Він був частково спантеличений її блідим, нерухомим обличчям, її великими світлими фіолетовими очима, що зупинилися на ньому. Вона не вимовила ні слова. Вона стояла навпроти нього, спираючись витягнутою рукою на кут рояля. Інша рука з машинальною наполегливістю терла те місце, якого торкнулися його губи.

— У чому справа? — ображено сказав він. — Я вас налякав? Послухайте: нам із вами не потрібно цієї дурні. Адже ви ж не хочете сказати, що вас так налякав один поцілунок... Мені краще знати... Я не маю наміру залишитися ні з чим.

Він із такою напругою дивився в її обличчя, що вже не міг бачити його ясно. Все навколо нього затягнулося серпанком. Він забув про перевернутий табурет, вдарився об нього ногою, і, злегка нахилившись, почав вкрадливим голосом:

— Правда, зі мною можна непогано розважитися. Спробуйте для початку кілька поцілунків...

Більше він не сказав ні слова, тому що голова його зазнала жакливого струсу, супроводжуваного оглушливим звуком. Фрея з такою силою розмахнулася своєю круглою міцною рукою, що від дотику її відкритої долоні до його пласкої щоки він повернувся пів колом. Випустивши слабкий хрипкий крик, лейтенант схопився обома руками за ліву щоку, що раптово набула темного, цегляно-червоного забарвлення. Фрея випросталася, її фіолетові очі потемніли, долоня ще боліла від удару, стримана рішуча посмішка відкрила блискучі білі зуби. Внизу, на стежці, пролунали важкі швидкі кроки її батька. Войовничий вираз зник із лиця Фреї, поступившись місцем щирому жалю. Їй було шкода батька. Вона швидко нахилилася й підняла табурет, немов хотіла замести сліди... Але що з того? Вона сіла на своє місце, легко опустивши руку на рояль, перш ніж старий Нельсон піднявся сходами.

Бідний батько! Як він буде вражений! Як розсерджений! А потім скільки буде страхів, яке буде горе! Чому вона не була з ним відвертою із самого початку? Його круглі, наївні, здивовані очі змусили її здригнутися. Але він не дивився на неї. Його погляд був спрямований на Хімскірка, який, стоячи до нього спиною і все ще тримаючись руками за щоку, крізь зуби сичав прокляття, похмуро дивлячись на неї (вона бачила його в профіль) куточком чорного злого ока.

— Що трапилося? — поцікавився старий Нельсон у повному невіданні.

Вона не відповіла йому. Вона думала про Джаспера, що стояв на палубі брига й дивився на освітлене бунга-

ло, — і їй було страшно. Щастя, що хоч один із них був на борту. Вона хотіла тільки одного — щоб він був за сотні миль. І все ж вона не була впевнена, що справді цього хоче.

Якби таємнича сила спонукала Джаспера з'явитися в цей момент на веранді, вона розвіяла б за вітром свою завзятість, свою рішучість, своє самовладання й кинулася б у його обійми.

— Що таке? Що таке? — наполягав Нельсон, який нічого не підозрював і починав хвилюватися. — Тільки цієї миті ти грала якусь п'єсу, і враз...

Фрея не мала сил говорити, передчуваючи те, що має статися, — чорний, злий блискучий вираз очей її загіпнотизував. Вона тільки злегка кивнула головою в бік лейтенанта, немов хотіла сказати: «Ось, подивися на нього!»

— Ну так! — вигукнув старий Нельсон. — Бачу. Що таке...

Тим часом він обережно наблизився до Хімскірка.

Той, стоячи на одному місці, тупотів ногами і випускав нескладні прокляття. Ганебний удар, зруйновані плани, комізм неминучого скандалу і неможливість помститися — дратували його настільки, що він готовий був буквально завити від люті.

— О-о-о! — волав він, важко ступаючи по веранді, немов хотів продавити ногою підлогу.

— А що з його обличчям? — запитав приголомшений старий Нельсон. Раптово істина відкрилася — осінила його наївну голову. — Боже мій! — вигукнув він, зрозумівши, що сталося. — Швидше неси бренді, Фреє... Так ви цим страждаєте, лейтенанте? Жажливо, а? Знаю,

знаю! Сам, бувало, на стінку ліз... І маленьку пляшечку з опієм із ящика з ліками, Фреє. Гарненько пошукай... Хіба ти не бачиш, що в нього болить зуб?

І справді, яке інше пояснення могло спасти на думку простодушному старому Нельсону, який бачив, як лейтенант тримається обома руками за щоку, кидає дикі погляди, тупотить ногами й похмуро розгойдується всім тілом? Фрея не поворухнулася. Вона спостерігала за Хімскірком, що крадькома поглядав на неї — злобно й запитально. «Ага, ти хотів би виплутатися!», — сказала вона собі. Вона сміливо дивилася на нього, обмірковуючи, як вчинити. Але спокуса покінчити з цим без подальших хвилювань узяла над нею верх. Вона ледь помітно кивнула на знак згоди і вислизнула з веранди.

— Швидше неси бренд! — крикнув старий Нельсон, коли вона зникла в коридорі.

Хімскірк раптово вибухнув прокляттям слідом дівчині голландською й англійською мовами. Він був у захопленні — від усього серця, бігаючи по веранді й відкидаючи стільці зі свого шляху; а Нельсон (або Нільсен) щиро співчував йому, спостерігаючи ці болісні страждання, метушився, як стара курка, навколо свого дорогого (і грізного) лейтенанта.

— Боже мій! Боже мій! Так погано? Мені-то це добре відомо. Я, бувало, лякав свою бідну дружину. І часто це з вами трапляється, лейтенанте?

Хімскірк наткнувся на нього і з коротким напівбожевільним сміхом штовхнув його плечем. Господар похитнувся, але прийняв це добродушно: людина в нестямі від важкого зубного болю, звичайно, не цілком адекватна.

— Ходімо в мою кімнату, лейтенанте, — наполегливо просив він. — Приляжте на моє ліжко. Ми в одну хвилину знайдемо для вас якихось заспокійливих ліків.

Він схопив під руку бідного страждальця й ніжно підтяг його до самого ліжка, на який Хімскірк у нападі люті кинувся з такою силою, що відскочив від матраца на цілий фут.

— Бог ти мій! — вигукнув переляканий Нельсон і негайно побіг поквипити з бренді й опієм, дуже розсерджений тим, що для полегшення страждань дорогоцінного гостя було проявлено так мало завзяття. Врешті-решт він сам дістав ці ліки.

Через пів години, проходячи коридором, він із подивом почув слабкі звуки загадкового походження, — щось середнє між сміхом і плачем. Звуки раз у раз переривалися. Він насупився; потім попрямував до кімнати своєї дочки й постукав у двері.

Фрея прочинила двері. Її чудове біляве волосся обрамляло бліде обличчя і хвилями спускалися по темно-синьому халату.

У кімнаті була напівтемрява. Антонія, зіщулившись у кутку, розгойдувалася, випускаючи слабкий стогін. Старий Нельсон погано розбирався в різних видах жіночого сміху, але все ж він був упевнений, що тут сміялися.

— Яка нечутливість, яка нечутливість! — сказав він із великим невдоволенням. — Ну що смішного в людині, яка мучиться від болю? Я думав, що жінка... молода дівчина...

— Він був такий смішний, — прошепотіла Фрея. Очі в неї дивно блищали в напівтемряві коридору. — А по-

тім, ти знаєш, він мені не подобається, — нерішуче додала вона.

— Смішний? — повторив старий Нельсон, здивований цим проявом бездушності у такої молодой особи. — Він тобі не подобається? І ти хочеш сказати — тому тільки, що він тобі не подобається... Та це ж просто жорстоко! Хіба ти не знаєш, що це — найжахливіший біль, який тільки є на світі? Наприклад, відомо, що собаки від нього шаленіли...

— Він, мовляв, справді зовсім сказився, — ледь вимовила Фрея, яка ніби боролася з якимось прихованим почуттям.

Але її батько вже осідлав свого коника.

— І ти знаєш, який він. Він все помічає. Він такий хлопець, що може образитися через будь-яку дрібницю... справжній голландець... а я хочу підтримувати з ним дружні стосунки. Насправді все так, моя дівчинко: якщо цей наш раджа викине якусь безглузду штуку, — а ти знаєш, який він упертий, неспокійний хлопець, — і владі спаде на думку, що я на нього погано впливаю, в тебе не буде даху над головою...

Вона не дуже впевненим тоном вигукнула:

— Яка дурниця, тату! — й виявила, що він розсерджений — розсерджений до такої міри, що... вдався до іронії; так, старий Нельсон (або Нільсен) та іронія! Правда, тільки натяк на неї...

— О, звичайно, якщо в тебе є власні кошти... будинок, плантація, про яку я нічого не знаю... — але він не міг витримати всю розмову в цьому тоні. — Кажу тобі, вони мене прогнали б звідси, — переконливо прошепотів він, — і, звичайно, без будь-якої компенсації. Я знаю цих голлан-

дців. А лейтенант саме такий хлопець, щоб підняти бучу. В нього є доступ до впливових осіб. І я не хочу його ображати... жодним чином... у жодному разі... Що ти сказала?

Це був тільки нерозбірливий вигук. Якщо коли-небудь вона і схилялася до того, щоб розповісти йому про все, то тепер абсолютно відмовилася від свого наміру. Це було неможливо — з поваги до його гідності та заради спокою його слабкого духу.

— Він і мені не дуже подобається, — зітхнувши, зізнався напівголосно старий Нельсон. — Зараз йому легше, — вів він далі, помовчавши. — Я йому поступився на ніч своїм ліжком. Я буду спати на моїй веранді, в гамаку. Так, не можу сказати, щоб він мені подобався, але сміятися над людиною, тому що вона з розуму сходить від болю, — це вже занадто. Ти мене здивувала, Фреє. У нього щока почервоніла.

Її плечі конвульсивно тряслися під його руками. Він поцілував її на ніч, торкнувшись її чола своїми розпатланими жорсткими вусами. Вона закрила двері й, тільки відійшовши на середину кімнати, дала волю втомленому сміху. Але це був невеселий сміх.

— Почервоніла! Трошки почервоніла! — повторювала вона про себе. — Сподіваюся, що так. Трошки.

Її вії були мокрі. Антонія у своєму кутку стогнала й хихотіла, і неможливо було сказати, коли вона стогне, а коли — сміється.

Пані та служниця — обидві були налаштовані істерично: Фрея, влетівши у свою кімнату, застала там Антонію і розповіла їй усе.

— Я помстилася за тебе, моя дівчинко! — вигукнула вона.

А потім вони, сміючись, поплакали і, плачучи, посміялися, перериваючи себе умовляннями: «Т-с-с... не так голосно! Тихіше!» — з одного боку, і вигуками: «Я так боюся... Він злий чоловік...» — з іншого.

Антонія дуже боялася Хімскірка, боялася через його вигляд: його очей і брів, його рота, носа, всієї фігури. Розумнішого пояснення бути не могло. І вона вважала його злим чоловіком, бо, на її погляд, він був злий на вигляд. Така підстава — дуже розсудлива. В напівтемряві кімнати, освітленої одним каганцем біля ліжка Фреї, камеристка виповзла зі свого кутка й зіщулилася біля ніг своєї господині, благаючи пошепки:

— Тут бриг. Капітан Аллен. Втечемо зараз же... о, нумо втечемо! Я так боюся! Біжимо! Біжимо!

«Я? Бігти? — подумала Фрея, не дивлячись на перелякану дівчину. — Ніколи».

Обидві вони — й рішуча пані під сіткою від москітів, і перелякана служниця, що згорнулася клубочком на рогожі біля ліжка, — погано спали в ту ніч.

А лейтенант Хімскірк зовсім не заплющив очей. Він лежав на спині, мстиво впиваючись у темряву. Дразливі образи й принизливі спогади виникали в його мозку, не даючи заснути, розпалюючи його гнів. Непогана історія, якщо вона стане відомою. Але не можна допустити, щоб її оприлюднили. Доведеться мовчки проковтнути образи. Непогано. Дівча обдурило його, звабило, вдарило по фізіономії... можливо, і батько обдурив його. Ні, Нільсен — ще одна жертва цієї безсоромної дівки, нахабної кокетки, цієї хитрої красуні, що сміється, цілує, бреше...

«Ні, він обдурив мене не навмисно, — думав змучений лейтенант. — Але все ж мені б хотілося йому від-

платити, хоча б за те, що він такий ідіот... Ну що ж... можливо, коли-небудь...»

Поки що він твердо вирішив: він раніше піде з дому. Він думав, що не зможе зустрітися віч-на-віч із дівчиною і не зійти з розуму від сказу.

— Прокляття! Десять тисяч чортів! Я задихнувся тут до ранку! — бурмотів він про себе, лежачи, витягнувшись на спині, в ліжку старого Нельсона і ловлячи ротом повітря.

Він підвівся на світанку й обережно прочинив двері. Слабкі звуки в коридорі стривожили його; сховавшись за дверима, він побачив Фрею, що виходила зі своєї кімнати. Це несподіване видовище зовсім позбавило його сил; він не міг відійти від щілини дверей. Щілина була дуже тонка, але звідси видно було кінець веранди. Фрея поспішно попрямувала туди, щоб побачити бриг, який огинав мис. На ній був темний халат; ноги були босі — вона заснула тільки під ранок і, прокинувшись, стрілою кинулася на веранду, бо боялася спізнитися. Хімскірк ніколи її не бачив ось такою, як тепер — із гладко зачесаним назад волоссям і важкою білявою косою, що спускалася по спині, і вся вона дихала юністю, стрімкістю й силою. Спочатку він був здивований, а потім заскреготав зубами. Він рішуче не міг зустрітися з нею. Він пробурмотів прокляття й причаївся за дверима.

Побачивши бриг, що вже знявся з якоря, вона з тихим глибоким «Ах!» потягнулася за довгою підзорною трубою Нельсона, що лежала на полиці високо біля стіни. Широкий рукав халата відкинувся назад, відкриваючи її білу руку до самого плеча. Хімскірк схопився за

ручку дверей, немов хотів її розчавити, відчуючи себе як людина, яка щойно підвелася на ноги після пиятики.

А Фрея знала, що він стежить за нею. Вона знала. Вона бачила, як прочинилися двері, коли вона вийшла в коридор. З презирливою злістю вона відчувала на собі його погляд.

«Ти тут, — думала вона, піднімаючи підзорну трубу. — Добре, так дивись же тоді!»

Зелені островці здавалися чорними тінями, попелясте море було гладке, як скло, світла мантия блідої зорі, у якій навіть бриг здавався потьмянілим, була облямована на сході смужкою світла. Фрея, розгледівши на палубі Джаспера, теж із підзорною трубою, спрямованою на бунгало, зараз же поклала свою трубу і підняла над головою свої красиві білі руки. Вона застигла в цій позі німого вигуку, полум'яно відчуючи, як обожнювання Джаспера огортає її стан, що був у фокусі підзорної труби, і розпалює відчуттям злісної пристрасті — того, іншого, і гарячих пустих очей, що впивалися у її спину.

У полум'яному пориві любові вона піддалася примхливій фантазії й подумала, з тим таємничим знанням чоловічої природи, яке, мабуть, кожна жінка має у своїй душі від народження: «Ти дивишся... ти будеш дивитися... ти повинен! Ну, так ти побачиш».

Вона піднесла до губ обидві руки, потім простягла їх уперед, посилаючи поцілунок через море, немов хотіла кинути з ним і своє серце на палубу брига. Її обличчя порожівіло, очі сяяли. Вона пристрасно повторила свій жест, здавалося, сотнями посилаючи поцілунки знову, знову і знову, а сонце, повільно підіймаючись над горизонтом, повертало світу саяво фарб: острова зазеленіли,

море посиніло, і бриг внизу став білим — сліпуче білим із його розпростертими крилами, з червоним прапором, що тріпотів на вершині щогли, як крихітний язичок полум'я. І з кожним поцілунком вона шепотіла, все підвищуючи голос: «Візьми ще... і ще... і ще...», — доки руки її раптово не опустилися. Вона бачила, як прапор опустився у відповідь, а через секунду мис внизу приховав від неї корпус брига. Тоді вона відвернулася від перил і, повільно пройшовши повз двері в кімнату батька, з опущеними віями, зникла за фіранкою.

Однак замість того щоб пройти коридором, вона залишилася, невидима і нерухома, по інший бік фіранки. Вона хотіла знати, що станеться далі. Спочатку широка веранда була порожньою. Потім двері кімнати старого Нельсона раптово відчинились, і на веранду, хитаючись, вийшов Хімскірк. Волосся його було скуйовджене, очі налиті кров'ю, неголене обличчя здавалося дуже темним. Він дико озирнувся навсібіч, побачив на столі свого кашкета, схопив його й рушив до сходів, спокійно, але дивною, нетвердою ходою, немов напружуючи останні сили.

Незабаром після того як його голова опинилася нижче від рівня підлоги, через фіранку з'явилася Фрея; губи її були стиснуті, в блискучих очах не видно було жодної м'якості. Не можна допустити, щоб він утік як ні в чому не бувало. Ні... Ні... Вона була збуджена, охоплена тремтінням, вона покуштувала крові! Нехай він зрозуміє, що їй відомо, як він стежив за нею; він повинен знати, що його бачили, коли він ганебно втік. Але бігти до поручнів і кричати йому вслід було б легковажно, грубо... негідно. І що крикнути? Яке слово? Яку фразу?

Ні, це неможливо! Тоді що ж? Вона насупилася, придумала вихід — кинулася до рояля, який усю ніч стояв відкритим, і змусила чудовисько з рожевого дерева люто заплакати басом. Вона вдаряла по клавішах, немов посилаючи постріли слідом цій недолугій широкій фігурі в просторих білих штанах і темній куртці із золотими погонами, а потім вона пустила йому навздогін ту саму річ, яку грала напередодні ввечері, — модну, пристрасну, наскрізь просочену любов'ю п'єсу, яку не раз грали в грозу на островах. З переможною зловтіхою вона підкреслювала її ритм і так була поглинена своїм заняттям, що навіть не помітила появи батька, який, накинувши поверх піжами старе, поношене пальто з картатої матері, прибіг із задньої веранди довідатися про причини такої несвоечасної гри. Він дивився на неї.

— Що за історія?.. Фрея!.. — голос його майже потонував у звуках рояля. — Що трапилося з лейтенантом? — крикнув він.

Вона глянула на нього невидючими очима, немов була поглинена музикою.

— Пішов.

— Що-о?.. Куди?

Вона злегка похитала головою й грала ще голосніше, ніж раніше. Наївні неспокійні очі старого Нельсона, відірвавшись від розкритих дверей його кімнати, оглядали зверху до низу всю веранду, немов лейтенант був таким маленьким, що міг повзати на підлозі або прилипнути до стіни. Враз пронизливий свист, що долинав звідкілясь знизу, перекрив навіть гучну гру роялю — баси, що виривалися з інструменту шаленими, розкоштими хвилями. Лейтенант спустився в бухту, насви-

стуючи, щоб човен прийшов і відвіз його на корабель. Він, здавалося, теж дуже квапився, тому що зараз же свиснув удруге, почекавши секунду, а потім закричав протяжно й різко; моторошно було слухати цей крик, наче він кричав, не переводячи дихання. Фрея раптово перестала грати.

— Повертається на борт, — сказав старий Нельсон, стривожений цією подією. — Що змусило його піти так рано? Дивний хлопець. І до того ж до біса образливий. Я анітрохи не здивуюся, якщо ця твоя поведінка вчора ввечері так зачепило його самолюбство. Я звернув на тебе увагу, Фрее. Ти мало не в обличчя йому сміялася, коли він так страждав від невралгії. Це не може сподобатися. Він на тебе образився.

Руки Фреї безсило лежали на клавішах; вона опустила свою біляву голову, відчувши раптову досаду, нервову втому, немов після важкої кризи. Старий Нельсон (або Нільсен), що мав дуже засмучений вигляд, обмірковував своєю лисою головою питання політики.

— Мабуть, мені слід відправитися сьогодні на борт, щоб дізнатися, — оголосив він і заметушився. — Чому мені не подають чаю? Ти чуєш, Фрее? Повинен сказати, що ти мене здивувала. Я не думав, щоб молода дівчина могла бути такою бездушною. А лейтенант вважає себе нашим другом! Що? Ні? Ну, так він себе називає другом, а це дещо значить для людини в моєму становищі. Звичайно! Так, я повинен побувати у нього на борту.

— Ти повинен? — неуважно прошепотіла Фрея і подумки додала: «Бідолаха!».

Щодо наступних семи тижнів, то насамперед слід зазначити, що старому Нельсону (або Нільсену) не вдалося нанести дипломатичний візит. Канонерка «Нептун» його величності короля Нідерландів під командою ображеного й розлюченого лейтенанта залишила бухту в незвично ранній час. Коли батько Фреї спустився на берег, після того як його дорогоцінний тютюн був належним чином розкладений на сонці для просушування, — вона вже огинала мис. Старий Нельсон багато днів сумував про те, що так сталося.

— Тепер я не знаю, у якому настрої він поїхав, — скаржився він своїй безсердечній дочці. Він був здивований її твердістю. Його майже лякала її байдужість.

Далі слід зазначити, що канонерка «Нептун», тримаючи курс на схід, в той же день обігнала бриг «Боніто», захоплений штилем неподалік від Каримат. Ніс брига був також звернений на схід. Його капітан Джаспер Аллен свідомо віддаючись ніжним мріям про свою Фрею, навіть не встав на кормі, щоб поглянути на «Нептуна», який пройшов так близько, що дим, який вирвався з його короткої чорної труби, заklubочився серед щогл «Боніто», затемнивши на секунду залиту сонцем білизну його вітрил, присвячених служінню любові. Джаспер навіть не повернув голови. Але Хімскірк, який стояв на містку, довго й серйозно дивився здалеку на бриг, міцно стискаючи мідні поручні, а коли обидва судна порівнялися, він втратив всяку впевненість в собі й, віддалившись у каюту, з тріском зачинив двері. Там, насупившись, стиснувши рот, він занурився у злісні роздуми й нерухомо

просидів кілька годин — своєрідний Прометей, скутий одним наполегливим, пристрасним бажанням, а нутрощі його роздиралися кігтями й дзьобом принизливої пристрасті.

Цю породу птахів відігнати не так легко, як курча. Обдурений, обманутий, зраджений, ображений, осміяний... дзьоб і кігті! Зловісна птиця! Лейтенант не мав наміру стати мішенню глузувань усього Архіпелагу: він — флотський офіцер — отримав ляпас від дівчини! Чи могло бути, щоб вона справді любила цього мерзенного торговця? Він намагався не думати, але у своєму усамітненні не міг звільнитися від вражень нестерпніших, ніж думки. Він бачив її — яскравий образ, чіткий у всіх деталях, пластичний, забарвлений, освітлений, — він бачив, як вона повисла на шиї цього хлопця. І він закрив очі, але відразу ж переконався, що це його не врятує. Потім поруч пролунали гучні звуки рояля; він затиснув вуха пальцями, але безрезультатно. Цього не можна було стерпіти... у всякому разі на самоті. Він вискочив з каюти і став досить нескладно говорити з вахтовим офіцером на містку, під глузливий акомпанемент примарного рояля.

Нарешті, треба згадати про те, що лейтенант Хімскірк замість того щоб і далі йти своїм шляхом до Тернат, де його чекали, звернув убік і заїхав у Макассар, де його прибуття ніхто не очікував. Опинившись там, він дав якісь пояснення й зробив якусь пропозицію губернатору — або іншій посадовій особі — й отримав дозвіл вчинити так, як він уважав у цьому разі за потрібне. В результаті «Нептун», остаточно відмовившись від Тернат, пішов на північ, дотримуючись гористого берега Целебесу, потім

перетнув широкі протоки й кинув якір біля низького берега, недослідженого й німого, порослого незайманими лісами, у водах, які вночі освітлювалися фосфорним сяйвом, темно-синіх вдень, із мерехтливими зеленими плямами над підводними рифами. Протягом багатьох днів можна було бачити, як «Нептун» плавно рухається назад і вперед уздовж похмурого берега або стоїть на сторожі біля сріблястих гирл широких рукавів, а величезне світле небо над ним жодного разу не потьмяніло, не затягнулося серпанком. Воно потоками заливало землю вічним сонячним сяйвом тропіків — тим сонячним сяйвом, яке у своїй непорушній пишноті пригнічує душу невимовною меланхолією, інтимнішою, більш пронизливою, глибшою, ніж сіра туга північних туманів.

Торговий бриг «Боніто» з'явився, ковзаючи вздовж темного, одягненого лісом мису, в сріблястому гирлі великої ріки. Дихання повітря, що дарувало йому здатність рухатися, не могло похитнути полум'я факела. Він вплив на відкрите місце через покривало завмерлого листя, загадково мовчазний, примарно-білий і урочисто прихований у своєму непомітному просуванні; а Джаспер, спершись ліктем на снасті й опустивши голову на руку, думав про Фрею. Все у світі нагадувало йому про неї. Краса коханої жінки живе в красі природи. Хвилясті обриси пагорбів, вигини берега, вільний вигин річки — менш гармонійні, ніж м'які лінії її тіла, а коли вона рухається, легко ковзаючи, грація її руху викликає думки про владу таємних сил, які керують чарівними обрисами видимого світу.

Чоловіки — у владі речей, і Джаспер теж перебував у їхній владі: він любив свій корабель — будинок його

мрій. Він наділив його часткою душі Фреї. Палуба була підніжжям їхньої любові. Володіння бригом смиряло його пристрасть спокійною впевненістю в щасті, вже завойованому.

Повний місяць піднявся вище, ідеальний і незворушний, пливучи в повітрі, такому самому спокійному і прозорому, як очі Фреї. На бригу не чути було ні звуку.

«Тут вона буде стояти поруч зі мною в такі вечори», — у захваті думав він.

І саме в цей момент, у цьому спокої й тиші, під милостивим поглядом повного місяця, прихильного до закоханих, на море, не займане брижами, під небом, не запламованим жодною хмарою, — немов природа в насмішку прийняла свій найлагідніший вигляд, — канонерка «Нептун», відокремившись від темного берега, під покровом якого вона стояла, прихована від усіх поглядів, — виринула навперейми торговому бригу «Боніто», що направлявся в море.

Як тільки канонерка з'явилася зі своєї засідки, Шульц із чарівним голосом виявив ознаки стороннього хвилювання. З тієї хвилини, як вони залишили малайське місто у верхній течії річки, він бродив із похмурим обличчям, виконуючи свої обов'язки, як людина, пригноблена якоюсь нав'язливою думкою. Джаспер звернув на це увагу, але помічник, відвернувшись, немов йому не хотілося, щоб на нього дивилися, сором'язливо пробурмотів щось про головний біль і про напади лихоманки. І, мабуть, сильно його тіпало, коли він, слідуючи за своїм капітаном, вголос висловлював своє здивування: «Що потрібно від нас цьому хлопцю?..» Оголений чоловік, стоячи на крижаному вітрі й намагаючись не тремтіти,

не міг би говорити більш хриплим і нетвердим голосом. Але, мабуть, це була лихоманка — напад ознобу.

— Просто він хоче нашкодити, — з незворушною добродушністю сказав Джаспер. — Він і раніше намагався це проробляти. У всякому разі незабаром ми дізнаємося, що йому треба.

І справді, незабаром обидва кораблі зупинилися один проти одного, на відстані оклику. Бриг із його красивими білими вітрилами в місячному світлі здавався примарним, повітряним. Канонерка, коротка й широка, з товстими темними щоглами, оголеними, як мертві дерева, що здіймаються до світлого неба цією променистою ніччю, кидала важку тінь на смугу води між двома кораблями.

Фрея переслідувала їх обох, як всюдисущий дух, немов вона була єдиною жінкою у всесвіті. Джаспер пам'ятав її наполегливі поради бути обережним й обачним у всіх своїх вчинках і словах, коли він буде далеко від неї. У цій абсолютно непередбаченій зустрічі він відчув на своєму вусі саме дихання цих поспішних умовлянь, звичайних в останній момент їх розставання, почув останній напівжартівливий шепіт: «Пам'ятай, дитино, я б ніколи тобі не простила!..», — супроводжуваний легким потиском руки, на що він відповів спокійною, упевненою посмішкою. Хімскірка Фрея також переслідувала, але по-іншому. Шепоту він не чув; перед ним виникали бачення. Він бачив, як дівчина повисла на шії низького бродяги того самого бродяги, який щойно відповів на його оклик. Він бачив, як вона крадеться босоніж по веранді, з великими світлими, широко розплющеними очима, що горять, щоб поглянути на бриг — на цей бриг.

Якби вона кричала, сердилась, лаяла його!.. Але вона просто вивищувалася над ним. Це було все. Заманити (в цьому він був твердо впевнений), обдурити, обманути, образити, побити, осміяти... Дзьоб і кігті! Двоє людей, яких так по-різному переслідувала Фрея із Семи Островів, не могли рівнятися силою.

У напруженій тиші, схожій на сон, що спустилася на обидва судна, у світі, який і сам здавався тільки неясним сном, шлюпка з яванськими матросами перетнула темну смугу води й підпливла до брига. Унтерофіцер, білий — можливо, канонір, — піднявся на борт. Це був кремезний чоловік із круглим черевцем й астматичним голосом. Його нерухоме жирне обличчя здавалося неживим у місячному сяйві; він ішов, розчепіривши товсті руки, немов був чимось набитий. Його маленькі хитрі очі блищали, як шматочки слюди. Ламаною англійською він передав Джасперу наказ піднятися на борт «Нептуна».

Джаспер не очікував нічого такого незвичайного, але після нетривалих роздумів вирішив не проявляти ні досади, ні навіть подиву. На річці, звідки він прибув, було неспокійно протягом кількох років, і він знав, що на його поїздки туди дивляться з деякою підозрою. Проте його не турбувало незадоволення влади, що так страхала старого Нельсона. Він приготувався покинути бриг, а Шульц пішов за ним до поручнів із таким виглядом, ніби хотів щось сказати, але промовчав. Підійшовши до борту, Джаспер помітив його помертвіле обличчя. Очі людини, яка знайшла на бригу порятунок від наслідків своєї оригінальної психології, дивилися на нього з німим благанням.

— Що трапилося? — запитав Джаспер.

— Хотів би я знати, чим це скінчиться, — сказав той голосом, що свого часу зачарував навіть оптимістичну Фрею. Але куди подівся тепер його чарівний тембр? Ці слова пролунали, як каркання ворона.

— Ви хворі, — рішуче сказав Джаспер.

— Краще б я помер! — пролунала несподівана відповідь, що вирвалася у Шульца під впливом якоїсь таємничої тривоги.

Джаспер пильно подивився на нього, але не було часу розслідувати цей болісний вигук чоловіка, охопленого лихоманкою. Мабуть, він все-таки не марив, і у цей момент доводилося цим задовольнятися. Шульц метнувся вперед.

— Цей хлопець щось замишляє! — в розпачі вигукнув він. — Він хоче вам зашкодити, капітане Аллен. Я це відчуваю, і я...

Він задихнувся від незрозумілого хвилювання.

— Добре, Шульце. Я не дам йому приводу, — обірвав його Джаспер і стрибнув у шлюпку.

На борту «Нептуна» Хімскірк стояв, широко розставивши ноги, в потоці місячного світла, і його чорнильно-чорна тінь падала прямо на капітанський квартердек. Коли з'явився Джаспер, він не зробив жодного руху, але відчув, як у грудях піднялося щось подібне на натиск морської хвилі. Джаспер мовчки зупинився перед ним і чекав.

Опинившись віч-на-віч у безпосередній близькості, вони відразу впали в тон своїх випадкових розмов у бунгало старого Нельсона. Вони ігнорували існування один одного: Хімскірк — похмуро, Джаспер — із повним спокоєм і байдужістю.

— Що відбувається на цій річці, звідки ви щойно прибули? — відразу ж запитав лейтенант.

— Я нічого не знаю про заворушення, якщо ви це маєте на увазі, — відповів Джаспер. — Я вивантажив там рис, за який нічого не отримав в обмін, і пішов далі. Нині там немає ніякої торгівлі, але вони померли б з голоду через тиждень, якби я не завернув туди.

— Втручання! Англійське втручання! А припустимо, що ці негідники нічого іншого не заслуговують, як здохнути з голоду, а?

— Ви знаєте, там є жінки й діти, — тим же рівним голосом зауважив Джаспер.

— О, так! Коли англієць говорить про жінок і дітей, можете бути впевнені, що тут справа нечиста. Ваша поведінка буде розслідувана.

Вони говорили по черзі. Здавалося, це були безтілесні духи — одні голоси в повітрі; вони дивилися один на одного, як на порожнє місце, або в кращому разі з тією увагою, яку приділяють неживому предмету — не більше... Але потім зависла мовчанка. Хімскірк несподівано подумав: «Вона розповість йому все. Вона розповість йому, коли, сміючись, повисне в нього на шії». І шалене бажання знищити Джаспера тут же, на місці, мало не позбавило його почуттів. Він втратив голос, зір. Секунду буквально не бачив Джаспера, але чув, як той поцікавився, немов звертаючись до всього всесвіту:

— Отже, я повинен зробити висновок, що бриг затриманий?

Спалах злобного задоволення допоміг Хімскірку отямитися.

— Так, він затриманий. Я відведу його на буксирі в Макассар.

— Суд вирішить, чи законний цей вчинок, — сказав Джаспер, зрозумівши, що справа стає серйозною, але відповідаючи лейтенанту з удаваною байдужістю.

— О, так, суд! Звичайно. А вас я залишу тут, на борту.

Жах Джаспера при думці про розлуку з його бригам проявився в тому, що він застиг на місці. Але це тривало тільки один момент. Потім він повернувся й покликав бриг. Містер Шульц відповів:

— Так, сер.

— Приготуйтеся взяти буксирний трос із канонерського човна. Нас відведуть на буксирі в Макассар.

— Боже мій! А для чого це, сер? — почувся слабкий неспокійний вигук.

— Люб'язність, як я вважаю, — іронічно вигукнув Джаспер, цілком володіючи собою. — Нас міг застигнути тут штиль... на кілька днів. І гостинність. Мені запропоновано залишитися тут — на борту.

Відповіддю на це повідомлення був гучний, відчайдушний вигук.

Джаспер із занепокоєнням подумав: «Ех, у хлопця нерви зовсім розхиталися», — і з якоюсь новою невіразною тривогою пильно подивився на бриг. Думка, що він розлучений із ним — перший раз відтоді, як вони зустрілися, — потрясла його удавану впевненість, потрясла його мужність до самих коренів, — а ці підстави були закладені дуже глибоко. Весь цей час ні Хімскірк, ні навіть його чорнильна тінь не ворухилися.

— Я думаю послати команду шлюпки й офіцера на борт вашого судна, — сказав він кудись у простір.

Джаспер, відірвавшись від споглядання брига, повернувся і безпристрасно, майже без будь-якого виразу в голосі заявив протест проти всього цього. А думав він про затримку. Він рахував дні. По суті, Макассар був йому по дорозі, тож якщо бриг поведуть на буксирі, він навіть заощадить час. З іншого боку, не вдасться уникнути прикрих формальностей. Але все це було занадто безглуздо. «Тарган сказився, — думав він. — Мене негайно звільнять. А якщо ні, то Месману доведеться за мене поручитися». Месман був голландським купцем, з яким Джаспер вів справи, — важлива особа в Макассарі.

— Ви протестуєте? Гм! — пробурмотів Хімскірк і ще деякий час залишався нерухомим, широко розставивши ноги й опустивши голову, немов вивчаючи свою власну тінь. Вона була комічна, розколота. Потім він дав знак товстому каноніру, що тримався поблизу — застиглий, як кепсько набите опудало жирної людини, з неживим обличчям і блискучими очима. Той підійшов ближче й зупинився.

— Висадіть на борт брига команду шлюпки.

— Так точно, майн гер!

— Весь цей час один із ваших людей стоятиме біля штурвала, — вів далі Хімскірк, віддаючи накази англійською, очевидно, щоб провчити Джаспера. — Ви чуєте?

— Так точно, майн гер!

— Весь цей час ви будете на палубі й візьмете на себе командування.

— Так точно, майн гер!

Джаспер відчув, що разом із командуванням бригам у нього немов вирвали з грудей серце. Хімскірк запитав, змінивши тон:

— Яка зброя є у вас на борту?

У свій час всі кораблі, які вели торгівлю в китайських морях, мали дозвіл возити певну кількість вогнепальної зброї для самозахисту. Джаспер відказав:

— Вісімнадцять рушниць із багнетами. Вони були на борту, коли я купив бриг чотири роки тому. Про них було заявлено.

— Де ви їх тримаєте?

— У каюті на носі. Ключ у помічника.

— Ви їх візьмете, — наказав Хімскірк канонірам.

— Так точно, майн гер!

— Навіщо? Що ви замишляє? — крикнув Джаспер і зараз же прикусив губу. — Це жакливо! — пробурмотів він.

Хімскірк на секунду підняв на нього важкий, ніби страдницький погляд.

— Ви можете йти, — сказав він канонірам.

Товстун віддав честь і пішов.

Протягом наступних тридцяти годин буксирування перервалося тільки один раз. Бриг дав сигнал — із бака замахали прапором, і канонерка зупинилася. Погано набите опудало унтерофіцера спустилося в шлюпку, стало на борт «Нептуна» й поспішило прямо в каюту свого командира. Маленькі очиці його моргали, як ніби він був збуджений тим, що мав повідомити. Обидва деякий час сиділи, зачинившись в каюті, а Джаспер із гакаборта намагався з'ясувати, чи не відбулося чого надзвичайного на борту брига. Але, здавалося, все було в порядку. Однак він вирішив підстерегти каноніра; і хоча уникав говорити з ким би то не було після розмови з Хімскірком, він зупинив цього типа, коли

той знову вийшов на палубу, щоб спитати про свого помічника.

— Він почувався не дуже добре, коли я йшов, — пояснив він.

Товстий унтерофіцер, що тримався так, немов зусилля нести перед собою величезний живіт не дозволяло йому згинатися, зрозумів його не з першого разу. Жодна риска в його обличчі не виявляла ні найменшого пожвавлення, але під кінець маленькі очиці швидко заморгали.

— О так! Помічник. Так-так. Він дуже хороший. Але, *mein Gott*, який же кумедний чоловік!

Джаспер не встиг отримати пояснення, бо голландець поспішно спустився в шлюпку й повернувся на борт брига. Але він утішав себе думкою, що дуже швидко неприємне й досить безглузде випробування закінчиться. Вдалині вже виднівся рейд Макассар. Хімскірк пройшов повз і піднявся на місток. Уперше лейтенант глянув на Джаспера з підкресленою увагою. Він так смішно крутив очима — Джаспер і Фрея давно вже погодилися, що лейтенант смішний, — із таким захопленням задоволенням, немов обсмоктуючи ласий шматочок, що Джаспер мимоволі посміхнувся на весь рот. А потім знову повернувся до свого брига.

Бачити цей бриг — його дорогоцінну власність, частинку душі Фреї, єдину опору двох життів у широкому світі, непорушну основу його пристрасті, що давала йому владу притиснути безтурботну чарівну Фрею до своїх грудей і відвезти на край світу; бачити цього красеня, що гідно втілював його гордість і любов, бачити його полоненим на кінці буксирної линви — випробування

не з приємних. У цьому було щось жахливе, як сновидіння про вільного морського птаха, закутого в ланцюги.

Але на що інше хотів би він дивитися? Краса брига проникала в його серце з такою силою, що він забував про те, де був. А крім того, усвідомлення своєї переваги, яке виникає в молодій людини завдяки впевненості, що її кохають, ілюзія, породжена ніжним поглядом жіночих очей, ніби він піднесений над Долею, допомогли йому після першого потрясіння виносити ці торттури з посмішкою і вірою в себе. Бо яка зла сила могла торкнутися обранця Фреї?

Було вже після полудня; сонце висвітлювало з корми обидва судна, що входили в гавань. «Скоро маленькому жарту таргана настане кінець», — думав Джаспер без всякої ворожості. Як моряку, добре знайомому з цією частиною світу, йому досить було одного погляду, щоб визначити напрямок. «Еге, подумав він, — він іде в Спермондську протоку. Зараз ми обігнемо риф Тамісса». І знову він звернувся до споглядання брига, цієї опори його матеріального й духовного існування, який незабаром знову буде в його руках. На море, спокійному, як млиновий ставок, важка плавна брижа розходилася від носа брига, бо потужний «Нептун» буксирував із великою швидкістю, немов йшов на пару. Голландський канонір показався на баку «Боніто», а з ним ще кілька чоловік. Вони дивилися на берег, а Джаспер занурився в любовний транс.

Глибокий гул парового свистка канонерки змусив його здригнутися від несподіванки. Він повільно озирнувся. Потім із блискавичною швидкістю відскочив від того місця, де стояв, і заходив по палубі.

— Ви налетіли на риф Тамісса! — кричав він.

Високо на містку Хімскірк кинув важкий погляд через плече; два матроси повертали штурвал, і «Нептун» уже швидко відходив від краю світлої води, що ховала небезпеку. Ха! Саме вчасно. Джаспер зараз же відвернувся, щоб стежити за своїм бригом, і, перш ніж він зрозумів, що сталося, — очевидно, згідно з розпорядженнями Хімскірка, які він дав заздалегідь канонірам, — буксирний трос відпустили, коли почувся свисток. Він не встиг крикнути, не встиг поворухнутися, він бачив, як бриг понісся за течією й стрімко пролетів повз корми канонерки. Він стежив за його красивим ковзким корпусом очима, розширеними від подиву, дикими від жаху. Крики на борту здавалися йому моторошним невиразним шепотом, їх заглушала кров, що стукала в його вухах. Бриг нісся вперед із незрівнянною грацією й стрімкістю, допоки гладка поверхня води перед його носом опустилася вниз, несподівано, точно висмоктана. Дивно, тремтливо затремтіли верхівки щогл, бриг зупинився, злегка нахиливши високі щогли, і завмер. Він спокійно лежав на рифі, а «Нептун», зробивши широкий круг, повним ходом продовжував свій шлях по Спермондській протоці, прямуючи до міста. Він лежав спокійно, зовсім спокійно, і щось зловісне й неприродне було в його становищі. І відразу — раптово — під сонячним світлом його обгорнула меланхолія, та меланхолія, яка огортає речі, зворушені тлінням; він був тільки цяткою в осяяній порожнечі простору — вже покинутий, уже самотній.

— Тримай його! — заревів голос із містка.

Стрімко, імпульсивно Джаспер кинувся бігти до свого брига, як кидається вперед людина, щоб відтягнути від краю прірви живу, кохану істоту, яка ще дихає.

— Тримай його! Хапай! — волав лейтенант із містка, а Джаспер, не кажучи ні слова, шалено відбивався, і тільки голова його підносилася над натовпом матросів «Нептуна», які слухняно накинулися на нього. — Тримай його!.. Я не допущу, щоб цей хлопець зараз втопився.

Джаспер перестав чинити опір.

Один за іншим вони відпустили його; вони відходили поступово все далі й далі в напруженому мовчанні, залишивши його стояти без підтримки в широкому порожньому просторі, немов даючи впасти після боротьби. Він навіть не похитнувся.

Через пів години, коли «Нептун» став на якорі перед містом, він усе ще не зрушив із місця, ні на волосину не ворухнувся. Як тільки припинився гуркіт якірного ланцюга канонерки, Хімскірк важкою ногою спустився з містка.

— Подавайте човен, — сказав він похмуро, проходячи повз вартового біля трапу; потім повільно рушив до того місця, де Джаспер, на якого спрямовані були перелякані погляди матросів, стояв, опустивши очі, й похмуро розглядав палубу. Хімскірк підійшов до нього впридул і, приклавши палець до вуст, задумливо дивився на нього. Ось він, щасливий бродяга, єдина людина, якій прокляте дівчисько могло розповісти цю історію. Але вона не видасться йому смішною. Історія про те, як лейтенант Хімскірк... Ні, навіряд чи він над нею посміється. Він мав такий вигляд, немов ніколи в житті ні над чим сміятися не буде.

Несподівано Джаспер підвів голову. Його здивовані очі зустріли уважний похмурий погляд Хімскірка.

— Наскочив на риф! — сказав він тихим здивованим голосом. — На риф! — повторив він ще тихіше, немов прислухаючись до зародження якогось моторошного й дивного відчуття.

— Так, на найвищій точці припливу, — вставив Хімскірк із мстивою, тріумфальною злобою, що спалахнула й ураз згасла. Він замовк, наче втомлений, не зводячи з Джаспера своїх нахабних очей. Його погляд затьмарився, як похмура хмара, на обличчі — таємне розчарування, неминуча тінь усіх пристрастей.

— На найвищій точці... — повторив він, знову розпалюючи свій гнів, і, зірвавши з голови обшитий галуном кашкет, глузливо махнув ним у бік трапу. — А тепер відправляйтеся на берег — на суд, проклятий англійцю! — сказав він.

VI

Тому, що трапилося з бригом «Боніто», судилося стати сенсацією в Макассарі, найкрасивішому і, мабуть, найчистішому з усіх міст на Островах. У Макассарі не часто трапляються сенсаційні події. «Фронт» із його своєрідним населенням швидко дізнався про те, що трапилося. Далеко в морі бачили якийсь пароплав, що буксирував вітрильне судно, і коли цей пароплав з'явився один, залишивши судно в морі, цікавість одразу розпалилася. Що трапилося? Видно було тільки його щогли з прибраними вітрилами, застигли на одному місці. І незабаром по всій набережній, загаченій народом, поширилася чутка, що на риф Тамісса наскочило судно. Натовп правильно витлумачив те, що трапило-

ся, але причина цього була за межами проникливості людей, бо хто міг асоціювати дівчину за сотні миль із кораблем, який застряг на рифі Тамісса? Хто став би шукати віддалений зв'язок цієї події в психології принаймні трьох людей? Хоча в цю хвилину один із них, лейтенант Хімскірк, пробурався крізь натовп, щоб звітувати про те, що трапилося.

Ні, уми на «фронті» не здатні були до такого роду досліджень, хоча багато рук — коричневих, жовтих, білих — затуляли очі від сонця, щоб поглянути на море. Чутка поширилася швидко. Крамарі-китайці виходили на вулицю, і не один білий торговець піднявся від своєї конторки, щоб підійти до вікна. Зрештою, не кожен день корабель налітає на риф Тамісса. І мало-помалу чутки набули певної форми. Англійське торгове судно... затримане в морі як підозріле, «Нептуном»... Хімскірк вів його на буксирі, щоб вчинити розслідування, і, за дивною випадковістю...

Пізніше дізналися назву судна. «Боніто»... Що? Не може бути! Так... Так... «Боніто». Дивіться! Ви бачите звідси — тільки дві щогли. Це бриг. Ось уже не думав, щоб ця людина колись попалася. Але й Хімскірк хлопець кмітливий. Кажуть, каюта на бригу не гірша, ніж на яхті для прогулянок. Та й Аллен щось на зразок джентльмена. Екстравагантний жебрак.

Молода людина, наслухавшись останніх повідомлень, увійшла в шикарну контору братів Месман на «фронті».

— О так! Безсумнівно, це «Боніто»! Але ви не знаєте всієї історії, я сам тільки що почув. Цей хлопець років зо два як постачає річкою вогнепальну зброю. Від довгої

безкарності він, мабуть, так знахабнів, що на цей раз продав рушницю зі свого корабля. Факт! Рушниць на борту не виявилось. Яка нахабність! Але він не знав, що біля берега стоїть один із наших військових судів. Ці англійці такі нахабні! Може, він думав, що це зійде йому з рук. Наш суд занадто часто виправдовує цих хлопців із найнезначнішого приводу. Але, у всякому разі, тепер кінець знаменитому «Боніто». Я тільки що чув у портовій конторі, що він наскочив на риф у розпал припливу, — а він до того ж із вантажем. Кажуть, що ніяка людська сила не зможе його звідти зрушити. Сподіваюся, що так. Це було б прекрасним застереженням для інших: знаменитого «Боніто» посаджено на риф.

Містер Дж. Месман, голландець, який народився в колоніях, добрий патріархальний старий із гладко виголеним спокійним красивим обличчям і сивим волоссям, злегка кучерявим біля комірка, ні слова не сказав на захист Джаспера й «Боніто». Він несподівано підвівся з крісла. Обличчя його було помітно засмучене. Сталося так, що якось Джаспер відволікся від ділових розмов про шляхи та засоби торгівлі на островах і розговорився з ним про Фрею. Славний старий, який знав перш Нельсона і навіть пам'ятав трохи Фрею, був здивований і зацікавлений розвитком цієї історії.

— Ну і ну! Нельсон! Так звичайно! Дуже чесна, порядна людина. І маленька дівчинка з білявим волоссям. О так! Я чітко пам'ятаю. Отже, вона виросла й перетворилася на красиву дівчину. І така рішуча, така... — він від щирого серця розсміявся. — Пам'ятайте ж, капітане Аллен, коли ви безнапасно втечете зі своєю майбутньою дружиною, неодмінно загляньте сюди, щоб ми могли її

тут привітати. Маленька білява дівчинка! Пам'ятаю, звісно пам'ятаю.

Ось чому за першої звістки про катастрофу на його обличчі відбилася тривога. Він взяв свого капелюха.

— Куди ви йдете, містере Месман?

— Іду шукати Аллена. Я думаю, він повинен бути на березі. Хто-небудь про нього знає?

Ніхто з присутніх не знав. І містер Месман вийшов на «фронт», щоб дізнатися.

Інша частина міста, частина, прилегла до церкви й форту, отримала інформацію іншим шляхом. Перед усім люди тут побачили самого Джаспера, що крокував так швидко, немов за ним гналися. І справді якийсь китаєць, мабуть, човняр, ступав за ним слід у слід тим же стрімким кроком. Порівнявшись з Orange House, Джаспер несподівано повернувся й увійшов, або точніше влетів туди, налякавши Гомеза — керівника готелю. Але китаєць, який здійняв за дверима непристойний галас, негайно привернув увагу Гомеза. Його скарга полягала в тому, що білий чоловік, якого він доставив із канонерки на берег, не сплатив йому за проїзд. Він переслідував його до готелю всю дорогу, вимагаючи плати. Але білий чоловік не звертав жодної уваги на його справедливий вимогу. Гомез заспокоїв китайця, вручивши йому кілька мідяків, а потім пішов розшукувати Джаспера, якого знав дуже добре.

Він знайшов його нерухомим біля круглого столика. В іншому кінці веранди сиділо кілька людей; вони перервали розмову й мовчки дивилися на нього. Два більярдних гравці з киями в руках підійшли до дверей більярдної і теж втупилися на нього.

Коли Гомез наблизився до нього, Джаспер підняв руку, вказуючи на своє горло. Гомез зауважив, що його білий костюм забруднений, потім заглянув йому в обличчя й побіг замовляти напій. Мабуть, Джаспер його зажадав.

Немислимо вгадати, куди він хотів піти, з якою метою, або, можливо, тільки уявляв, що кудись іде. Але раптове спонукання або вигляд знайомого місця змусив його увійти в Orange House. Він трохи спирався кінцями пальців на круглий столик. На веранді було двоє людей, яких він добре знав особисто, але очі його блукали, як ніби він шукав шляхи до втечі, й коли погляд його ковзав по цих людях, він їх не впізнавав. Вони, у свою чергу, дивилися на нього й не вірили своїм очам. Обличчя його не було спотвореним. Ні, воно було нерухомим, застиглим. Але вираз робив його невпізнаним...

— Чи може бути, що це він? — із жахом думали вони.

У голові був дикий хаос усіляких думок. Абсолютно виразних і ясних. Саме ця ясність і була така жахлива через повну неможливість зупинитися на будь-якій із них — на одній. Він говорив собі, а можливо, їм, цим думкам: «Спокійніше, спокійніше». Перед ним з'явився маленький китаєць зі склянкою на таці. Аллен залпом випив стакан і вибіг надвір — одразу розсіявся й подив, що скував було глядачів. Один із них схопився й кинувся в той кінець веранди, звідки було видно майже всю дорогу. У той самий момент, коли Джаспер, вийшовши з дверей Orange House, проходив повз нього вниз вулицею, він збуджено крикнув іншим:

— Це справді був Аллен! Але де його бриг?

Джаспер із дивовижною виразністю розчув ці слова. Небеса дзвеніли ними, немов закликаючи його до відповіді, бо це були ті самі слова, які сказала б Фрея. Це було нищівне питання — воно пробило його свідомість, як блискавка. І раптово ніч огорнула хаос його думок. Він не забарився ні на мить. Він зробив у темряві ще три кроки. Потім впав.

Добряк Месман і далі вів свої пошуки до самого госпіталю, де і знайшов його. Доктор сказав кілька слів про легкий сонячний удар. Нічого серйозного. Вийде через три дні... Доводиться погодитися, що доктор мав рацію. Через три дні Джаспер вийшов із госпіталю; його бачили в місті, і це тривало досить довго; так довго, що він став мало не однією з місцевих визначних пам'яток, доки, нарешті, не перестали звертати на нього увагу; так довго, що історія його блукань містом і сьогодні згадується на Островах.

Розмови на «фронті» й поява Джаспера в Orange House поклали початок знаменитій справі «Боніто» й дали уявлення про два її аспекти — практичний і психологічний.

З одного боку, вся ця справа була підпорядкована суду, а з іншого — безсумнівно, цей випадок викликав співчуття; так, це було очевидно до остраху і, проте, неясно.

Ви повинні зрозуміти, що справа так і залишилася незрозумілою навіть для мого друга, який написав мені листа, про який згадується в найперших рядках цієї розповіді. Він був одним із присутніх у конторі містера Месмана й супроводжував цього джентльмена в пошуках Джаспера. В його листі описувалися обидва «аспекти»

й кілька епізодів, пов'язаних із цією пригодою. Хімскірк висловлював глибоку радість із приводу того, що йому вдалося врятувати своє власне судно. Він занадто близько підійшов до рифу Тамісса: туман стелився над берегом. Він врятував своє судно, а до решти йому немає діла. Показання товстого каноніра зводилися до того, що в той момент він уважав найдоцільнішим відпустити буксирний трос, але, за його визнанням, він був сильно збентежений раптовою небезпекою.

Абсолютно ясно, що він діяв на підставі точних інструкцій, отриманих від Хімскірка. Кілька років спільної служби на сході зробили його відданим зброєносцем лейтенанта. Найцікавішим в історії про затримання «Боніто» була розповідь каноніра про те, як, приступивши згідно з отриманим розпорядженням, до огляду вогнепальної зброї, він з'ясував, що ніяких рушниць на борту немає. В каюті на носі він знайшов порожні козли для вісімнадцяти рушниць, але жодної рушниці на всьому кораблі не виявилось. Помічник на цьому бригу, хворий на вигляд, тримав себе так збуджено, що скидався на божевільного, намагався його переконати, ніби капітан Аллен нічого про це не знає; це він, помічник, продав недавно рушниці пізно вночі одному типу, який проживає у верхній течії річки. На доказ він витягнув мішок зі срібними доларами й хотів примусити його, каноніра, взяти гроші. Потім, жбурнувши мішок на палубу, став бити себе по голові кулаками, закликаючи на свою голову жажливі прокльони й називаючи себе невдячним негідником, якому немає місця на землі.

Про все це канонір негайно доповів своєму командирові.

Важко сказати, що збирався зробити Хімскірк, коли затримав «Боніто». Може, він хотів тільки заподіяти неприємність людині, котрій симпатизувала Фрея. Дивлячись на Джаспера, він відчував бажання знищити цю людину, яка пізнала її поцілунки й обійми. Але перед ним стояло питання: як домогтися цього, не ризикуючи самому? Звіт каноніра надав справі серйозного забарвлення. Однак в Аллена були друзі, й хто міг би сказати, чи не виплутається він із цієї історії? Спрямувати сильно скомпрометований бриг на риф спало йому на думку, коли він слухав у своїй каюті звіт товстого каноніра. Тепер майже не було ризику викликати осуд. А справі можна надати характер випадковості.

Вийшовши на палубу, він із такою жадібністю подивився на свою жертву, що нічого не підозрювала, так зловісно витріщив очі та зморщив губи, що Джаспер не міг втриматися від посмішки. А лейтенант, крокуючи по містку, подумки промовляв: «Ну, почекай! Я тобі зіпсую смак цих солодких поцілунків. Клянуся, прийде час, коли ім'я лейтенанта Хімскірка не викликатиме посмішку на твоїх губах. Тепер ти — в моїх руках!».

І ця можливість помститися випала раптово, без будь-яких попередніх роздумів, можна сказати, сама собою, немов події таємниче згрупувалися так, щоб сприяти цій темній справі. Найпідступніші задуми не могли послужити Хімскірку кращої служби. Він міг скуштувати безмежну повноту помсти — завдати смертельного удару ненависті людині й стежити, як вона розгулює з кинджалом у грудях.

Бо таким був стан Джаспера. Він щось робив, рухався, худий і неспокійний, із втомленими очима, змар-

нілим обличчям; його рухи були різкими, говорив він безперервно дивним, утомленим голосом, але в глибині душі він знав, що ніщо й ніколи не поверне йому брига, як ніщо не може зцілити поранене серце. Його душа, під впливом Фреї залишаючись спокійною на вершині любові, походила на нерухому, але занадто натягнуту струну. Удар змусив її вібрувати, і струна лопнула. Два роки в сп'янінні, повний упевненості, він чекав дня, який тепер уже не міг настати для людини, на все життя обеззброєної втратою брига. Він здавався собі негідним любові, бо для неї він не міг спорудити п'єдестал.

Кожен день він виходив із міста, тримаючись берега, і, дійшовши до мису навпроти тієї частини рифу, на якій лежав його бриг, і пильно дивився на улюблений силует. Колись бриг був оселею радісної надії, а тепер схилений, безлюдний, нерухомий, він здійснював над пустельним обрієм як символ розпачу.

Судова команда покинула бриг на його ж шлюпках, які негайно після прибуття в місто були конфісковані управлінням порту. Конфіскованим був і сам бриг до закінчення суду, але управління не спромоглося залишити на борту охорону. Та й справді, що могло зрушити його з місця? Хіба що диво; хіба що очі Джаспера, котрі годинами не відривалися від нього, немов він сподівався одною тільки силою погляду притягнути бриг до своїх грудей.

Уся ця історія, вичитана мною в балакучому листі мого друга, сильно мене засмутила. Але воістину жахливо було читати його розповідь про те, як помічник Шульц бродив всюди, з відчайдушною завзятістю стверджуючи, що він — і тільки він — продав ці рушниці.

«Я їх украв!», — твердив він. Звичайно, ніхто йому не вірив. Не вірив йому і мій друг, хоча й захоплювався такою самопожертвою. Але багато хто вважав, що людина перебрала міру, виставляючи себе злодієм заради порятунку друга. Втім, брехня була такою ясною, що, можливо, це й не мало значення.

Я, знайомий із психологією Шульца, знав: так, він говорить правду, — і, зізнаюся, мене це шокувало. Так ось як зрадлива доля скористалася великодушним вчинком! І я відчував себе так, немов і я брав участь у цьому віроломстві, раз я до певної міри заохочував Джаспера. Але ж я його й застерігав...

«Хлопець немов збожеволів на цьому, — писав мій друг. — З цієї історією він відправився до Месмана. Він розповів, як якісь негідники білі, які живуть серед тубільців у верхів'ї річки, напоїли його одного разу ввечері джином, а потім стали насміхатися над тим, що в нього ніколи немає грошей. Тут він заявив нам: „Я — чесна людина, і ви повинні мені вірити“, й пояснив, ніби він стає злодієм, якщо перекине зайвий стаканчик. У ту саму ніч до борту підійшло каное, і він без найменших докорів сумління спустив туди рушницю одна за одною, отримавши по десять доларів за штуку.

Наступного дня він захворів від сорому й горя, але в нього забракло мужності зізнатися своєму благодійнику в цьому проступку. Коли канонерка зупинила бриг, він, передчуваючи наслідки, хотів померти — і помер би щасливим, якби, жертвуючи своїм життям, міг повернути рушницю. Він нічого не сказав Джасперу, сподіваючись, що бриг буде зараз же звільнений. Коли ж усе обернулося інакше, і його капітан був затриманий на

борту канонерки, він у розпачі готовий був накласти на себе руки, але вважав своїм обов'язком залишитися жити й відкрити істину. „Я — чесна людина! Я — чесна людина, — повторював він, і голос його викликав у нас сльози. — Ви повинні мені вірити, якщо я вам кажу, що я — злодій, низький, підлий, хитрий злодій, тільки-но я вип'ю стакан-другий. Відведіть мене кудись, де я можу під присягою сказати всю правду”.

Коли ми, нарешті, переконали його, що ця історія ніякої користі Джасперу принести не може — бо який голландський суд, раз захопивши англійського торговця, задовольниться подібним поясненням? І справді — як, коли, де можна було знайти докази цієї історії? — він готовий був рвати на собі волосся, але потім, заспокоївшись, сказав: „Ну, прощайте, джентльмени”, — й вийшов із кімнати такий пригнічений, що, здавалося, ледве волік ноги. В ту саму ніч він укоротив собі віку в будинку одного з покручей, із якими жив відтоді, як висадився на берег після аварії, — перерізав собі горло».

«Горло!», — з жахом подумав я. Горло, яке могло народжувати ніжний, переконливий, мужній, чарівний голос, який порушив співчуття Джаспера, який завоював симпатію Фреї! Хто б міг припустити такий кінець для нестерпного, лагідного Шульца з його схильністю до злодійства? Ця риса була в нього прямолінійна до абсурду й навіть у людей, які постраждали від неї, викликала тільки усмішку та роздратування. Він був справді нестерпний. На його долю мало було б випасти напівголодне існування, таємниче, але аж ніяк не трагічне життя бездомного мандрівника з лагідними очима, що бовтається серед тубільного населення. Трапляється,

коли іронія долі, яку виявляють інші дослідники наших життів, має характер жорстокого й дикого жарту.

Я похитав головою над покійним Шульцем і далі читав лист мого друга. В ньому йшлося про те, як бриг на рифі, пограбований тубільцями з прибережних сіл, поступово приймав жалюгідний вигляд, сірий, примарний вигляд руїни; а Джаспер, який худнув із кожним днем, схожий на тінь людини, швидко проходив набережною з палкими очима й слабкою посмішкою, застиглою на губах. Весь день він проводив на відокремленій піщаній косі, жадібно дивлячись на бриг, немов сподівався, що на борту з'явиться якась фігура й зі старої палуби дасть йому знак. Месмани дбали про нього, як це було можливо. Справу «Боніто» відправили в Батавію, де вона, без сумніву, згасне в пилу офіційних паперів... Серце надривалося, читаючи цей лист. Енергійний, ревний офіцер лейтенант Хімскірк продовжив службу в Молуцці. Неофіційно, але все ж йому було висловлено схвалення.

Потім, у кінці цього змістовного послання, написаного з благими намірами й присвяченого всім новинам на Островах принаймні за останні пів року, мій друг писав: «Місяців зо два тому сюди завернув старий Нельсон, з'явившись на поштовому пароплаві з Яви. Здається, приїхав побачитися з Месманом. Досить загадковий візит і надзвичайно короткий, якщо взяти до уваги такий довгий шлях. Він пробув усього чотири дні в Orange House. Робити йому, мабуть, не було чого, і на пароплаві, що вирушав на південь, він поїхав у Протоки. Пам'ятаю, у свій час говорили, ніби Аллен залицявся до дочки старого Нельсона. Дівчинку виховувала місіс

Харлі, а потім вона переїхала до батька на групу Семи Островів. Напевно, ви пам'ятаєте старого Нельсона...»

Пам'ятаю старого Нельсона? Ще б пак!

Далі мій друг повідомляв мене, що старий Нельсон, у всякому разі, мене пам'ятає: через деякий час після свого швидкоплинного візиту в Макассар він написав Месманам, бажаючи дізнатися мою лондонську адресу.

Старий Нельсон (або Нільсен), основною рисою якої була повна безвідповідальність і нездатність на що б то не було відгукуватися, побажав комусь написати й знайшов, про що писати, — це було саме собою чималим дивом. І з усіх людей він вибрав саме мене! З хвилюванням я чекав, яке повідомлення надійде мені від цієї людини, розум якої був затемнений від природи, але моє нетерпіння встигло висохнути, перш ніж я побачив нетвердий вимучений почерк старого Нельсона — старечий і дитячий одночасно, з маркою в пені та поштовим штемпелем Notting Hill на конверті. Перш ніж розкрити його, я віддав данину подиву, сплеснувши руками. Так, отже, він повернувся на батьківщину в Англію, щоб остаточно стати Нельсоном, або ж вирушав на батьківщину в Данію, щоб уже назавжди стати Нільсеном. Але неможливо було уявити собі старого Нельсона (або Нільсена) поза тропіками. І все ж він був тут і просив мене зайти.

Він зупинився в пансіоні на одній із площ Бейтсуотер, де раніше жили люди на дозвіллі, тепер змушені заробляти собі на життя. Хтось порекомендував йому цей пансіон. Я вийшов з дому в один із тих січневих лондонських днів, в один із тих зимових днів, які складаються з чотирьох диявольських елементів — холоду,

вогкості, бруду й сльоти; додайте до цього ще своєрідну клейку атмосферу, яка прилипає до самого тіла, немов брудна білизна. Однак, наблизившись до його оселі, я побачив, як спалахнуло там, далеко, за брудною вуаллю з цих чотирьох елементів, — нудне й чудове сяйво блакитного моря, і крихітні цятки — Сім Островів пропливли перед моїми очима, а найменший острівець був увінчаний високим красивим дахом бунгало. Це зорове враження глибоко засмутило мене. Рука моя тремтіла, і я постукав у двері.

Старий Нельсон (або Нільсен) підвівся з-за столу, за яким сидів над потертим гаманцем, набитим якимись паперами. Він зняв окуляри, перш ніж потиснути мені руку. Спочатку ми обидва не сказали ні слова; потім, помітивши, що я нерішуче озирнувся навсбіч, він пробурмотів кілька слів — я вловив тільки «дочка» і «Гонконг», — опустив очі й зітхнув.

Його вуса, розпатлані, як і в минулі часи, тепер зовсім побіліли. Його старі щоки були округлі й трохи рум'яні; як не дивно, але щось дитяче в його фізіономії тепер куди більше впадало в очі. Він, як і його почерк, мав вигляд дитячий і старечий. Найбільше видавав його роки нерозумно й тривожно насуплений лоб і круглі невинні очі, які здалися мені короткозорими, водянистими; або вони були сповнені сліз?..

Несподівано для себе я виявив, що старий Нельсон цілком і про все поінформований. Коли минуло незручне замішання, він заговорив зовсім вільно; час від часу я підганяв його питаннями. Іноді він раптом поринав у мовчання, склавши руки на жилеті, в позі, що воскресла в моїй пам'яті східну веранду, де він, бувало, сидів,

спокійно розмовляючи і роздуваючи щоки, — в ті далекі-далекі дні. Він говорив розважливим, злегка стурбованим тоном:

— Ні-ні. Ми багато тижнів ні про що не чули. Та й не могли, звичайно, — адже ми жили зовсім в стороні. Навіть пошти немає на Семи Островах. Але якось я поїхав у Банку на своєму великому парусному човні, дізнатися, чи немає листів, і побачив голландську газету. Але там про це згадувалося як про просту подію на морі: англійський бриг «Боніто» сів на мілину за Макассарським рейдом. От і все. Я захопив із собою газету й показав їй. «Я ніколи йому не пробачу!», — вигукнула вона зовсім по-старому. «Дорога моя, — сказав я, — ти розумна дівчина. Кожна людина може втратити корабель. Але як ти почуваєшся?» Вона почала мене турбувати. Раніше вона не дозволяла мені хоча б словом обмовитися про поїздку в Сінгапур. Але, звичайно, така розумна дівчина не стане весь час заперечувати проти цього. «Роби, як хочеш, тато», — сказала вона. Справа була нелегка. Потрібно було захопити пароплав, але я перевіз її успішно. Там, звичайно, кличу докторів. Лихоманка. Анемія. Поклали в ліжку. Дві-три жінки піклувалися про неї. Вони були дуже добрі. Природно, в наших газетах швидко з'явилася вся історія. Вона прочитала її до кінця, лежачи на канапі; потім простягла мені газету, прошепотіла: «Хімскірк» і втратила свідомість.

Він довго кліпав очима; знову вони були сповнені сліз.

— Наступного дня, — почав він без всякого тремтіння в голосі, — їй стало краще. У нас була довга розмова. Вона мені розповіла про все.

Тут старий Нельсон, опустивши очі, передав мені зі слів Фреї весь епізод із Хімскірком; потім, невинно дивлячись на мене, уривчасто повів далі розповідь:

— «Дорога моя, — сказав я, — загалом ти поводитася як розумна дівчина». — «Я була жахлива, — крикнула вона, — а він тепер мучиться там». Ну, вона була дуже розумна й зрозуміла, що в такому стані подорожувати не може. Але я поїхав. Вона мені веліла їхати. За нею добре доглядали. Анемія. Кажуть, вона одужувала».

Він замовк.

— Ви його бачили? — прошепотів я.

— О, так, я його бачив, — заговорив він знову тим самим розважливим голосом, немов обдумував якийсь аргумент. — Я його бачив. Я прийшов до нього. Очі в нього позападали на дюйм, фігура — тільки кістки, обтягнуті шкірою, скелет у брудному білому костюмі. Ось який у нього був вигляд. Як могла Фрея... Але вона ніколи не любила... по-справжньому. Так він і сидів тут, на колоді, викинутій на сушу, — єдина жива істота на березі. Волосся йому обстригли в госпіталі, і воно не віросло. Він сидів, підперши підборіддя рукою, й дивився на цю руїну, застиглу між морем і небом. Коли я до нього підійшов, він тільки голову злегка повернув і промовив: «Це ви, друже?», — або щось типу цього. Якби ви його бачили, ви б одразу зрозуміли: бути не може, щоб Фрея любила цю людину. Ну-ну... Я нічого не кажу. Може... трошки... Вона, знаєте, була самотня. Але щоб виїхати з ним! Ніколи! Божевілля. Вона була занадто розумна... Я почав докоряти йому. Ласкаво. Він повернувся до мене: «Писати вам! Про що? Їхати до неї! Навіщо? Якби я був чоловіком, я відвіз би її, але

вона зробила з мене дитину, щасливу дитину. Скажіть їй: у той день, коли єдина річ, що належала мені в усьому світі, загинула на цьому рифі, я зрозумів, що не було в мене влади над Фреєю. Вона приїхала сюди з вами?», — крикнув він, несподівано блиснувши на мене своїми запаленими очима. Я похитав головою. «Приїхала зі мною? Але ж анемія...», — «Ага! Бачите? Ідіть же геть, друже, й залиште мене одного з цією примарою», — сказав він і кивнув головою на останки свого брига. Божевільний! Сутеніло. Мені не хотілося залишатися довше з цією людиною в такому усамітненому місці. Я не хотів йому говорити про хвороби Фреї. Анемія! До чого було говорити? Божевільний! Та й що за чоловік би з нього вийшов для такої розумної дівчини, як Фрея? Адже навіть свій маленький маєток я б не міг їм залишити. Голландська влада ніколи не дозволила б англійцю оселитися там. Тоді маєток ще не було продано. Мій Махмет, ви його знаєте, доглядав за ним. Пізніше я продав його одному голландському покручу за десяту частину його вартості. Але це неважливо. Тоді мені було все одно. Так, я пішов від нього, я поїхав зі зворотним пароплавом. Розповів про все Фреї. «Він божевільний, — сказав я, — і, мила моя, він любив тільки свій бриг». «Може, — сказала вона, дивлячись прямо перед собою, її очі запали зовсім, як у нього. — Може, це правда. Так! Я б ніколи не дозволила йому підкорити мене своїй волі».

Старий Нельсон замовк. І сидів, мов зачарований, і хоча в кімнаті палав камін, мені було холодно.

— Ви самі бачите, — вів далі він, — що по-справжньому вона його ніколи не любила. Вона була занадто розумна. Я відвіз її у Гонконг. Зміна клімату, говорили

вони. Ох, ці лікарі! Боже мій! Зимовий час! Десять днів дощ, вітер, холодні тумани... Пневмонія. Послухайте! Ми багато розмовляли. Вдень і ввечері. Хто у неї ще залишався? Вона, моя дівчинка, говорила зі мною. Іноді вона сміялася трошки. Дивиться на мене й сміється...

Я здригнувся. Він підняв очі, подивився на мене сумно, з дитячим подивом.

— Скаже, бувало: «Правда, я не хотіла бути поганою дочкою, тато». А я відповідаю: «Звичайно, моя дорога. Ти не могла цього хотіти». Вона полежить спокійно, а потім скаже: «Я дивуюся...» А іноді каже мені: «Я була справжньою боягузкою». Знаєте, хвора людина... мало що спаде на думку. А то ще скаже: «Я була марнославною, впертою, примхливою. Я думала тільки про власне задоволення. Я була егоїсткою або я надто боялася...» Але хвора людина... мало що вона може сказати. А одного разу майже весь день лежала мовчки, а потім сказала: «Так, може, коли б настав той день, я б не пішла. Може! Не знаю! — крикнула вона. — Спусти фіранку, тато. Сховай від мене море. Воно докоряє мені за моє безумство».

Він важко перевів дух.

— Ви самі бачите, — пошепки вів далі він. — Вона була дуже хвора, дуже хвора. Пневмонія. Так раптово...

Він вказав пальцем на килим, а мене охопила болісна жалість від думки про бідну дівчину, переможену в боротьбі з нісенітницями трьох чоловіків і під кінець охоплену сумнівами в самій собі.

— Самі бачите, — понуро почав він знову. — Вона не могла по-справжньому... Про вас вона кілька разів говорила. Добрий друг. Розумна людина. От мені й хотілося самому вам розповісти, щоб ви знали всю правду.

Така людина! Як це могло трапитись? Вона була самотня. І, може, у свій час... Так, трошки. Тут ніколи й гадки про кохання бути не могло у моєї Фреї... така розумна дівчина...

— Чоловіче! — крикнув я, гнівно піднімаючись. — Та хіба ти не розумієш, що вона від цього померла?

Він теж встав.

— Ні! Ні! — пробурмотів він, немов розсерджений. — Лікарі! Пневмонія. Виснаження організму. Запалення... Вони мені сказали: пневмо...

Він не сказав більше ні слова. Слова закінчилися риданнями. Він у розпачі сплеснув руками, з тихим, стогоном, що надривав душу, відрікаючись від своєї мото-рошної помилки:

— І я завжди думав, що вона така розумна!..

АВАНПОСТ ПРОГРЕСУ

I

Торговельною станцією керувало двоє білих. Каєр, начальник, був низький на зріст і дуже гладкий; Карлье, його помічник — високий, із великою головою й досить широким тулубом, поставленим на двох тонких ногах. Їм допомагав негр зі Сієра Леоне, який запевняв, що ім'я його Генрі Прайс. Проте тубільці з пониззя річки чомусь прозвали його Маколою, і це ім'я невідчіпно ходило за ним по всій країні. Він говорив англійською і французькою мовами, писав, як каліграф, знав бухгалтерію і десь глибоко в серці ховав непохитну віру в нечисту силу. Жінка його була теж негритянкою, родом із Лоанди, дуже огрядна й страшенно галаслива.

Троє дітей качалися в пилюці перед дверима низенької, схожої на хлів халупи. Макола, мовчазний і потайливий, ненавидів обох білих. Він доглядав за невеличким складом із глиняними стінами й ушитою сіном покрівлею і запевняв, що досконало веде облік разків намиста, сувоїв бавовняної матерії, червоних хусточок, мідного дроту та іншого краму.

Крім складу й Маколиної хатини, на розчищеній під станцію ділянці була ще одна будівля, зроблена з оче-

рету та з верандою навкруги. В ній було три кімнати. В середній, спільній кімнаті, стояли два прості столи й кілька стільців. Дві інші кімнати були спальнями білих людей. В них стояло лише по одному ліжку з сітками від москітів. На помості валялося майно білих людей: напівпорожні ящики, рвана одежа, старі черевики, усякі брудні й поламані речі, що завжди нагромаджуються навколо неохайних людей.

Трохи далі була ще одна оселя. В ній, під високим, похилим хрестом, спочивала людина, що бачила народження цього аванпосту прогресу. То був художник, якому на батьківщині дуже не щастило. Втопившись ганяти за славою з порожнім шлунком, він за допомогою впливових людей улаштувався на цій станції і був першим її начальником. Макола, з властивою для нього байдужістю, дивився, як цей артист умирав з пропасниці в новому, щойно обставленому будинку. Потім деякий час Макола жив сам з родиною, бухгалтерськими книжками й злим духом, що панує в країнах екватору. Він добре ладив зі своїм богом. Можливо, він зумів привернути його ласку, пообіцявши богові ще кількох білих людей для розваги. У всякому разі, директор Великої Торговельної Компанії, приїхавши пароплавом, що нагадував коробку з-під сардинок, застав на станції зразковий порядок, а Маколу, як завжди, спокійним і працьовитим.

Директор загадав поставити хреста на могилі першого агента, а новим начальником станції призначив Каєра. Карльє він залишив йому в поміч. Директор був людина жорстока й енергійна, що іноді впадала в похмурий гумор. Він звернувся до Каєра й Карльє з промовою, вказуючи їм на велике майбутнє стан-

ції, бо найближча торговельна станція була за триста миль. Таким чином, на їхню долю випадала щаслива нагода показати себе й заробити добрий відсоток з прибутків від краму. Для них це призначення було знаком особливої ласки.

Каєра мало не до сліз розчулила директорська милість. Він, скільки снаги в нього стане, постарається виправдати виявлене йому довір'я і т. ін. і т. ін. Каєр служив на телеграфі й умів висловлюватися досить гарно й пристойно. Карлье, одставний кавалерійський унтерофіцер, виявив себе менш вразливим. Коли тут можна дістати чини, то й гаразд; і оглянувши сердитим поглядом річку, ліси та непролазні кущі, що, здавалося, відгороджували станцію від усього світу, він муркнув крізь зуби: «Побачимо, ще побачимо!».

На другий день на берег було скинуто паки бавовняного краму і кілька ящиків провізії, а схожий на коробку з-під сардинок пароплав одплив, щоб знову вернутись сюди лише через шість місяців.

Директор приклав руку до свого кепі, прощаючись з агентами, що стояли на березі й вимахували своїми капелюхами. Потім він пішов до кают-компанії, кинувши одному зі своїх старих службовців:

— Гляньте на отих йолопів. Десять там, певно, з глузду з'їхали, що прислали мені таких типів. Я наказав їм посадити город, поставити нові склади та збудувати пристань. Іду на заклад, що нічого з цього не буде зроблено. Вони не знатимуть навіть з чого почати. Я завжди був тієї думки, що на цій річці станція зовсім непотрібна, і вони якраз їй до пари.

— Оговтаються, — спокійно бовкнув старий служака.

— У всякому разі я на шість місяців спекався їх, — хмикнув директор.

А двоє людей стежили, аж доки пароплав сховався за обрієм, потім рука в руку зійшли на похилий берег і попрямували до станції. У цій безмежній і незнаній країні вони пробули ще дуже мало, та й то весь час жили серед білих людей під наглядом та керівництвом начальства. І тепер вони відчували велику самотність, залишившись лише вдвох у цій дикій країні, яку робили ще дивнішою й незрозумілішою таємничі прояви могутнього життя. Обоє вони були непоказні й мізерні люди, існування яких зробила можливим тільки висока організація цивілізованого суспільства.

Каєр і Карльє йшли рука в руку, тулячись один до одного, мов діти серед темряви, і їх охоплювало почуття якоїсь таємничої небезпеки. Весь час вони приязно розмовляли.

— Наша станція розташована в гарному місці, — сказав один; другий погодився, захоплено вихваляючи красу місцевості. Потім вони підійшли до могили.

— Сердега! — мовив Каєр.

— Він умер від лихоманки, адже так? — буркнув Карльє, зупинившись як укопаний.

— Ну й що ж! — обурено відповів Каєр. — Мені розповідали, що він із дурного розуму ліз на саму спеку. Тутешній клімат, — це кожен скаже, — не гірший за клімат нашої батьківщини: не треба тільки вештатись у спеку. Чуєте, Карльє? Я тут начальник і забороняю вам смажитись на сонці!

Він жартома прибрав начальницького вигляду, але казав серйозно. Від одної думки, що йому, можливо, до-

ведеться поховати Карльє й залишитися самому, він аж здригнувся, бо нараз відчув, що тут — у центрі Африки — цей Карльє рідніший йому за брата.

Карльє, опановуючи свою роль, по-військовому віддав честь і жваво відповів:

— Ваш наказ буде виконано, начальнику! — Потім зареготав, ляснув Каєра по спині й гукнув: — Ми тут гарненько заживемо! Спокійненько сиди собі та забирай слонову кістку, що будуть приносити дикуни. Врешті-решт і ця країна має свої принади!

Обоє голосно зареготали, а Карльє подумав: «Сердега Каєр! Він такий гладкий і хворий. Це буде жах, якщо мені доведеться його тут поховати. Він — людина, яку я поважаю...»

Не встигли вони дійти до веранди, як уже звали один одного «мій любий».

Першого дня вони виявляли велику активність: тупцялися скрізь із молотками, цвяхами та червоним перкалем, щоб повісити завіски і надати своєму приміщенню живого й приємного вигляду, намагаючись влаштувати своє нове життя з комфортом. Але для них це було нездійсненним завданням, бо навряд чи можна було б знайти людей, менш пристосованих до такої роботи.

Звільнені з-під батьківської опіки чиновників із пером за вухом або із золотою нашивкою на рукаві, вони схожі були на людей, які після багатьох років сидіння у в'язниці виходять на волю й не знають, що з цією волею робити. Вони не знали, як використати свої сили, бо не мали ніякого досвіду самостійного мислення.

Минуло два місяці, і Каєр не раз казав: «Коли б це не для моєї Мелі, ви б мене сюди не затягли». Мелі була його

дочка. Він кинув посаду на телеграфі, де безтурботно й щасливо прослужив сімнадцять років, щоб заробити на посаг своїй доньці. Жінка померла, і дитину виховували його сестри. З великим жалем він згадував вулиці, кав'ярні, давніх друзів своїх — усе, що звик він бачити день у день; з жалем пригадував усякі теревені, дріб'язкові сварки та банальні жарти в конторі.

— Коли б у мене був порядний зять, — казав Карльє, — то мене б тут не було. Сам він кинув армію і так обрид своїм ледарством родині, що зять його вжив усіх зусиль, щоб дістати для нього посаду другорядного агента Компанії. Не маючи ні шеляга в кишені, Карльє мусив узяти цю посаду, особливо коли побачив, що з родичів більше нічого не вдасться здерти. Він, як і Каєр, із жалем згадував своє колишнє життя: дзенькіт шабель й острогів, солдатські дотепи, дівчат з гарнізонних міст, — і почувався ображеним.

Проте обидва вони жили в добрій злагоді; їх з'єднувало недоумство і ледарство. Вони нічого не робили, зовсім таки нічого, і раювали з байдикування, за яке їм ще й платили. Потроху вони навіть почали відчувати щось схоже на симпатію один до одного.

Мов двоє сліпих, жили вони у великій кімнаті, знаючи тільки те, з чим безпосередньо стикалися (та й то недосконало); збагнути ж загальний стан речей вони не були здатні. Ріка, ліс, уся ця велика країна, сповнена бадьорого життя, здавалася їм безмежною пустелею. Навіть блискуче сонячне сяйво ні про що не свідчило. Речі з'являлися й зникали перед їхніми очима, не зв'язані одна з одною й беззмістовні. Ріка, здавалося, ні звідкіля не вибігала й нікуди не текла. Вона мчала крізь порож-

нечу. З цієї порожнечі виринали часом човни, і люди зі списками в руках несподівано сповняли їх подвір'я. Вони були голі, чорні, аж лисніли, прикрашені білими, мов сніг, мушлями й блискучим мідним дротом. Коли говорили, чулося якесь чудернацьке белькотання; рухалися велично, зиркаючи гострими поглядами своїх яскравочорних очей. Вояки ці шикувалися в довгі лави перед верандою, а ватажки їхні цілими годинами торгувалися з Маколою за слонову кістку. Каєр сидів на стільці й дивився на все це, ні слова не розуміючи. Він блимав на них своїми банькатими очима й гукав до Карльє:

— Ідіть-но сюди! Гляньте! Гляньте на того хлоп'ягу! Чи ви бачили коли-небудь таку пику? Ну й кумедна тварюка! — попихуючи люлькою, набитою місцевим тютюном, Карльє підходив, чванливо підкручуючи вуса, й з презирством промовляв:

— Потішні істоти! Принесли слонову кістку? Так? Ну, не дуже-то поспішали! Гляньте на м'язи того бовдура — третій з кінця. Не побажав би я, щоб він дав мені в зуби. Руки в них гарні, а ноги поганенькі, особливо нижче колін. Кавалеристів з них не зробиш. І, з задоволенням глянувши на свої голінки, додавав: — Тьху! Та й смердить же від них! Гей, Маколо! Зажени цю череду до фетиша (склад на станціях звали фетишем, — можливо, тому, що там жив дух цивілізації) і дай їм трохи дрантя. Я волію краще бачити склад набитим кісткою, ніж отим лахміттям.

Каєр погоджувався з ним.

— Так, так! Ідіть і скінчіть там свої теревені з ними, містер Маколо! Я прийду зважити ікла, коли ви впроєраєтесь, — потім він звертався до свого товариша: —

Це плем'я живе в гирлі ріки; народ досить смердючий. Я пам'ятаю, що вони вже раз були. Чуєте гамір? З чим тільки не доводиться миритись у цій собачій країні. У мене аж голова розколюється!

Такі прибуткові одвідини траплялися нечасто. День у день двоє піонерів торгівлі й прогресу дивилися на своє порожнє подвір'я, що купалося в мерехтливому саявві сонячного проміння. Під схилами високого берега невпинно мчала свої води мовчазна річка. Посеред течії, на піскуватих мілинах грілися проти сонця гіпопотиами й алігатори. А навкруги стояли мовчазні й величні ліси, що ховали в собі могутнє й таємниче життя. Та двоє людей нічого не розуміли, нічим не цікавились, крім плину днів, що відділяли їх від прибуття наступного пароплава.

Їхній попередник залишив кілька засмальцьованих книжок. Вони зібрали уривки різних романів і дуже зацікавилися, бо раніш їм ніколи не доводилося читати таких книг. І багато днів потім вони здійсмали довгі й безглузді суперечки про зміст та дійових осіб. Тут, у центрі Африки, познайомилися вони з Рішельє та д'Артаньяном, з Яструбиним Оком та Батьком Горію, і багатьма іншими героями. Всі ці вигадані персонажі стали їм за об'єкт для теревенів, немовби то були їхні живі друзі. Вони обмірковували їхні чесноти, вгадували, що їх на те чи інше спонукало, критикували їхні успіхи, обурювалися з їхнього підступства або ставилися з недовір'ям до їхньої мужності. Описи злочинств викликали в них незадоволення, а солоденькі й патетичні уривки глибоко вражали. Карльє прочищав горлянку й вигукував своїм солдатським голосом: «Яка нісенітниця!» — Очі Каєрові

наповняли сльози, товсті щоки тіпалися; він тер свою лисину й казав: «Це чудова книга. Не думав і не гадав, що на світі є такі розумні люди».

Вони знайшли також кілька старих газет. Часописи обмірковували те, що їм дуже подобалося звати: «Поширення нашої колоніальної справи». Тут багато говорилося про права й обов'язки цивілізації, про святе завдання культуртрегерства, вихвалялися ті, хто несе світло, віру й комерцію у найтемніші закутки землі. Карльє і Каєр читали, дивувалися й починали краще думати про себе.

Якось увечері Карльє сказав, вимахуючи рукою:

— Через сто років, можливо, тут буде велике місто. Набережні й комори, бараки й біліардні... Цивілізація, хлопчику мій! А крім того, наша братва прочитає, що двоє гарних хлопців, Карльє і Каєр, були першими цивілізованими людьми у цій місцевості.

Каєр мотнув головою:

— Так, про це любо думати.

Вони, здавалося, й забули про свого померлого попередника, але одного ранку Карльє вийшов з хати і зміцнив похилого хреста. «Мене не раз шкарубило, як я проходив біля нього, — пояснив він Каєрові, — адже він так схилився, що мене самого тягло набік. От я й поставив його прямо».

Іноді їх одвідував Гобіла, що був начальником у сусідніх селах. Це був сухорлявий чорний дикун, з посивілою головою. Стегна його оповивав шматок білої матерії, а на спину спадала шолудива шкура пантери. Ступав він широко своїми худими ногами, розмахуючи палицею, такою ж довгою, як і сам, і, увійшовши в кім-

нату, сідав навпочіпки ліворуч од дверей. Так він сидів, стежачи за Каєром, і вряди-годи виголошував промову, якої той не розумів. А Каєр, не полишаючи своєї праці, приязним голосом казав: «Як ти живеш, старе опудало?» — І вони усміхалися один одному. Обом білим подобалася ця стара незрозуміла істота, і вони звали його «батько Гобіла».

Гобіла тримав себе по-батьківському, й здавалося, що він справді любить усіх білих. Усі вони видавалися йому дуже молодими, усі однакові на лице, розрізнити їх можна було тільки по постаті, і він знав, що всі вони — брати й безсмертні. Смерть художника, — першої білої людини, яку він добре знав, — не похитнула його віри, бо він був глибоко переконаний, що білий чужинець прикинувся мертвим і примусив поховати себе з якоюсь таємничою метою, про яку даремно й дізнаватися. Можливо, що він у такий спосіб попав додому, на свою батьківщину? В усякому разі ці двоє були його братами, й на них він зосередив свою фанатичну прихильність. Вони теж були досить таки прихильними до нього: Карльє плескав його по спині й часто розважав, запалюючи сірника, а Каєр завжди з охотою давав йому понюхати пляшку з нашатирним спиртом. Одним словом, вони поводитися з ним точнісінько, як і та біла істота, що заховалася в могилі. Гобіла уважно приглядався до них. Можливо, що обоє вони були тією самою істотою, що й той другий, — принаймні один з них. Він не міг розв'язати цієї таємниці, але весь час ставився до них з побожністю. Ось чому жінки з його села щоранку довгою низкою йшли до станції і приносили білим різну пти-

цю, солодку картоплю, пальмове вино, а іноді й цілого цапа. Адже Компанія ніколи не дає досить провізії, і агенти відчували потребу в продуктах. Вони мали їх з доброї волі Гобілі і жили добре. Іноді одного з них тіпала пропасниця, тоді другий піклувався про нього зі зворушливою відданістю. Великого значення вони не надавали хворобі, але пропасниця знесилювала їх, і вигляд їхній ставав усе гіршим.

Очі в Карльє позападали, він зробився дратівливим. Каєр теж схуд; його миршаве обличчя й обвислий живіт робили його схожим на чаклуна. Але, весь час живучи вкупі, вони не помічали, як поволі мінявся їх зовнішній вигляд, а одночасно і їхній настрій.

Так минуло п'ять місяців.

Якось уранці, коли Каєр і Карльє, умоствоившись на своїх стільцях, сиділи на веранді й розмовляли, з лісу вийшов озброєний натовп людей і наблизився до станції. Це були люди, невідомі в тих краях. Вони були високі й стрункі, зодягнені в сине вбрання з торочками. Кожен із них на голому плечі тримав рушницю. Макола дуже занепокоївся й вибіг зі складу їм назустріч. Вони сміливо ввійшли в подвір'я й з презирством оглянулись навкруги, їхній ватажок, — дужий і рішучий негр з налитими кров'ю очима, — зупинився перед верандою й виголосив довгу промову. Він часто вимахував руками і раптом, зовсім несподівано, замовк.

В інтонації його, у звуках довгих речень було щось таке, що збентежило обох білих. Воно нагадувало їм щось дуже схоже на мову цивілізованих людей.

— Що це за говірка? — промовив здивований Карльє. — Мені спочатку здалося, що цей чолов'яга гово-

рять французькою. В усякому разі ця тарабарщина цілком відмінна від того, що ми досі чули.

— Так, — згодився Каер. — Ей, Маколо, що він там каже? Звідкіля вони? Хто вони такі?

Однак Макола, що стояв, як на гарячому вугіллі, хутко сказав:

— Не знаю. Вони прийшли здалеку. Може, місіс Прайс зрозуміє.

Батажок, помовчавши з хвилину, сказав щось Маколі; той мотнув головою. Негр оглянувся й, помітивши хату Маколи, пішов туди. Через хвилину вони почули, що місіс Макола жваво з ним розмовляє. Інші негри — їх було всього шестеро — розповзлись хто куди: зазирнули у склад, зібралися навколо могили; з виглядом людей, що усе знають, показували на хрест і взагалі поводитись, як у себе вдома.

— Мені ці люди щось не подобаються, і я гадаю, Каер, що вони прийшли з морського берега, бо у них є рушниці, — говорив Карльє.

Каєрові ці люди теж не подобалися. І друзі вперше усвідомили, що живуть вони в умовах, де незвичне може бути небезпечним, і жодна сила не оборонить їх крім них самих. Їм стало моторошно, і, увійшовши до кімнати, вони зарядили свої револьвери.

— Треба сказати, щоб Макола спровадив їх завидна звідділя, — промовив Каер.

Коли звернуло вже за південь, чужинці самі пішли, пообідавши тим, що зготувала їм місіс Макола.

Жінка-велетень була в піднесеному настрої. Вона голосно торохтіла з неграми, показуючи на ліс і гори, а Макола сидів збоку й стежив за ними. Іноді він вставав

і щось пошепки говорив своїй жінці. Він провів незнайомих одвідувачів до яру, що був за станцією, і повернувся дуже заклопотаний. Коли білі розпитували його, він поводився якось незвичайно: здавалося, нічого не розумів, навіть забув французьку і взагалі розучився говорити. Каєр і Карлье вирішили, що він хильнув надто багато пальмового вина.

Вони поклали собі вартувати по черзі, але ввечері було так тихо й спокійно, що обидва, як і завжди, уклалися спати. Та всю ніч їх турбував гуркіт барабанів, глухе торохтіння й дудіння, неначе вся країна перетворилася на один велетенський барабан, що бив на сполох. Крізь цей несамовитий гамір прохоплювалися різкі вигуки, схожі на уривки пісень із божевільного дому, й пронизливі викрики, що, здавалось, знімалися аж до самого неба.

Карлье й Каєрові спалося погано. Їм здавалося, що вони чули навіть постріли, але не могли збагнути, звідкіля вони долинали. Вранці Макола кудись пішов. Опівдні вернувся з одним із вчорашніх одвідувачів і весь час уникав зустрічі з Каєром. Каєр дивувався. Карлье, що ходив на річку ловити рибу, вернувшись додому, сказав:

— Негри страшенно сполошені; хотів би я знати, що сталося. Мабуть, човнів із п'ятнадцять переплило річку, доки я ловив рибу.

Дуже збентежений, Каєр промовив:

— Еге ж, і Макола поводитьсь сьогодні якось дивно. Карлье порадив:

— Скличте на випадок сполоху всіх наших людей.

На станції було десятеро людей, що їх залишив тут директор. Компанія найняла їх на шість місяців, але вони не мали жодного уявлення про час і тому служили справі прогресу вже понад два роки. Їх плем'я жило десь в далекому закутку цієї країни темноти й горя, тому вони не тікали зі станції, боячись, що їх як волоцюг і чужинців уб'ють тутешні люди. Жили вони в солом'яних курінях, на схилі яруги, вкритої очеретом. Тут вони не були щасливі і з жалем згадували свята, чаклунства, принесення людей у жертву богам — там, в рідній країні, де вони мали батьків, братів, сестер, улюблених ватажків, любих друзів та інші зв'язки, властиві людині. Крім того, риж, що його видавала їм Компанія, не за-своювався їхніми шлунками, бо в них на батьківщині такої їжі не було, й вони до неї ніяк не могли звикнути. Внаслідок цього вони часто хворіли й почували себе зовсім нещасними. Коли б вони були з іншого племені, то наважилися б умерти, — деяким дикунам нема нічого легшого, як скінчити життя самогубством і звільнитись таким чином від тягара існування. Але вони походили з войовничого племені, що підпилювало собі зуби, були сміливі й мовчки ниділи у хворобах і тузі. Працювали вони мало і від ледарства втратили фізичну силу. Карльє і Каєр уважно їх лічили, але вернути змарнованого здоров'я не могли. Щоранку скликали їх на перевірку й призначали на роботу: косити траву, будувати тини, рубати дерево в лісі тощо; але жодна сила у світі не могла примусити їх працювати щиро. А двоє білих мали дуже незначну владу над ними.

Коли звернуло з півдня, Макола підійшов до великого дому; Каєр уважно дивився на три стовпи густого диму, що вихоплювалися над лісом.

— Що там таке? — спитав Каєр.

— Якись села горять, — відповів Макола, до якого ніби знову вернувся розум. Потім уривчасто додав: — У нас дуже мало слонової кістки: погана була торгівля за шість місяців. Хочете мати ще?

— Так! — гаряче відповів Каєр і подумав про мізерний відсоток, який йому дістанеться.

— Люди, що вчора приходили, — торговці з Лоанди. У них слонової кістки більше, ніж вони можуть донести. Купити в них? Я знаю, де їх табір.

— Звичайно, — мовив Каєр. — Що ж це за торговці?

— Погані люди, — байдужим голосом кинув Макола. — Вони воюють з усіма й забирають жінок і дітей. Лихі люди, бо мають рушниці. В країні великий заколот... Ну, то що, вам треба слонової кістки?

— Так! — відповів Каєр.

Макола трохи помовчав, потім, оглянувшись, буркнув:

— Наші робітники ні на що не здатні. Станція дуже в поганому стані, сер. Директор буде бурчати. Краще добути якнайбільше слонової кістки, тоді він нічого не скаже.

— Я нічого не можу вдіяти, люди не хочуть працювати, — відказав Каєр. — Коли ти добудеш цю кістку?

— Незабаром, — мовив Макола. — Може, й сьогодні вночі. Покладіться на мене і не виходьте з хати, сер. Гадаю, що вам слід би дати нашим людям вина, щоб вони потанцювали ввечері. Хай трохи розважаться. Краще

будуть працювати завтра. Пальмового вина в нас багато; воно вже почало киснути.

Каер погодився, і Макола сам притарабанив до дверей своєї хатини великі тикви з вином. Вони простояли там до вечора, і місіс Макола зазирнула в кожному. Робітникам видали їх на заході сонця. Коли Каер і Карльє пішли спочивати, перед курінями палало велике вогнище; лунали вигуки й торохтіння барабана. Кілька душ з села Гобіли пристало до робітників, і свято розгорнулося на диво.

Серед ночі Карльє почув голосний крик, потім постріл. Він вибіг і знайшов на веранді Каєра. Обидва були перелякані. Розшукуючи Маколу, вони побачили якісь тіні, що шастали в темряві. Одна з них крикнула:

— Не стріляйте! Це я, Прайс.

Потім до них підійшов Макола.

— Ідіть до хати, будь ласка, ідіть до хати, — умовляв він їх, — ви псуєте всю справу.

— Тут якісь люди ходять, — сказав Карльє.

— Не звертайте уваги, я знаю, — заспокоював Макола. Потім прошепотів: — Усе гаразд. Принесли слонову кістку. Не кажіть нічого. Я свою справу знаю.

Двоє білих неохоче повернулися до хати і вже до ранку не спали. Вони чули тупіт, шепотіння, якийсь стогін. Здавалося, увійшов цілий натовп людей; кинули на землю щось важке, довго сперечалися, а потім пішли собі геть. Каер і Карльє лежали на своїх твердих ліжках і думали: «Другого такого Маколи нам не знайти!».

Вранці Карльє вийшов заспаний і смикнув за мотузку великого дзвона. Але ніхто не йшов. Причвалав і Каер, позіхаючи. Через подвір'я вони побачили, як

Макола вибіг зі своєї халупи, несучи в руках бляшану миску з шумовинням од мила: він був охайною людиною. Макола вилив помії на миршавого рудого песика й, повернувшись обличчям до будинку, де жили агенти, крикнув:

— Всі наші люди кинули вночі станцію!

Вони здивовано скрикнули: «Що?!» — і глянули один на одного.

— Попали ми в халепу! — буркнув Карльє.

— Цього не може бути! — промимрив Каєр.

— Я піду до куренів і подивлюся, — заповзявся Карльє.

Каєр стояв сам, коли Макола підійшов до нього.

— Я не можу повірити, — плаксиво мовив Каєр. — Ми ж так піклувалися про них.

— Вони втекли з береговими людьми, — сказав Макола.

— Що мені до того, з ким вони втекли, бидла невдячні! — крикнув Каєр. Раптом у ньому прокинулася підозра, і, гостро дивлячись Маколі у вічі, він додав: — Що ти знаєш про це?

Макола знизав плечима.

— Що я знаю? Я тільки догадуюсь... Хочете глянути на слонову кістку, що я добув? Кістка добрача. Ви такої ще ніколи не бачили.

Він повернув до складу, і Каєр машинально пішов за ним, міркуючи про неймовірну втечу робітників. На землі перед дверима фетиша лежало шість величезних іклів.

— Що ти за них дав? — спитав Каєр, із задоволенням оглянувши кістки.

— Справжнього торгу не було, — відповів Макола. — Вони принесли слонову кістку й дали мені, а я дозволив їм узяти на станції, що побажають. Кістка чудова. На жодній станції такої не знайдете. Цим торговцям потрібні були носії, а з наших людей нам усе одно ніякої користі не було...

Каєр мало не луснув з обурення.

— Що? — закричав він. — То ти продав наших людей за ці ікла?!

Макола стояв байдужий і мовчазний.

— Я... я... тебе... я... — затаювався Каєр. — Ах, ти паскуда!

— Я дбав про вас і Компанію, — спокійно заявив Макола. — Чого ж ви кричите? Гляньте на ці ікла.

— Я тебе звільню! Я владі доведу про тебе — не бажаю й дивитись на ці ікла. Забороняю тобі торкатися до них. Наказую кинути їх у річку. Ти... ти!

— Ви дуже розчервонілись, містере Каєр. Не можна так хвилюватись у спеку, бо схопите пропасницю й померете, як перший начальник! — відрізав Макола.

Вони стояли нерухомо, проймаючи один одного поглядом, немовби намагалися щось розгледіти в безмежній даліні. Каєр здригнувся. У словах Маколи йому вчулася зловісна погроза. Тому він швидко повернувся й пішов до хати, а Макола пішов до свого родинного кубла. Ікла ж, що лежали перед складом, у сонячному промінні здавалися дуже великими й коштовними.

Карльє повернувся на веранду.

— Усі втекли? — озвався Каєр з далекого кутка кімнати. — Ви нікого не знайшли?

— Як же, знайшов! — відповів Карльє. — Знайшов одного з людей Гобіли. Він лежить мертвий перед куреном, прострелений наскрізь. Цей постріл ми й чули вночі.

Каєр швидко вийшов на веранду. Товариш його похмуро дивився через подвір'я на ікла, що лежали перед складом. Обидва якийсь час сиділи мовчки. Потім Каєр розповів про свою розмову з Маколою. Карльє нічого не сказав. За обідом вони їли дуже мало. Того дня вони майже жодним словом не озвалися один до одного. Велике мовчання, здавалося, важким тягарем спустилося на станцію й замкнуло їм уста. Макола не відчиняв складу. Весь день він бавився зі своїми дітьми: лежав на маті перед дверима, малеча сиділа йому на грудях, повзала по ньому.

Це була зворушлива картина. Місіс Макола, як завжди, старанно варила їсти. Вечеря у білих минула трохи жвавіше. Попоївши, Карльє запалив люльку й пішов до складу; він довго стояв над іклами, поторсав одно з них ногою, спробував навіть підняти його за тонший кінець. Вернувшись до свого начальника, що все сидів на веранді, він упав на стілець і сказав:

— Я все розумію! Їх захопили, коли вони міцно спали після пальмового вина, що ви дозволили Маколі дати їм. Заздалегідь придумано! Розумієте? Гірш над усе, що там було кілька з людей Гобіли; їх, безперечно, теж захоплено. Той, що не був п'яний, прокинувся, і його було забито. Химерна країна! Що ж ви тепер думаєте робити?

— Ми, звичайно, не повинні й торкатися цієї кістки, — мовив Каєр.

— А, певно, ні, — погодився Карльє.

— Рабство — жахлива річ! — докинув Каєр.

— Жахлива! — буркнув і Карльє.

Другого дня вранці вони побачили, як Макола тупцявся біля терезів, що на них важили слонову кістку. Карльє промовив: «Що там робить отой поганець?» — і вийшов на подвір'я. Каєр пішов за ним. Вони стояли біля Маколи й стежили за його рухами. Той не звертав на них уваги. Наладивши терези, він спробував покласти на шальку ікло. Воно було досить важке. Макола безпорадно звів очі, і з хвилину всі троє стояли мовчки, мов нерухомі статуї. Раптом Карльє гукнув:

— Маколо! Берись за другий кінець, бидло!

І вони вдвох підняли ікло. Каєр аж затремтів. Він пробурчав: «Гей, стривайте!» — і, засунувши руку в кишеню, вийняв звідтіля шматок брудного паперу й огризок олівця; потім одвернувся до них спиною і похапцем почав записувати вагу, що її надто голосно викрикував Карльє. Коли все зважили, Макола прошепотів мов до себе: «Сонце тут надто нагріває ікла». Карльє недбало кинув Каєрові: «Знаєте, начальнику, я допоможу йому перенести їх на склад».

Коли вони верталися до хати, Каєр промовив:

— Це треба було зробити.

А Карльє додав:

— Дуже шкода, але ті люди належали Компанії, й слонова кістка теж їй належить, тому ми мусимо про неї дбати.

— Я, звичайно, розповім усе директорові, — сказав Каєр.

— Авжеж! Хай він що хоче, те й робить, — ухвалив Карльє.

Опівдні вони по-приятельськи пообідали.

Каєр вряди-годи зітхав. Згадуючи ім'я Маколи, вони щоразу додавали до нього образливі епітети. Від цього їм ставало на душі якось легше.

Макола влаштував для себе свято й викупав дітей у річці.

Того дня ніхто із села Гобіли не прийшов на станцію. Не прийшов ніхто й другого, й третього дня. Так минув тиждень. Люди Гобіли, здавалося, вимерли, жодних ознак життя не було помітно. Всі вони оплакували тих, кого занапастила ворожбитська сила білих, що наслали на їх країну лихих людей. Ті розбійники пішли, а страх залишився.

Старий Гобіла приніс людські жертви всім злим духам, що заволоділи його білими друзями. На серці в нього було тяжко. Дехто з його вояків вимагав підпалити або повбивати білих, та обережний старий дикун одрадив це робити. Хто може знати, яке ще лихо можуть наслати ці таємничі істоти, коли їх розгнівити? Краще дати їм спокій. Може згодом вони самі підуть у землю, як зник їх попередник.

Та Каєр і Карлье не зникали: вони й далі жили на поверхні землі, що почала здаватись їм ще більшою й зовсім порожньою. Їх не так вражало безгоміння й цілковита самотність станції, як неясне почуття якоїсь біди; їх немовби покинуло щось таке, що піклувалося про їхній спокій й обороняло їх од впливу цієї дикої країни. Картини з їхнього життя на батьківщині, згадки про людей, схожих на них, що думали й почували, як і вони, — відсунулися далі, зблідли в сяйві сліпучого африканського сонця. А з непорушної тиші нетрів, що їх оточували,

наблизилася, здавалося їм, безнадійність і відлюдність, манила їх, огортала своїм огидним піклуванням.

Ішли тижні, а за ними — місяці.

Люди Гобіли, як і раніш, били в барабани, галасували, але тримались осторонь од станції. Макола й Карльє спробували якось вступити з ними в зносини, та їх зустріли хмарою стріл і примусили тікати. А пароплав запізнювався. Спочатку говорили вони про це безжурно, потім стурбовано, нарешті — хмуро. Справа набирала загрозливого характеру. Запаси зменшувались. Карльє не раз закидав гачки з берега, але вода в річці спала, і риба трималася посеред течії. Полювати далеко від станції вони не наважувалися; та й все одно в лісовій гущавині дичини не було. Одного разу Карльє застрелив гіпопотама. Але човна не було, щоб його забрати, і звір утонув. Коли ж він виринув, його віднесло водою вбік, і люди Гобіли забрали труп. З цього приводу вони влаштували бенкет.

Карльє лютував, мов божевільний, він кричав, що треба знищити всіх негрів, щоб зробити цю країну придатною для життя.

Каєр мовчки тинявся й цілими годинами тупо розглядав портрет своєї Мелі. На нього дивилась дівчина з довгим білявим волоссям і трохи кислим лицем. Ноги у Каєра дуже попухли, він ледве міг ходити. Карльє, знесилений пропасницею, теж більше не міг хорохоритись, хоча й ходив фертом, як то й годиться людині, що не забула свого блискучого полку. Він зробився брутальним, уїдлигим і придбав звичку говорити неприємності. Це називав він «бути щирим». Вони давно вже підрахували свої торговельні відсотки, зокрема

й операції «цього поганця Маколи», — про яку вони домовились нікому не говорити. Спочатку Каєр вагався, побоюючись директора.

— Йому доводилося бачити, як тишком-нишком робляться ще й не такі речі, — з брутальним реготом казав Карльє. — Будьте певні, він вам не подякує, якщо ви станете патякати про це. Він сам не кращий за нас. А хто розповість, коли ми триматимемо язик за зубами? Нема кому.

У цьому-то й було все нещастя! Тут не було нікого. Залишені наодинці зі своєю таємницею, вони щодень усе більше ставали схожі на двох змовців. Вісім місяців жодної чутки не доходило до них з батьківщини. Кожного вечора вони говорили: «Завтра ми побачимо пароплав». Однак з одним пароплавом Компанії сталася катастрофа, а на другому директор відвідував далекі й важливіші станції. Він уважав, що малоприбуткова станція й непотрібні йому люди можуть почекати. Тим часом Каєр і Карльє сиділи на самому рижові без солі і кляли Компанію, Африку і навіть той день, коли вони народилися на світ. На станції не було нічого, крім рижу та кави, яку вони пили без цукру. Останніх п'ятнадцять шматків цукру Каєр урочисто замкнув у свою скриньку, а разом з ним пів пляшки коньяку, — «на випадок хвороби», — пояснив він.

Карльє вирішив: «Коли людина хвора, такі ласощі піддають їй сили».

Вони все чекали, а подвір'я стало вже заростати густою травою. Дзвін більше не дзвонив, а дні минали, мовчазні, гнітючі й довгі. Двоє людей уже не говорили, а тільки буркали один до одного.

Якось, поснідавши вареним рижом, Карльє поставив свою чашку з кавою й сказав:

— Хай його дідько візьме! Вип'ємо ще хоч разок доброї кави. Достаньте цукор, Каєр!

— Для хворих, — пробурмотів той, не зводячи очей.

— Для хворих! — перекиривив його Карльє. — Дурниці!.. Гаразд! Я хворий.

— Не більш, ніж я, але ж я перебиваюсь без цукру, — миролюбно відказав Каєр.

— Швидше! Тягни сюди цукор, старий скупердяго!

Каєр звів очі. Карльє зухвало й нахабно усміхався. І Каєрові раптом здалося, що він ніколи не бачив цієї людини. Хто вона така? Він нічого не знав про неї... На що вона була здатна?.. Каєра враз пройняло занепокоєння, ніби йому загрожує щось дуже небезпечне, таке, що й уві сні не снилося. Але він стримався й спокійно вимовив:

— Це поганий жарт. Не повторюйте його!

— Жарт! — скрикнув Карльє, подаючись уперед на своєму стільці. — Я голодний, я хворий, я не жартую! Я ненавиджу дурисвітів. Ви — дурисвіт. Ви — торговець невільниками. Я — теж торговець невільниками. У цій проклятій країні усі білі — торговці невільниками. І нехай навіть світ западеться, я хочу сьогодні пити каву з цукром!

— Я забороняю вам так зі мною розмовляти! — гостро вимовив Каєр.

— Ви! Що таке? — скрикнув, схоплюючись, Карльє.

Каєр і собі схопився.

— Я ваш начальник, — почав він, намагаючись сховати своє хвилювання.

— Що? — гукнув той. — Хто начальник? Нема тут ніякого начальника; нікого тут нема, нікого, опріч мене і тебе. Тягни цукор, товстопузий осел!

— Прикуси язика! Геть із кімнати! — заверещав Каєр. — Я тебе знімаю з посади, паскудо!

Карльє замахнувся стільцем. Він не на жарт розлютився.

— Ах ти ж трухлявина, гнида нікчемна, на тобі, — заревів він і шпурнув стільця.

Каєр шугнув під стіл, і стілець ударився об стінку.

Потім, коли Карльє почав перекидати стола, Каєр ринув наосліп вперед, нагнувши голову, і, зваливши з ніг свого товариша, метнувся по веранді у свою кімнату. Він замкнув двері, схопив револьвер і зупинився, важко дихаючи. Не минуло й хвилини, як Карльє почав гуркати в двері й кричати:

— Коли ти не виймеш цукру, я тебе застрелю, як собаку. Ну... раз... два... три... Не хочеш? Я тобі покажу, хто тут хазяїн!

Каєр подумав, що двері не витримають, і виліз крізь квадратну дірку, що служила за вікно. Тепер між ними був увесь дім. Але Карльє, певно, неvistачило сили виламати двері, і він метнувся навколо будинку. Тоді Каєр і собі кинувся бігти, через силу перебираючи своїми попухлими ногами. Він біг, стискаючи в руці револьвера, і не міг зрозуміти, що з ним сталося. Перед ним миготіла Маколина хата, склад, річка, яр і низенькі кущі. Ось він знов їх побачив, оббігаючи вдруте навколо будинку. А вранці навіть не міг ступити без стогону.

Коли ж, зовсім знесилений, в розпачі подумав: «Я вмуру раніше, ніж зможу ступити ще один крок», —

то почув, як той, другий, спіткнувся й зупинився. Зупинився й він. Знов, як і спочатку, були вони — один по цей бік, а другий по той бік будинку. Потім Каєр почув, як той, лаючись, упав на стілець, і він теж сів, прихилившись спиною до стіни. В роті у нього було сухо, мовби туди хто попелу насипав, а лице було мокре від поту і сліз. З-за чого все це скоїлось? Йому вдалось все це якоюсь оманю, немовби він марить або втрачає розум.

Трохи згодом думки його проясніли. З-за чого у них зчинилась сварка? З-за цукру! Яке безглуздя! Цукру йому непотрібно, і він віддасть його.

І він став підводитись, вважаючи, що небезпека вже не загрожувала йому. Але не встиг встати, як подумав: «Якщо я зараз поступлюся цьому паскуді, він знову почне те ж саме завтра й післязавтра... щодня буде ставити нові й нові вимоги, буде знущатися з мене, мучити, зробить мене своїм рабом, і я загину. Пропаду! Бо пароплав може прийти не швидко, а може й зовсім не прийде!

Каєра так почало трясти, що він знову сів на підлогу: його тіпала пропасниця. Він почував, що не може й поворухнутись, бо коли зрозумів, що нема порятунку, це його так приголомшило, що за одну хвилину життя і смерть зробилися йому однаково важкими й жахливими.

Однак, почувши, як той відштовхнув свого стільця, враз з дивною спритністю схопився на ноги; прислухався й захвилювався. Знов треба тікати! Праворуч чи ліворуч? Почувши ходу, метнувся ліворуч, стискуючи в руці револьвер; і в ту ж хвилину вони наскочили один на одного; Обое скрикнули від несподіванки. Гримнув постріл, спалахнуло червоне полум'я, усе заслало густим

димом. Приголомшений і засліплений, Каєр кинувся назад. «Мене поранено!» — подумав він і чекав, що другий оббіжить навколо дому й з утіхою дивитиметься на його конання. Він вхопився за стовп, що підтримував стелю веранди: «Тепер усьому — край» Та раптом почув, як по той бік будинку щось впало, немов хтось рухнув навznak на стілець. Запанувала тиша. Нічого більше не сталося. Він не вмер. Тільки нило плече, і десь згубив свого револьвера. А без зброї він був зовсім безпорадний і тому покірно чекав своєї долі. Того, другого, не було чути. Це, певно, військові хитрощі. Він ось-ось підкрадеться до нього. Але з якого боку?..

Після кількох хвилин жахливого й химерного вагання він наважився піти назустріч своїй долі і ладен був поступитися усім. Тримаячись рукою за стіну, він ступив кілька кроків і мало не знепритомнів: на долівці валялись двоє ніг, двоє білих голих ніг у червоних пантофлях.

Його занудило й на хвилину оповило мороком. Раптом перед ним опинився Макола й байдужим голосом промовив:

— Ходімте, містере Каєре. Він помер.

Рясні сльози ринули йому з очей і голосний істеричний плач вихопився з грудей. Трохи згодом він очутився в кріслі перед Карльє, що лежав, випроставшись на підлозі. Макола стояв навколішки над трупом.

— Це ваш револьвер? — спитав він, підводячись.

— Так, — відповів Каєр і швидко додав: — Він гнався за мною, щоб застрелити, ви бачили?

— Так, бачив, — сказав Макола. — Тут тільки один револьвер, а де ж його?

— Не знаю, — прошепотів Каєр, і голос його ослаб.

— Піду пошукаю, — лагідно мовив той і пішов навколо будинку, а Каєр сидів не порушно й дивився на труп. Макола повернувся з порожніми руками, постояв, глибоко замислившись, потім увійшов у кімнату мертвого й швидко вийшов із револьвером Карльє. Каєр заплющив очі. Все перед ним пішло ходором. Життя здалося йому навіть жахливішим і важчим за смерть: він застрелив беззбройну людину.

Подумавши трохи, Макола лагідно сказав, вказуючи на мертвого, що лежав на підлозі з простреленим правим оком:

— Він умер через пропасницю.

Каєр глянув на нього застиглим поглядом.

— Так, — замислено кивнув Макола, нагинаючись над трупом, — я гадаю, що він умер з пропасниці. Поховайте його завтра.

І він пішов додому, залишивши обох білих на веранді.

Настала ніч, а Каєр не сходив зі свого стільця. Він сидів нерухомо, немов накурився опіуму. Напруженість змінила тяжка втома і спокій. За кілька годин він пізнав усю глибину жаху й розпачу і тепер відпочивав, свідомий, що життя вже не ховає від нього своїх таємниць. Він сидів над трупом і думав, дуже багато й зовсім по-новому. Він, здавалося, цілком звільнився від самого себе. Колишні думки його, переконання, уподобання й антипатії — все те, що він поважав і ненавидів, поставало перед ним у справжньому своєму освітленні, здалося йому гидким і дитячим, фальшивим і смішним.

Він упивався цією новою мудрістю, доки сидів біля людини, яку убив, і розмірковував про все, що діється під

сонцем, із тією шаленою ясністю, яку можна помітити тільки у божевільних. Він міркував про те, що ця мертва людина була шкідливим створінням, що людей умирають щодня тисячі, а може, й сотні тисяч, і у їх масі ця одна смерть зовсім непомітна; вона не може мати жодного значення, — принаймні для істоти, яка мислить. Він, Каєр, і є такою істотою. Все життя своє він вірив у всякі дурниці й тільки тепер мислив! Знав!

Його поймав спокій: адже він наблизився до найвищої мудрості! Потім він спробував уявити себе мертвим, а Карльє живим, і з цією спробою йому так пощастило, що кілька хвилин він навіть не був певен, хто з них мертвий, а хто живий. Але ця незвичайна уява злякала його, і розумне зусилля мозку врятувало від того, щоб не стати Карльє. Серце шалено закалатало, і його аж у жар кинуло від думки про таку небезпеку. Карльє! Що за мана! Щоб заспокоїти нерви, він почав тихенько на-свистувати. Потім раптом заснув або думав, що спить; в усякому разі, на свідомість насунувся туман, і хтось свистів у тумані.

Він підвівся. Розвиднілось; важкий туман навис над землею: мовчазний вранішній туман тропічних країн, що липне й убиває; білий, прозорий, отруйний туман. Каєр встав, побачив труп, зняв руки над головою й закричав, як людина, що, очунявши з непритомності, бачить себе назавжди замурованою в домовині.

— Рятуйте!.. Боже мій!

Пронизливий, нелюдський крик, тремтячий і рапто-вий, розітнув, мов гострим ножом, біле покривало туману, що нависло над цією країною горя. За цим пролунало три коротких, нетерплячих вигуки. То прогрес подавав

Каєрові голос з річки. Суспільство кликало свою виховану дитину, щоб поклопотатись про неї, дати пораду, судити й винести свій вирок; кликало її вернутись знов до того нікчемного натовпу, від якого вона одійшла.

Каєр почув і зрозумів. Він, спотикаючись, зійшов з веранди, залишивши другу людину саму — вперше з того часу, як їх обох закинула сюди доля. Він помацки йшов крізь туман, наївно молячи невидиме небо знищити заподіяне ним. Мимо в тумані майнув Макола, крикнувши на бігу:

— Пароплав! Пароплав! Їм нічого не видно. Вони подають гудки на станцію. Я вдарю у дзвін. Ідіть на пристань, сер. Я вдарю.

Він зник, а Каєр стояв нерухомо. Глянув угору: туман низько плинув над головою; озирнувся навкруги, як людина, що заблудилася, — і побачив раптом темну тінь хреста на тлі хвилястого туману... А дзвін на станції безладно калатав у відповідь на нетерплячі гудки пароплава.

Директор Великої Цивілізаційної Компанії (бо ми знаємо, що цивілізація завжди йде за торгівлею) перший вийшов на берег, і зразу ж пароплав зник йому з очей. Внизу над річкою слався особливо густий туман, а на станції калатав дзвін, безугавно й нахабно.

Директор голосно гукнув, повернувшись до пароплава:

— Нас ніхто не стрічає; там, певно, не все гаразд, хоч вони й дзвонять. Краще ідіть і ви!

І він став видиратися на стрімкий берег. Капітан і машиніст йшли позаду. Коли вони зійшли нагору, туман порідшав, і вони далеко попереду себе бачили свого ди-

ректора. Раптом побачили, як той кинувся вперед, гукнувши їм через плече:

— Поспішайте! Біжіть до хати! Я знайшов одного. Біжіть, шукайте другого!

Він знайшов одного! І навіть його — людину, що бачила на своєму віку чимало жахливого — трохи вразила ця знахідка.

Директор обмацував свої кишені, шукаючи ножа, а перед ним на шкіряному паскові висів на хресті Каєр. Він якось видерся на могилу і, прив'язавши до перехрестя паска, повісився. Ноги його на два вершки не досягали землі, а задубілі руки спустилися вниз. Здавалося, він стояв і чекав. Тільки червона щока його химерно схилилася на плече, і він задирикувато показував своєму директорові язика.

ЛАГУНА

Спершись обома руками на дах каюти човна, білий промовив до стерничого:

— Ми заночуємо на Арсатовій ділянці. Вже пізно.

Малаєць тільки буркнув у відповідь, не перестаючи пильно дивитися на річку, а білий, схиливши підборіддя на схрещені руки, знов задивився на слід човна. З-за лісу, перерізаного руслом річки, виглянуло сліпуче сонце. Воно висіло над самою водою, що виблискувала, мов металева стрічка. Ліс, темний і похмурий, стояв по обидва боки широкої течії, мовчазний і суворий. У підніжжя велетенських дерев спиналися низенькі пальми й звішували своє велике листя над рудуватою водою, що бурувала за човном. У тихому повітрі кожне деревце, кожен листок, кожен сучок, кожен вусик повзучої рослини й кожна пелюсточка квіточок були як заворожені. На річці було тихо-тихо; ніщо ані шешерхне; тільки восьмеро весел, спалахуючи проти сонця, раз по раз піднімалися й разом, хлюпаючи, опускалися у воду та стерничий вимахував праворуч і ліворуч своїм веслом, що окреслювало вогнисте півколо над його головою. Розбурхана вода тихо хлюпотіла по обидва боки човна,

і він, поволі посуваючись серед хвиль, здавалося, увіходив у ворота тієї країни, де назавжди зникала навіть згадка про будь-який рух.

Білий, повернувшись спиною до заходу сонця, вдивлявся в долину, на порожній і широкий простір моря. Останні три милі річка, — широка й хиблива, немов її вабив до себе безкрай обрій, — тече просто до моря, на схід і на схід, де ховається світло і темрява. За кормою розітнувся крик якогось птаха, безладний і кволий, заскакав над рівною поверхнею води й загубився серед мертвої тиші, так і не дійшовши до другого берега.

Стерничий занурив весло у воду й міцно тримав його напруженими руками, налягаючи на нього всім своїм тілом. Вода голосно забулькотіла, і раптом широкий простір неначе повернувся навколо осі: ліс окреслив півколо, і навскісне проміння сідаючого сонця торкнулося об край човна яскравим полум'ям, одкидаючи на мерехтливе блискотіння річки тонкі й химерні тіні плавців. Білий обернувся, щоб глянути вперед.

Човен пішов під кутом до течії, і вирізьблена з дерева голова дракона на кормі спрямована була тепер на галявину, облямовану прибережними кущами. Човен плюснув туди, торкнувшись навислого галуззя, і зник з поверхні річки, мов в'юнка земноводна тварина, що кидає воду, щоб заховатися у лісі.

Вузька затока була схожа на рів — покручена, надзвичайно глибока, сповнена мороком. Велетенські дерева гналися високо вгору. Де-не-де, неподалеку від чорної смути води, крона дерева височіла над мереживом дрібної папороті, чорної й химерної, скарлюченої й нерухомої, мов спіймана гадюка. Уривчасті слова веслярів

голосно лунали серед товстих і темних стін з рослинності. Темрява прохоплювалась крізь дерева, крізь хаші повзучих рослин, крізь велике, фантастичне й нерухоме листя, — таємнича й непереможна, запашна і отруйна темрява лісових нетрів.

Люди гнали човна баграми по мілкій воді. Затока ширшала, ліс одступав од багнистого берега за рівну смугу зеленого очерету, що облямовував відбиту у воді небесну блакить. Пір'яста рожева хмарка пливла високо вгору, пересуваючи своє ніжне відбиття над листям і сріблястими квітами лотосів. Вдалині з'явилася темна пляма маленької хатини, збудованої на високих палях. Біля неї височіли дві пальми нібонг, що злегка нагнулися над обідраною покрівлею з сумовитою ласкою й турботою, знесилено похиливши свої крислаті крони.

Стерничий, показавши веслом, промовив:

— Арсат дома. Я бачу човен його, прив'язаний між палями.

Люди, що йшли з баграми по обидва боки човна, озирнулись, щоб побачити, де скінчиться їхня сьогоднішня подорож, хоч вони воліли б переночувати десь в іншому місці, а не в цій лагуні, що здавалася їм завороженою і мала недобру славу. Крім того, вони не любили Арсата: по-перше, за те, що він чужинець, а по-друге, тому, що він полагодив зруйновану хатину й оселився в ній, показуючи цим, що не боїться жити серед духів, які населяють місцевості, залишені людьми. Така людина одним поглядом або словом може порушити прямування долі; а випадковому подорожникові не легко вблагати цих хатніх духів, бо вони намагаються помсти-

тися над кожним за лукавство свого земного господаря. Білі не думають про це, вони — безвірники і у спілці з духом зла, що водить їх крізь невидимі небезпеки на цьому світі. На щире застереження вони відповідають тільки образливим невір'ям.

Так міркували собі малайці, налягаючи всім тілом на довгі багри. Великий човен шугнув хутко, тихо й рівно до розчищеної Арсатової ділянки; вони кинули багри, й почувся голосний шепіт: «Слава Аллахові!» — а човен ледве черкнувся об похилені палі хатини.

Підвівши голови, веслярі безладно загукали: «Арсате! Гей, Арсате!» Але ніхто не вийшов.

Білий почав видиратися вгору по драбині, що вела до бамбукового помосту. Стерничий похмуро бовкнув:

— Ми зготуємо вечерю в сампані й будемо спати на воді.

— Подайте ковдри й кошика, — уривчасто сказав білий.

Він став навколішки на краю помосту, щоб узяти речі. Потім човен відчалив, а білий, підвівшись, опинився вічна-віч з Арсатом, що вийшов з низеньких дверей своєї хатини. Це була ще молода людина, дужа, широкогруда, з м'язистими руками. На ній був тільки саронг. Голова була простоволоса. Великі лагідні очі гостро вп'ялися в білого, але голос і манера були спокійні, коли він, не привітавшись, спитав:

— Є в тебе ліки, туане?»¹

— Нема, — злякано відповів гість. — Нема. А що? Хіба хто хворий?

¹ Туане (малайське) — пане.

— Зайди й поглянь», — відповів Арсат так само спокійно й, швидко повернувшись, увійшов у маленькі двері. Білий залишив свої речі й пішов за ним.

У напівтемній кімнаті він помітив на бамбуковому ліжку жінку, що лежала горілиць під широкою ковдрою з червоної бавовняної матерії. Жінка лежала нерухомо, мов мертва; але її великі очі, широко розплющені, блискотіли в півтемряві, втуплені вгору застиглим невидючим поглядом. Вона лежала в гарячці й, очевидно, була непритомна. Щоби їй трохи позападали, губи були напіврозтулені, а на молодому обличчі застиг лиховісний вираз, — зосереджений, замислений, що буває у людини перед смертю. Двоє мужчин мовчки стояли, дивлячись на неї.

— Давно вона хвора? — спитав мандрівник.

— Я не спав п'ятеро ночей, — повагом відповів малаєць. — Спочатку вчувалися їй голоси, що кликали її з води, і вона пручалася, коли я її тримав. Але сьогодні, відколи зійшло сонце, зона нічого не чує, навіть мене! Вона не бачить нічого. Не бачить і мене. Мене!

З хвилину він помовчав, потім тихо спитав:

— Туане, вона помре?

— Боюсь, що так, — сумно відповів білий.

Він познайомився з Арсатом багато років тому, в далекій країні, в часи заколотів і небезпек. Згодом, коли його друг-малаєць несподівано оселився на цій лагуні з жінкою-чужинкою, він не раз ночував тут під час своїх подорожей по річці. Він любив цю людину, що вміла бути відданою на військовій раді і сміливо битися поруч з ним на війні. Він любив цього малайця, — щоправда, не так, як дехто любить свого собаку, і все ж досить, щоб

допомагати йому, а іноді, поміж ділом, згадувати самотнього мужчину й жінку з буйним волоссям, сміливим лицем та переможним поглядом, що жили самі-самісінькі, захищені лісами, наганяючи страх на інших.

Білий вийшов із хатини саме тоді, коли велетенська заграва сонця прудко згасала в вечірніх тінях. Здіймаючись, мов чорна пара над верховіттям дерев, вони запнули усе небо, знищуючи багряне полум'я пливучих хмар і червоний відлиск денного світла. Через хвилину всі зорі виринули над оповитою темрявою землею, і велетенська лагуна, востаннє спалахнувши блискотінням вогнів, що відбивалися в воді, стала схожа на круглий клаптик нічного неба, кинутого в безнадійну й бездонну глибину ночі. Білий вийняв з кошика вечерю і, назбиравши трохи галуззя, розклав невеличке огнище, щоб димом одганяти москітів. Потім загорнувся ковдрами, обпершись спиною в очеретяну стіну, й замислено закурился.

Тихо ступаючи, Арсат вийшов із дверей і навпочіпки сів біля вогнища. Білий трохи відсунув свої випростані ноги.

— Вона ще дихає, — промовив стиха Арсат. — Дихає й горить, мов її палить шалений вогонь. Нічого не говорить, не чує — й горить!

Він помовчав, потім спитав спокійно і байдуже:

— Туане... вона помере?

Білому зробилося ніяково, він здвигнув плечима й непевним голосом промимрив:

— Коли така її доля...

— Ні, туане, — промовив Арсат. — Коли моя доля така. Я чую, я бачу, я чекаю. Я пам'ятаю... Туане, пам'ятаєш ти ті, давно минулі дні? Пам'ятаєш мого брата?

— Так, — відповів білий.

Малаєць раптом підвівся й пішов у хату. Білий лишився сидіти нерухомо й почув голос з хатини. Арсат говорив: «Слухай мене! Говори!» Та на слова його відповіла німа тиша. «О, Діамелен!» скрикнув він раптом. Потім почулося глибоке зітхання. Арсат вийшов і знову сів на те саме місце.

Мовчки сиділи вони біля вогнища. З хати не чути було жодного звуку, тільки здалеку, з лагуни, доходили до них голоси веслярів, що неспокійно й виразно дзвеніли над тихою водою. Вогнище на носі сампана жевріло тьмяним червонуватим полум'ям, потім потухло. Голоси змовкли. Земля й вода зробилися невидимі, нерухомі й німі, наче на світі нічого не залишилося, крім блискотіння зірок, безперестанного й непотрібного, що проймає чорну нічну тишу.

Білий широко розплющеними очима дивився в темряву. Жах і зачарування, подих і тайна смерті — близької, невблаганної й невидимої — утишили неспокій його раси й розбурхали в ньому неясні, найінтимніші думки. Одвічна звичка вбачати в усьому зло, підозрілість, що ховається в нашому серці, виринули на поверхню навколишньої тиші, і ця тиша, глибока й мовчазна, не викликала до себе довір'я, здавалася огидною, мов непорушна й непрониклива машкара, за якою ховається жорстокість. У цьому збуренні всієї його істоти, земля, що розметнулася у спокої зоряного саява, повстала перед ним, як похмура країна запеклої боротьби, як бойовище жахливих і чарівничих приви́дів, величних або огидних, що люто змагаються за опанування нашими серцями.

Жалібне шемріння знялося серед нічної тиші; шемріння, що опививає смутком і лякає, — немов безмежна самотина навколишніх лісів намагалася вкласти в людину мудрість цього неосяжного й величного спокою. Звуки, тремтячі й невиразні, плавали в повітрі навколо білої людини, поволі сплітаючись у слова, й на решті ніжно ринули дзюркотливим струмочком лагідних і одноманітних фраз. Білий поворухнувся, як людина, що скинула із себе сон, і трохи змінив свою поставу. Арсат, нерухомий і темний, сидів, похиливши голову, і тихо й повагом говорив:

— ...бо куди ми можемо скласти тягар своїх турбот, як не в серце друзів. Людина мусить говорити про війну і про любов. Ти, туане, знаєш, що таке війна, і ти бачив мене у час небезпеки, коли я шукав смерті, як інші шукають життя! Письмена можуть загубитися, брехня може бути записана, а те, що бачили очі, є правда, і вона лишається у нашій пам'яті назавжди.

— Я пам'ятаю, — спокійно промовив білий.

Арсат вів далі із сумовитим спокоєм:

— Тому я й оповідатиму тобі про любов. Оповідатиму серед ночі. Оповідатиму, доки не одійде ніч і любов, доки око денне не гляне на мою тугу і на мою неславу, на моє зотліле серце.

Коротке зітхання підкреслило ледве помітну паузу, і слова його знов попливли рівно й тихо.

— Коли минули дні колотнечі й війни і ти кинув мою країну заради своїх справ, яких ми, люди з островів, не можемо зрозуміти, — я і брат мій стали, як і перше, меченосцями правителя. Ти знаєш, що ми походимо з роду можновладців, і нам більш, ніж кому

іншому, належить право носити на правому плечі ознаку влади. І в час спокою й добробуту Сі Дендрінг виявив до нас свою ласку, як і ми в час злигоднів віддавали йому свою мужність і щирість. Був час покою, час полювання на червоного звіра, півнячих боїв, повільних розмов і блазенських суперечок між людьми, шунок яких був повний, а зброя заржавіла. Хлібороб без побоювання дивився, як виганялися молоді паростки рижу, а торговці приходили й відходили; виряджались в дорогу худі, а верталися ситі й гладкі. Вони приносили й новини. Приносили брехню всуміш з правдою, і жодна людина не знала, чи їй радіти, чи журитися. Ми чули від них і про тебе. Вони бачили тебе сьогодні тут, а завтра — там. І я слухав радіючи, бо пам'ятав про лихі часи і завжди пам'ятав про тебе, туане, поки не настав час, коли очі мої нічого вже не могли бачити з минулого, бо вони стріли людину, що зараз вмирає там — у хатині.

Він зупинився й гірко скрикнув:

— О, боже! О, горе!

Потім знов заговорив, трохи голосніше:

— Нема ворога гіршого і нема друга кращого, як брат, туане, бо брат знає брата, а в справжньому знанні — сила на добре й лихе. Я любив свого брата, тому я прийшов до нього й сказав, що бачу перед собою тільки одно лице, чую тільки один голос. Він сказав мені: «Одкрий своє серце, щоб вона побачила, що в ньому, й чекай». І я чекав. Ти, туане, пам'ятаєш жінку, з лицем, зап'ятим серпанком, і те, як боявся наш володар норову й хитрощів її? Я втишував голод свого серця, перезираючись з нею та іноді перемов-

ляючись словом. Вдень я тинявся стежкою, що вела до купальні, а коли сонце сідало за ліс, прокрадався вздовж жасмінної загороди до жіночих приміщень. Невидимі, розмовляли ми одне з одним крізь пахощі квіток, крізь серпанок листя, крізь стеблини високої трави, що нерухомо стояли перед нашими губами, — такі ми були обережні, так стримували ми шепіт нашого палкого бажання. А час хутко спливав... І жінки перемовлялися між собою, а вороги слідкували. Мій брат похмурнів, і я став думати про вбивство й жорстоку смерть... Ми сини того народу, що бере, чого бажає, як і ви, білі.

Бувають часи, коли людина забуває про силу й пошану. Владу дано лише правителям, а кохання дано всім людям. Мій брат сказав: «Ти мусиш взяти її. Ми двоє — як один». І я відповів: «Хай станеться це якнайшвидше, бо я вже не відчуваю тепла в сяйві сонця, що не світить на неї». Наш час настав, коли володар і весь народ пішли до річки під сяйвом смолоскипів ловити рибу. Тут були сотні човнів, а на білому піску, між водою й лісом, спорудили з листя приміщення для челяді раджі. Дим від вогнищ скидався на синій вечірній туман, і численні голоси танули в ньому.

Доки лаштували човни для рибальства, мій брат підійшов до мене й сказав: «Цієї ночі!». Я вернувся до зброї, і, коли настав час, наш човен став на своє місце поруч з іншими. Вогні замиготіли по воді, і, коли всі танцювали від захвату, ми вислизнули з гурту. Вода поглинула наш вогонь, і ми повернули назад, до берега. На березі було темно, тільки де-не-де жеврів попіл. Ми чули цокотіння рабінь у наметах, тому знайшли

собі тихий куточок і чекали там. Вона прийшла. Ми бачили, як. Вона бігла берегом, не лишаючи жодного сліду, немов листячко, що його вітер жене до моря. Мій брат похмуро сказав: «Іди й віднеси її в наш човен». Я вхопив її на руки. Вона важко дихала. Серце її тіпалося на моїх грудях. Я мовив: «Я забираю тебе з цього народу. Ти прийшла на поклик мого серця, але руки мої несуть тебе у мій човен проти волі найвищого!» «Це правда», кинув мій брат. «Ми з тих, хто бере, що хоче, хоч нам годилося б узяти тебе серед білого дня». Я відповів: «Рушаймо!» Бо лише тоді, як вона опинилася в моєму човні, згадав, що у раджі багато вояків. «Так, рушаймо!» сказав мій брат. «Тепер ми — вигнанці, і цей човен — наша країна, а море — наш притулок». Він забарився на березі, і я благав його поспішати, бо пам'ятав тремтіння серця її і думав, що двоє не можуть устояти проти сотні.

Ми відчалили й гребли за водою, тримаючись недалеко від берега, а коли пропливали біля затоки, де вони ловили рибу, гомону не було вже чути, тільки лунав голосний шепіт, схожий на дзижчання комах опівдні. Човни пливли, сходилися купами в червоному саяві смолоскипів, під чорним дахом диму. Чоловіки розмовляли про рибальство.

Люди, що вихвалялися й глузували, люди, що ранком були ще нашими друзями, — стали ворогами. Ми швидко минули їх.

Вона сиділа посеред човна із зап'ятим лицем. Була мовчазна, як і зараз; але в мене не було жалю за тим, що я покидав, бо я чув біля себе її дихання, як чую його зараз.

Він зупинився, прислухався, обернувшись до дверей, похитав головою і вів далі:

— Брат мій хотів кинути їм виклик — гукнути їм: хай народ знає, що ми, вільні розбійники, поклалися на силу своїх рук і на милість широкого моря. І знов, на знак нашої любові, я попрохав його мовчати. Хіба не чув я її подиху біля себе? Я знав, що за нами швидко кинуться навздогін. А мій брат мене любив. Він нечутно занунив весло у воду і тільки мовив: «В тобі зараз лише половина мужчини, друга — в тій жінці. Я почекаю. Коли ти знову станеш справжнім мужчиною, то вернешся сюди зі мною, щоб кинути їм виклик. Адже ми — діти одної матері». Я не відповів йому. Вся моя сила і вся душа моя була тоді в руках, що тримали весло, бо я шалено хотів бути з нею в безпечному місці, куди не досягав би гнів мужчин і злість жінок. Кохання моє було таке палке, що я думав — воно поведе мене в країну, де не знають смерті, якщо мені пощастить урятуватися від лютощів Інчі Міді² й од меча нашого раджі.

Ми гребли похапливо, важко дихаючи крізь заціплені зуби. Весла глибоко пірнали в спокійну воду. Вийшовши з гирла річки, ми пливли серед мілин, каналами. Посувалися вздовж темного берега, де море шепочеться з землею, і тільки блискотіння білого піску спалахувало позаду човна — так швидко він линув по воді. Ми не розмовляли. Тільки раз я промовив: «Спи, Діамелен, незабаром потрібна буде тобі вся твоя сила». Я почув її лагідний голос, але не повернув голови.

² Малайське божество.

Сонце зійшло, а ми не переставали плисти. Піт рясним дощем капав з мого лиця, бо вже палала денна спека. Я ні разу не оглянувся, бо знав, що очі мого брата пильно дивляться вперед; а човен линув, мов стріла, пущена з лука бушмена. Не було кращого гребця, кращого стерничого за мого брата. Багато разів перемагали ми з ним всіх на цьому човні. Але ніколи ще не випробували ми так свою силу, як цього разу, коли востаннє гребли вкупі! В усій країні не було людини, хоробрішої за мого брата. Я не міг даремно витратити силу, щоб повернути голову і глянути на нього, але чув свист його дихання і слова його у себе за плечима.

Сонце вже підхопилося високо вгору. Спека жарила мені спину, як пекельне полум'я. Мої ребра ось-ось мали лопнути, і я не міг вже навіть набрати повітря в груди. І тоді я гукнув з останнім зітханням: «Одпочиньмо!» «Гаразд!» — мовив він, і голос його був твердий. Він був дужий. Він був хоробрий. Він не знав ні страху, ні втоми... мій брат!

Шепіт владний і ніжний, шепіт безмежний і кволий, шепіт тремтячого листя і віття майнув крізь лісові нетрі, над зоряною гладдю лагуни, і вода поміж палями з плюскотом лизнула замулені стовпи. Подих теплого вітру торкнувся облич обох мужчин і одлинув з сумовитим брентінням, голосний і рвучкий, мов схвильоване зітхання сонної землі.

Арсат тихо вів далі:

— Ми привернули нашого човна до маленької бухти біля коси, що, здавалося, перетинала нам шлях і довгою, порослою лісом смугою врізалася в море. Мій брат знав це місце. За косою було гирло річки, а крізь гущавину

лісу вилася вузенька стежка. Ми розпалили вогнище й зварили риж; потім простяглися на м'якому піску в холодочку, а вона вартувала.

Ледве встиг я заплющити очі, як почув її боязкий крик. Ми схопилися. Сонце сідало вже, а в гирлі бухти ми вгледіли пірогу з багатьма веслярами. Ми відразу ж її впізнали: це була пірога нашого раджі. Вони уважно оглянули берег і помітили нас. Ударили в гонг і повернули ніс піроги в бухту. Я відчував, як серце стислося в моїх грудях. Діамелен сіла на піску й затулила лице. Шлях до моря було відрізано. Мій брат засміявся. Він мав рушницю, що ти, туане, дав йому перед тим, як поїхав, але пороку була в нього тільки одна жменька. Він хутко сказав: «Тікай з нею стежкою. Я буду їх стримувати; у них нема рушниць, а вийти на берег, де їх чекає людина з рушницею, — це певна смерть для них. Тікай з нею. По той бік лісу є хатина рибалки й човен. Коли я вистріляю всі набої, теж побіжу за тобою. Я бігаю добре, і ми втечемо раніш, ніж вони встигнуть нас наздогнати. Я буду стримувати їх, доки зможу, бо вона ж — тільки жінка і не може ані бігти, ані битися, і у своїх кволих руках тримає вона твоє серце...»

Він сховався за човном, а ми з нею побігли, і, коли були вже далеко, я почув постріли. Мій брат стріляв раз по раз, і гонг замовк. Ця смуга землі була вузенька. Ми перебігли вкриту травою галявину й опинились біля води. Я побачив хатину й маленький човник, витягнений на берег, і, почувши за собою ще один постріл, подумав: «Це його останній набій». Ми кинулись до човна; якась людина вибігла з хатини, та я наскочив на неї, і ми разом покотилися в bagno. Потім я схопився на ноги, а той чоловік лишився

лежати нерухомо біля моїх ніг. Не знаю, чи вбив я його, чи ні. Ми з Діамелен зсунули човна на воду. Тоді я почув за собою гомін і побачив брата, що біг галявиною. Багато людей гналося за ним. Я взяв її на руки і посадив у човен, потім ускочив туди сам. Коли я оглянувся, то побачив, що брат мій упав; упав, потім знову схопився, та люди вже оточили його з усіх боків. Він крикнув: «Я йду!». Люди були зовсім близько. Багато людей. Я глянув на неї, туане, і... відштовхнув човна! Вона стояла навколішки на носі й дивилася на мене, а я сказав: «Візьми весло!» — і вдарив веслом по воді. Туане, я чув, як він гукав, як він два рази кликав мене, чув голосні вигуки: «Бий! Убий!» — але ні разу не озирнувся. Я чув, як він ще раз крикнув моє ім'я — розпачливо, немовби з голосом покидало його життя, та я не озирнувся. Моє ім'я!.. Мій брат! Три рази звав він, — але я не лякався життя. Бо там у човні була вона! Бо мріяв я знайти таку країну, де смерті не знають, де смерть не страшна!

Білий випростався. Арсат теж підвівся й став непорушний над вогнищем, що дотлівало. На лагуну спадав густий туман, поволі стираючи яскраві відбиття зірок; білі випари широким серпанком оповили всю місцевість; холодні й сірі, кружляли вони нечутним вихром навколо стовбурів дерев, навколо хатини, що, здавалось, пливла на хвилях морського марева. Тільки десь далеко на мерехтливому небесному тлі вималювалися стовбури дерев, — немов берег похмурий і негостинний.

Серед глибокої тиші голосно бринів Арсатів голос:

— Вона була зі мною! І щоб добути її, я стявся б з усім світом. Але я вже мав її, і...

Слова його одлинули в порожнечу, він зупинився й, здавалося, прислухався, як вони вмирали вдалині, без надії й вороття. Потім спокійно промовив:

— Туане, я любив свого брата.

Від подиху вітру він затремтів. Високо над головою, над мовчазливим морем туману сумно шелестіло пальмове листя, наче вмирало. Білий простягнув ноги; підборіддя йому спиралося на груди; він журливо прошепотів:

— Всі ми любимо своїх братів.

Арсат напруженим шепотом скрикнув:

— Що мені до того, хто вмер? Я прагнув спокою у власному серці.

Здалося, він почув рух у хатині — прислухався і нечутно пішов до дверей. Білий встав. Війнув рвучкий вітер. Зорі зблідли, неначе відсунулися в безмежну глибину світового простору. Запанувала тиша. Потім з-за темної смуги лісів у небо шугнув стовп золотого світла й розліявся на східному обрії. Зійшло сонце. Туман знявся вгору і, розшматований, зник вдалині. Лагуна, з якої здерто було нічний серпанок, лежала блискуча й чорна, облямована важкими тінями дерев, що враз насунули стіною. Білий орел знявся над лагуною, злетів у сяйві сонячного проміння й мигнув у небі сліпучою зіркою, а потім перетворився на чорну цяточку, що швидко зникла в блакиті, немовби навіки покинувши землю.

Білий, що стояв біля дверей і дивився вгору, почув з хатини уривчастий шепіт та голосний стогін. Раптом вийшов Арсат. Він спотикався і тремтів, а очі його тупо дивилися в одному напрямку. Нарешті, він пробелькотів:

— Вона вже більше не горить.

З-за верховіття дерев глянуло сонце; вітер посвіжив; яскравий відблиск спалахнув над лагуною, заблискотів на зморшках води. Ліси виступили з вітніших тіней, підійшли ближче і зупинились, вітаючи день тремтінням листя, коливанням гілляк та гойданням галузок. В нещадному сяйві шепіт життя бував усе голосніше, сповняючи гомоном німотний морок людської туги.

Арсатові очі блукали, потім зупинились проти сонця.

— Я нічого не бачу, — мовив він сам до себе.

— Тут нічого нема, — сказав білий, ступивши на край помосту й махнувши рукою човну.

Тихий вигук почувся з лагуни, й човен наблизився до хатини приятеля духів.

— Коли хочеш їхати зо мною, я буду чекати на тебе весь ранок, — мовив білий, дивлячись на воду.

— Ні, туане, — лагідно відповів Арсат. — Я не можу ні їсти, ні спати в цій хатині, але спершу мушу побачити свій шлях. Зараз я ще нічого не бачу, нічого не бачу! Нема світла й нема спокою на землі — тільки смерть. Ми були дітьми одної матері, — і я кинув його серед ворогів; і тепер я вертаюсь назад.

Він передихнув і вів далі замисленим голосом:

— Ще трохи, і я буду бачити досить добре, щоб помститися, щоб помститися! А зараз вона померла, і... всюди... темрява...

Він безсило опустил руки і заціпенів з непорушним лицем і скам'янілими очима. Білий зійшов у човен. Люди з баграми забігали навколо, оглядаючи крадькома нелег-

ку дорогу, що слалася перед ними. На кормі сидів похмурий стерничий з закутаною в біле головою. Обпершись руками на накриття з трави над маленькою каютою, білий дивився назад, на блискучі зморшки за човном. І перш ніж човен вийшов з лагуни, він підвів очі. Арсат стояв нерухомо в сонячному саяві і байдуже дивився в інший бік.

ЗАВТРА

Те, що знали в маленькому приморському порту Кольбруці про капітана Гегберда, не було йому на користь. Він був родом не звідси. Примусили його тут оселитися обставини зовсім не таємничі, — колись він навіть любив про них розповідати. Певно, мав він трохи грошенят, бо купив собі клаптик землі й дешевим коштом збудував на ньому два жовтих цегляних котеджі. В одному жив він сам, а другий наймав Джозефу Карвелові, — сліпому Карвелові, колишньому кораблебудівнику, людині, що мала лиху славу ката в родинному житті.

Котеджі ці мали спільну стіну; залізний штахет ділив надвое квітники перед будинками, а дерев'яний паркан розгороджував сади, що були позад котеджів. Міс Бессі Карвел дозволено було сушити на ньому скатерки, блакитне жіноче шмаття і фартухи.

«Дерево від цього підгниває, люба моя Бессі», — бувало кидав капітан, коли вона користувалася з цього привілею.

Це була дівчина, висока на зріст, а паркан був низенький, і вона могла спертися на нього руками. Пучки

у неї були червоні від прання, та руки її були білі й гарні. Вона мовчки дивилася на батькового лендлорда поглядом, в якому проступав розум, чекання й бажання.

«Дерево підгниває, — казав Гегберд. — Це єдина у вас погана звичка. Чому б вам не почепити мотузку для білизни на задньому подвір'ї?»

Міс Карвел нічого не відповідала, тільки хитала головою на знак незгоди. На маленькому подвір'ячку за котеджем було в неї кілька грядок, облямованих камінням. У вільну хвилину вона садила на них квіти, що, мов в екзотичних країнах, буйно виганялися вгору; а капітан Гегберд, — ще струнка й бадьора людина, зодягнена з ніг до голови в грубу парусину, — по той бік паркана тонував по коліна в густій траві й бур'яні. Колір і незграбність його вбрання, що він його носив, — «тимчасово, — як він завжди відповідав, коли хтось кепкував над ним, — робили його схожим на незугарно витесану статую, що височіла на занехаяному клаптикові землі. Ця кам'яна людина мала красиве червоне лице, розгублені блакитні очі й пишну білу бороду, що ніколи не бачила ножиць. Сім років уже на жарти кольбрукського цирульника Гегберд поважно відповідав: «Що ж, можливо, на тому місяці».

Цирульник із нахабним виглядом сидів якось у «Новому Трактирі» поблизу гавані, куди капітан зайшов купити унцію тютюну. З носової хусточки вийняв він три півпенсовики, заплатив за куплене й вийшов. Тільки-но зачинилися двері, цирульник голосно засміявся:

— Швидко до мене завітають голитись старий і молодий. Усім буде робота: і кравцеві, і цирульникові, і майстрові ліхтарів; щасливі часи настають для Кольбрука. Ще

недавно він казав: «через тиждень»; тепер каже: «через місяць, — а незабаром, певно, скаже: «через рік».

Помітивши незнайому людину, що дослухалася до його розмови, циркульник простяг ноги й пояснив, що цей чудернацький дідуган — Гегберд — колишній шкіпер каботажного судна, який чекає повороту свого сина. Хлопчину, певно, поїдом їли вдома, і він утік на море. Мабуть давно-давно вже він спочиває десь на дні. Старий примчав у Кольбрук років три тому. Зодягнений був у чорний суконний костюм, бо незадовго перед тим поховав свою жінку. З вагона третього класу, для курців, він вихопився так швидко, немовби за ним дідько гнався по п'ятах. А пригнав його сюди якийсь там лист, брехливий напевно. Один шибайголова написав йому листа про моряка, що теж звався Гегберд; цей моряк нібито упадав за якоюсь дівчиною з Кольбрука або десь поблизу. «Правда кумедно?» Розшукуючи Гаррі Гегберда, стариган довго розміщував оголошення в лондонських часописах, обіцяючи добру винагороду тому, хто подасть йому більш-менш правдиву звістку про сина. І циркульник, глузливо посміхаючись, почав розповідати, як цей чужинець обшукував усю місцевість навкруги: їздив кіньми, ходив пішки, розповідав кожному про своє горе, обходячи всі навколишні таверни і пивні, зупиняючи по дорозі людей і розпитуючи їх; він зазиравав навіть у ка-нави. Спочатку він був дуже схвильований, потім уже шукав просто з настирливості, і щодалі — то все млявіше. Він навіть не міг гаразд розповісти, який з вигляду був його син. Можливо, це й був один з тих моряків, що покинули колись навантажене дошками судно, один з них упадав за місцевою дівчиною. Але старий розпові-

дав про юнака років чотирнадцяти: «кмітливий, жвавий хлопчик». І коли люди тільки посміхалися на це, він ніяково тер свого лоба й відходив ображений. Зрозуміло, що він нічого не знайшов, навіть на слід не натрапив; але чомусь уже не забирався з Кольбрука.

— Можливо, з туги, особливо після смерті жінки, він з глузду з їхав, — міркував цирульник із виглядом великого знавця людської душі. Згодом старий зовсім кинув розшукування. Син його, певно, виїхав, і капітан поклав його чекати тут. Адже один раз, принаймні, син його завітав саме до Кольбрука, а не на батьківщину; певно, у нього були для цього поважні підстави, гадав старий, і вони, мабуть, приведуть його знову сюди.

— Ха-ха-ха! Ну, звичайно, до Кольбрука! Куди ж інакше? Єдине місце в усьому Сполученому Королівстві, де можна знайти давно загублених синків! Отож продав він старий дім в Кольчестері і переїхав сюди. Такі вже дуροщі на його найшли! А от я не рішусь розуму, коли хто з моїх хлоп'ят втече. У мене їх восьmero.

Своєю мужністю цирульник викликав такий голосний регіт серед своїх слухачів, що аж стіни ходором заходили в таверні.

З одвертістю людини зі здоровим глуздом він признався, що такі речі вельми заразливі. Його цирульня недалеко від гавані, й щоразу, як хтось з моряків заходив поголитися або постригтись, він і сам думав: «А що, коли це й є син старого Гегберда!». Хоч сам із цього глузував. Ця думка була заразлива. Він пам'ятав, як усе місто було охоплено нею. Але цирульник сподівався, що старий ще вичуняє. Він поклав лічити його розумним

глузуванням, і пильно стежив, як це на того впливало. Через тиждень... через місяць... через рік! Якщо старий шкіпер одкладе поворот сина на наступний рік, то можна сподіватися, що він взагалі перестане говорити про це. У всьому іншому він був цілком здоровою людиною; отже, рано чи пізно мине й ця його хвороба. Цирульник був у цьому переконаний.

Ніхто ніколи не перечив капітану. Волосся його з того часу встигло посивіти, а борода зовсім побіліла й велично спадала йому на парусинове вбрання. Він сам собі пошив цього костюма, потай від усіх, й одного ранку одяг його, бо ще напередодні всі бачили його в жалюгідному суконному вбранні. Парусиновий костюм справив сенсацію на Хай-Стріт. Крамарі кидалися до дверей, всі кольбручани, хапаючи шапки, вибігали на вулицю. Така метушня спочатку вразила Гегберда, а потім налякала, та на здивовані питання цін схвильовано й ухильно відповідав: «Це тимчасово».

Подію цю давним-давно забули; самого ж капітана Гегберда хоч і не забули, але перестали звертати на нього увагу — така вже людська звичка, бо й на сонце вони не звертають уваги, коли воно не примушує їх відчутти пекельну спеку. Жодних ознак хвороби не було помітно в капітана, тільки очі його якось дивно блукали. В його поведінці на вулиці вже не було схвильованого напруження, а замість того з'явилися ніяковість і підозрілість; він, здається, вбачав у собі щось таке, що його знеславлює, якесь дивацтво, і проте не міг з'ясувати собі, в чому полягала його провина.

Тепер він неохоче розмовляв з людьми і придбав собі славу страшенного скнари. В крамницях він щось жаліб-

но мурмотів; після довгого вагання купував трохи м'ясних обрізків і не терпів натяків на своє вбрання. Сталося так, як і пророкував цирульник. Всі думали, що старий позбувся вже хвороби, — кинув свої сподівання. Лише Бессі Карвел знала, що він тому не говорить більше про поворот свого сина, що чекає його не «через місяць» і не «через рік, — а «завтра».

Зустрічі в садку та в квітнику зблизили їх; він розмовляв з нею через паркан по-батьківському, розумно, трохи з притиском. Вона користувалась необмеженим його довір'ям: і він частенько приязно підморгував їй. Незабаром міс Карвел навіть почала чекати цього підморгування. Спочатку їй робилося ніяково: адже сердега був божевільний. Потім вона звикла відповідати на це сміхом: він не був лихою людиною. Нарешті, вона помітила в собі якесь несвідоме хвилювання й почала червоніти. Підморгування його не було вульгарним; його червоне обличчя з красивим вигнутим носом не позбавлено було шляхетності; тим більше, що коли він з нею розмовляв, то погляд його ставав спокійним і розумним. Це була красива, бадьора й струнка людина з білою бородою. Про літа його ніхто не думав. Він запевняв, що син його ще маленькою дитиною був надзвичайно схожий на його.

— У липні Гаррі мине тридцять один рік, — оповістив він якимось її, — як раз такі літа, щоб одружитися з гарною, розбитною дівчиною, що вміє вести господарство. З нього було запальне хлоп'я. А із запальними чоловіками найлегше жити. Ці ж миршаві сучасні парубки тільки роблять жінку нещасливою. На світі нема нічого кращого за власну хату, — своє гніздечко, затишний ку-

точок, в усяку погоду тобі — тепле ліжко. Хіба ж не так, моя любя?

Капітан Гегберд був з тих моряків, що, плаваючи морем, ніколи не спускають землю з очей. Батько його, фермер, мав велику сім'ю, і коли він збанкрутував, Гегберд наспіх вивчився на шкіпера каботажного судна. Так біля берегів минуло все його морське життя. Певно, спочатку жилося йому не легко, бо його ніколи не приваблювало море; він любив землю з її численними будинками й затишним родинним життям. Багато моряків мають огиду до моря і не ховають цього, а він просто ненавидів його, — немов любов до спокійного осілого життя, пройшовши через багато поколінь, поїняла всю його істоту.

— Люди не знають, на яке поневіряння віддають своїх дітей, пускаючи їх в море, — казав він Бессі. — Краще вже їх зробити арештантами.

Він не вірив, що можна було звикнути до такого важкого життя. Що це за робота така, коли ви більшу частину свого життя не можете заглянути додому і навіть не знаєте, що там у вас робиться?

Можна було подумати, що його дуже втомили довгі подорожі; а тим часом він ніколи не був у дорозі довше двох тижнів, та й то більшу частину цього часу стояв на якорі, захищений од негоди. А тільки-но жінка його одержала у спадщину будинок і трохи грошенят од свого нежонатого дядька, що дещо надбав, торгуючи вугіллям, — він одразу покинув морську службу з таким почуттям, немовби йому пощастило втекти з каторги. За весь час цієї служби він міг на пальцях порахувати ті дні, коли йому не доводилося бачити берегів Англії.

— Я ніколи не відходив далі, як на вісімдесят сажнів од берега, — вихвалявся він.

Бессі мовчки слухала. Перед їхнім котеджем ріс низький ясен; літніми вечорами вона виносила свого стільця на моріжок і сідала під деревом зі своїм шиттям. Капітан Гегберд, в парусиновому вбранні, спирався на заступ. Щодня він копав свій квітник, знов і знов перекопуючи, по кілька разів на рік, але «поки що» нічого не збирався сіяти.

Бессі Карвел він пояснював: «Поки що наш Гаррі не приїде завтра...». А вона вже так часто чула цю фразу, що в серці її зринав тільки невеличкий жаль до цього сповненого надією старого.

Отже, все одкладалося на завтра. Повний ящик був напханий різними мішечками з насінням для квітника. «Він, певно, побажає вислухати й вашу думку з цього приводу, моя люба, — казав їй капітан Гегберд через паркан.

Бессі не підводила голови від своєї роботи. Вона стільки вже разів чула це. Та іноді вона кидала шити, вставала й помалу підходила до паркана. Було щось в цих мріях принадно-чарівне. Він був певен, що син його, вернувшись додому, знайде добре влаштований, затишний притулок і більше вже його не покине. Тому він напхав свій котедж різноманітними меблями. Були там столи в чохлах, грубі сувої килимів, поставлені сторч, мов білі колони статуї, а в сутінку завішених штор проступали білі мармурові верхів'я. Капітан Гегберд завжди детально розповідав їй, що він купив, вважаючи, що вона має право все знати. А вкриті бур'янами подвір'я, казав він, можна буде залити цементом... післязавтра.

«Ми зможемо розкидати цей паркан, і ви почепите мотузку для білизни подалі од ваших квіток». Він підморгував, а вона червоніла.

У цих божевільних мріях було дещо й розумне. А що, коли справді його син вернеться? Хоча, правду кажучи, вона була не певна, що в нього взагалі був колись син; а хоч і був, то вже надто довго не з'являвся. Коли капітан Гегберд починав розпалятися, вона йому потакала і тільки для заспокоєння свого сумління потихеньку посміхалась.

Тільки один раз спробувала вона з почуття жалощів висловити думку, що надії його даремні; але ця спроба її дуже налякала. На обличчі в нього з'явився такий жах, немовби він побачив над собою розчинене небо.

— Ви... ви... гадаєте, що він потонув?

З хвилину думала вона, що він збожеволіє, бо завжди здавався їй нормальнішим, ніж його вважали інші люди. За піднесенням настала реакція. Сердечно, по-батьківськи, трохи лукаво промовив він до неї:

— Не турбуйтеся, моя люба, — море його не затримає. Він з ним не зв'язаний. Ніхто з нас, Гегбердів, не зв'язаний із морем. Гляньте на мене: адже я не втопився. І він теж неодмінно вернеться. Ніщо не може перешкодити йому вернутись...

Очі в нього забігали.

— Завтра.

Більше ніколи вона не вдавалась до такої спроби, бо-ячись, щоб він часом і справді не збожеволів. А він цілком покладався на неї, бо вона здавалась йому єдиною розумною людиною в місті, і він од щирого серця радів, що знайшов своєму синові дружину до пари. Якось, під

впливом лихого настрою, він признався їй, що на нього дивне враження справляють тутешні люди. Як вони позирають на вас, як розмовляють з вами! Він ні з ким з них не міг заприятелювати. Не до вподоби вони йому. Він не кинув би рідного міста, якби не знав напевно, що синові його вподобався Кольбрук.

Спустивши очі, вона мовчки плела біля паркана, терпляче вислуховуючи його теревені. Іноді на її мертво-блідих щоках проступали червоні плями. Її буйне волосся, недбало зачесане, мало колір червоного дерева, а батько її був зовсім рудий.

У неї була огрядна постать, лице — стомлене, несвіже. Коли капітан Гегберд розмальовував, як-то добре жити на власному господарстві, й вихваляв родинне вогнище, вона ледве помітно всміхалася. Її родинне щастя не виходило за межі того, що вона ось уже десять найкращих років свого життя піклувалася про батька.

Звірячий крик, що лунав із вікна верхнього поверху, уривав їхню розмову. Вона неквапливо згортала своє плетиво або складала шиття. А тим часом у безугавному завиванні чулося її ім'я, і рибалки, простуючи насипом, здивовано повертали свої голови у бік котеджів. Вона поволі йшла до дверей, і за хвилину в хаті ставало тихо. Згодом вона знову з'являлася, ведучи за руку людину із суворим, грубим обличчям, товсту й неповоротку, мов гіпопотам.

Він був удівцем, цей кораблебудівник. Багато років тому його спіткало нещастя: він раптом осліп. Після цього він поводився з донькою так, немовби вона була в цьому винна. Люди чули, як він на все горло галасував, що йому мало клопоту, що він сліпий, що він склав собі

досить грошей, щоб кожного ранку мати на снідання шинку з яйцями, і дякував за це богові таким злісним голосом, наче кляв кого.

На капітана Гегберда його пожилець справляв таке неприємне враження, що якось він сказав міс Бессі: «Він якась шалена людина, моя люба».

Вона знову плела, кінчаючи пару шкарпеток своєму батькові, що вимагав од неї цілковитої покірливості. Плести вона ненавиділа; а тепер саме дійшла до п'яток і не могла одвести погляду від спиць.

— Звичайно, йому не треба піклуватися про сина, — бубонів далі капітан Гегберд. — Дочкам, зрозуміло, не багато треба... гм... гм... І вони не тікають з дому, моя люба.

— Так... не тікають, — спокійно промовила Бессі.

Капітан Гегберд хихикнув. Морський костюм, засмажене обличчя, борода Нептуна — робили його схожим на поваленого морського бога, що змінив свій тризубець на заступ.

— І він може вважати, що ви вже до певної міри забезпечені. З дівчатами найкраще. Чоловіки... — він підморгнув. Міс Бессі почервоніла.

— Бессі! Подай капелюх!» — гукнув раптом старий Карвел, що сидів під деревом, німий і нерухомий, схожий на кам'яного ідола. Рота він розтуляв лише для того, щоб вигукувати свої накази та лайки. Вона поклала собі зовсім йому не відповідати, а він галасував доти, доки вона не брала його під руку або не встромляла йому в рот люльку. Відчувши, що капелюх у нього на голові, він зразу ж перестав репетувати. Потім підвівся, і вони вийшли за ворота.

Він дуже налягав на її руку, і довгі прогулянки страшенно стомлювали Бессі; їй здавалося, що доля поклала на неї тяжку кару — завжди тягати за собою цього важкого каліку. Звичайно вони зразу ж переходили через дорогу (котеджі були в полі, недалеко від гавані, двісті ярдів від краю вулиці), і довго-довго ще видно було, як вони поволі сходять дощаними східцями на дамбу. Дамба ця йшла зі сходу на захід і схожа була на старий залізничний насип, що ним давно вже не ходили потяги. Незграбні постаті рибалок з'являлися на обрії, деякий час маячили над насипом і, не поспішаючи, сходили вниз. Їхні рудуваті волоки, схожі на павутиння, розіслані були на вкритому травою схилі дамби. Дивлячись із вулиці вгору, городяни бачили дві самотні постаті і впізнавали в них обох Карвелів. А капітан, тиняючись без діла біля своїх котеджів, підводив голову й дивився, як вони гуляють.

Він, як і раніше, розміщував у недільних часописах оголошення про Гаррі Гегберда. «Ці часописи за кордоном, по всьому світі», — пояснював він Бессі. Одночасно, либонь, він думав, що син його в Англії, деś зовсім близько, щоб приїхати «завтра». Не виявляючи своїх думок, Бессі доводила, що в такому разі він даремно витрачає гроші на оголошення; краще б витрачав ці пів крони на себе. Докази її спантеличували його, і якийсь час на нього находив сумнів. «Адже всі так роблять», — відповідав він. В газеті була ціла колонка оголошень про загублених родичів. Він приносив газету й показував їй. Він і його жінка протягом багатьох років розміщували в газетах такі оголошення; але вона була дуже нетерпляча людина. Лист із Кольбрука надійшов на другий день після її похорону; і коли б у неї було хоч трохи тер-

плячості, вона жила б тепер тут, і чекати їй довелося б всього один день.

— От ви, моя люба, маєте терплячість.

— А ви іноді мене просто дратуєте, — відповідала вона.

Хоч він і не переставав давати в газети оголошення, але ніякої винагороди вже не обіцяв, бо в його затьмареному й розладнаному мозкові склалося переконання, — ясне, як день, — що він уже має всі потрібні йому відомості. Чого ще треба? Адже йому вказано місце — Кольбрук, і більше не було потреби про що-небудь довідуватися. Міс Карвел потакала йому, і його заспокоювало це її співчуття до всіх сподіванок, що примарою стояли перед ним, засліплювали його й заступали правду, як сліпота старого з другого котеджу заважала тому бачити світло й красу навкруги.

Проте все, що збуджувало в ньому сумнів, найменша байдужість або неухважність до його планів про спільне життя з сином і синоюю дружиною, коли той вернеться, дратувало його, викликало в ньому злість і сарказм. Бессі звала це його лихим настроєм. Вона погрожувала йому своїм пальцем. Та коли знов виходила після того, як він з нею сварився, Гегберд скося поглядав на неї, і досить було найменшого знаку її прихильності, як він знову підходив до штахету, і його батьківське відношення до неї одразу ж поновлялося.

Хоч їхня приязнь тяглася вже кілька років, проте між ними завжди стояв паркан, або штахет. Він розповідав їй про всі речі, які він придбавав для устаткування їхнього приміщення, але ні разу не запропонував оглянути їх: до повернення Гаррі жодна людина не повинна бачити

їх. І справді, ніхто ні разу не був у його котеджі; він сам справляв усю хатню роботу й так крився з усім, що, купивши в місті якусь річ, швидко проходив через квітник, ховаючи її під своєю парусиновою кереєю. А вийшовши з хати, виправдувався: «Це був тільки казаночок, моя люба».

Коли Бессі була не дуже стомлена і не змучена батьковим гдиранням, то, червоніючи, відповідала:

— Гаразд, гаразд, капітане, я — терпляча.

— Ну й добре, моя люба. Вам уже не довго доведеться чекати, — відповідав він, і раптом йому й самому робилося ніяково.

Щопонеділка передавала вона йому через штахет гроші за помешкання. Він жадібно хапав шилінги і потім тремтів над кожною копійкою, що йому доводилося на себе витратити. Та коли він залишав її, щоб іти за покупками, поведження його враз мінялося. Без її прихильності він почував себе зовсім беззахисним; тулився до стін будинків, ідучи вулицею, бо не вірив цим чудним людям, хоча вже й діти перестали гукати йому вслід, а крамарі, не обзиваючись жодним словом, відпускали йому крам. Надто турбували його й лякали найдрібніші натяки на вбрання, мовби в цьому було щось ганебне й незрозуміле.

Восени дощ перішив об його керею, і промочена парусина робилася цупкою, мов бляха. В негоду він ховався під невеличким накриттям і, тулячись спиною до дверей, сумно дивився на свого заступа, що стирчав серед подвір'я. Землю було так добре скопано, що восени вона перетворювалася на багно. Коли ж вона підмерзала, горю його не було краю. Що скаже Гаррі? І тому,

що тепер йому не часто траплялося бачитися з Бессі, приглушене зачиненими вікнами галасування старого Карвела страшенно дратувало його.

— Чому цей божевільний не найме собі служниці? — спитав він якось увечері, коли вона вибігла до нього на часинку.

— Не знаю, — стомлено відповіла Бессі, дивлячись бік своїми сірими, безнадійними очима, під якими в неї завжди лежали темні смужки, бо, здавалось, вона вже не сподівалася, що буде якась зміна або якийсь кінець у її житті.

— Почекайте, моя люба, до весілля, — мовив до неї єдиний її друг, підступаючи ближче до штахету. — Гаррі вам найме служницю.

Його сповнене надіями божевілля, здавалось, так грубо глузувало з її безнадійності, що вона з серця трохи не закричала на нього на весь голос. Але стримала себе й, звертаючись до нього, немовби до здорової людини, мовила, глузуючи сама з себе:

— Що ви, капітане, ваш син, може, на мене й глянути не схоче.

Він підвів голову й хрипко зареготав:

— Що таке? Цей хлопчисько! Не побажає глянути на єдину розумну дівчину в усій окрузі? А я навіщо тут, моя люба... моя люба... моя люба?.. Навіщо? Почекайте. Ви тільки почекайте. Завтра побачите. Я швидко...

— Бессі! Бессі! Бессі! — заревів із хати старий Карвел. — Бессі! Люльку!

Цей товстий сліпець просто раював зі свого ледарства. Він навіть не бажав простягнути руку за потрібними йому речами, що їх Бессі ніколи не забувала по-

класти біля нього; не бажав і пальцем поворухнути; не підводився зі свого стільця; жодного кроку не робив у вітальні, яку знав, наче видючий, — завжди кликав до себе Бессі й вішався усією своєю вагою на її плече; не бажав проковтнути жодного шматочка, якщо вона не прислужувала йому. Він навмисно перебільшував свою безпорадність, щоб якнайдужче поневолити її. З хвилину постояла вона, зціпивши зуби, потім повернулася і пішла в хату. Капітан знову вернувся до свого заступу. Карвелів галас одразу стих, і швидко з вікна вітальні заблимало світло.

Якась людина твердо й не поспішаючи йшла дорогою; пройшла вже повз, але, угледівши капітана Гегберда, зробила крок чи два назад. Небо на заході ще блимало холодним білим світлом. Прохожий нахилився через хвіртку.

— Певно, ви і є капітан Гегберд? — спитав він.

Старий озирнувся і витяг із землі заступ, наляканий цим незнайомим голосом:

— Так, це я, — нервово відповів він.

Той, усміхаючись йому в лице, промовив:

— Ви, здається, вмістили оголошення про свого сина?

— Мій син Гаррі, — забурмотів капітан. — Він завтра повертається додому.

— Дідька лисого! — кинув незнайомий. І глузливо спитав: — Чого це ви запустили собі бороду, як у різдвяного діда?

Капітан підступив ближче й сперся на свого заступу.

— Ідіть своєю дорогою, — мовив він злісно, але й неспішно, бо дуже боявся глузування.

Незнайомий, навіть не підозрюючи, що хвилину тому йому мало не розчерепив голову заступ, уже серйозніше сказав:

— Я не втручаюсь у чужі справи. Але мені здається, що з вашими відомостями про сина щось не гаразд. Дозвольте зайти?

— Вам... зайти? — з невимовним жахом прошепотів старий.

— Я можу дати вам справжні відомості про вашого сина, останні відомості, якщо ви їх бажаєте почути.

— Ні, — крикнув Гегберд і сердито почав ходити туди й сюди, піднявши заступ на плече. — Прийшло якесь ледащо, якийсь там скалозуб і запевняє, що тут щось не гаразд. Я маю більше відомостей, ніж ви. Я маю всі відомості, які мені потрібні. Я їх одержав багато років тому... Впустити вас? Аякже! А що скаже Гаррі?

Постать Бессі Карвел з'явилася у вікні вітальні; потім грюкнули двері, і вона вибігла з котеджу. Одягнена була в чорне, і тільки на голову накинуте було щось біле. Ці двоє голосів, що їх вона почула, сидячи в кімнаті, так схвилювали її, що не могла мовити ні слова.

Капітан Гегберд мав такий вигляд, немовби намагався звільнитися з клітки. Ноги його грузли в калюжах, він попадав у ями; нічого не бачив, налетів на паркан.

— Обережніше! — серйозно мовив перехожий і вхопив капітана за рукав. — Хтось намислив вас обдурити... Ого! А що це за вбрання на вас? Добряча парусина, присягаюсь св. Георгієм! — І голосно зареготав. — Ну й тип же ви!

Капітан Гегберд звільнив свою руку і, зщулившись, почав одступати.

— Це тимчасово, — пробурмотів він сторопіло.

— Що з ним таке? — фамільярно звернувся перехожий до Бессі й почав помалу з'ясовувати: — Я не мав наміру його лякати. — Він знизив голос, немов давно вже був із нею знайомий. — Я випадково зайшов до циркульні, щоб поголитися за два пенси, і там мені розповіли, що це за тип. Старий усе життя був таким.

Наляканий натяком на своє вбрання, капітан Гегберд втік у хату, захопивши з собою й свого заступа, а двоє біля хвіртки аж здригнулись, коли грюкнули двері; потім почули гуркіт засувів, дзенькіт замка й божевільний сміх за дверима.

— Я не хотів його хвилювати, — мовив незнайомий, трохи помовчавши. — Що це з ним? Адже він ще не зовсім божевільний?

— Він довго тужив за своїм сином, який десь пропав, — тихо, немовби прохаючи пробачення за старого, відповіла Бессі.

— Та я ж і є його син.

— Гаррі! — скрикнула вона й замовкла.

— Знаєте моє ім'я? Приятелі зі старим, еге ж?

— Він — наш хазяїн, — плутаючись, мовила Бессі й ухопилася за паркан. — Отже, виходить, ці дві кролячих клітки — його? — з презирством кинув молодий Гегберд. — Саме те, що йому треба. Чи не можете ви, часом, сказати, хто це має приїхати до нього завтра? Ви, певно, знаєте. Запевняю вас, що старого хтось хоче обдурити, — це шахрайство!

Вона не відповідала, почувуючись зовсім безсилою дати пояснення, в якому, здавалося, і вона й божевілья сплелися докупи.

— О, мені дуже шкода! — прошепотіла вона.

— Що таке? — спитав він. — Не бійтесь мене збен-
тежити. Боятись доведеться старигану якраз тоді, коли
він найменше цього ждатиме. Та мені й байдуже, хоч
все-таки цікаво буде ще раз глянути на його пику
завтра. Я не ганяюсь за його грошиками, але право —
є право. Побачите, як я упораюсь завтра з тим шахраєм,
хто б він не був!..

Він підступив ближче й стояв перед нею по той бік
штахету. Потім глянув на її руки. Йому здалося, що
вона тремтить, і він подумав, що, може, й вона бере
участь у цьому шахрайстві. Може, він приїхав якраз
вчасно, щоб їм перешкодити. Ця думка трохи його роз-
важила. Але він завжди поблажливо ставився до вся-
ких жіночих витівок. А вона таки й справді тремтіла:
шаль зсунулась з її плечей. «Сердечна!» — подумав він,
а вголос промовив:

— Не турбуйтеся про того хлопця; він, певно, пере-
думає до завтра. А що мені робити? Не можу ж я отут
стовбичити до ранку!

Вона вигукнула:

— Це він вас, вас чекає! Це ви повинні приїхати
завтра!

Він тупо глянув на неї.

— О! Це — я!

В обох, здавалося, перетяло дух. Очевидячки він мір-
кував над тим, що почув; потім без роздратування, але
з помітним замішанням, промовив:

— Не розумію. Я йому нічого не писав. Це мій при-
ятель побачив ранком оголошення в газеті й сказав
мені...

Він нахилився до неї, а вона щось швидко зашепотіла. Нарешті він спитав:

— А чому ж сьогодні не можна?

— Ви мене не зрозуміли! — нетерпляче скрикнула вона.

Яскрава смужка світла згасла на заході. Знову він нахилився, щоб краще чути; і темна ніч заховала постаті — жінки, що пошепки розповідала, й чоловіки, що уважно слухав; тільки обличчя їх, ласкаво й таємничо зближені, маячили в темряві.

Він випростався: крилата тінь капелюха стирчала у нього над головою.

— Правда ж, дурне становище? — скаржився він. — Завтра? Ну, ну! Ніколи ще не доводилося такого чути. Виходить, що завжди буде це «завтра», а «сьогодні» ніколи не буде; так я розумію?

Вона мовчала, мов скам'яніла.

— І ви підтримували цю химерну вигадку? — питав він.

— Я йому ніколи не перечила.

— Чому?

— А навіщо було це робити? — оборонялася вона. — Це зробило б його ще більш нещасним. Він збожеволів би.

— Збожеволів би! — прошепотів він і почув її нервовий сміх.

— Кому б це могло пошкодити? Невже й мені треба було сваритись із нещасним старим? Легше було самій наполовину вірити в це.

— Так, так! — міркував він. — Певно, старий якось обплтавав вас своїми нісенітницями. У вас добре серце.

Руки в неї нервово задрижали. «І це могло бути правдою. Це була правда. Це сталося. Ось воно. Ось воно «завтра», — що ми його сподівалися».

Вона передихнула, а він добродушно сказав:

— Так, а двері замкнені. Я б не звернув уваги, якби... І ви гадаєте, що його можна примусити мене впізнати... Ви могли б це зробити? Через тиждень, кажете? Гм... може й так. Тільки невже ви думаєте, що я витримаю тиждень у цій норі? Ні, ні! Мені давай важку роботу або гамір, метушню, широкий простір, якого тут у всій Англії не знайдеш. Щоправда, одного разу я вже був тут і прожив більше тижня. Старий розмістив тоді оголошення в часописах. От, один мій приятель і намислив скористатися з цього, щоб видурити пару соверенів, й послав йому листа про мене. Проте з цього жарту нічого не вийшло. Довелося нам брати ноги на плечі. А зараз цей приятель чекає на мене в Лондоні, а крім того...

Бессі Карвел швидко дихала.

— Чи не постукати мені у двері? — спитав він.

— Спробуйте, — відповіла вона.

Рипнула хвіртка до котеджу Гегберда, і тінь його сина слизнула крізь неї, зупинилась і знов зайшлася довгим сміхом, дуже схожим на батьківський, тільки лагідним і м'яким, — сміхом, що забринів у жіночому серці, зазвенів в її ухах.

— А він часом не бешкетує? Мені б не хотілося з ним стятися. Хлопці завжди говорять, що я й сам не знаю своєї сили.

— На мій погляд, він — найгірша людина у світі, — перебила вона.

— Ви не сказали б цього, якби побачили, як він мчав за мною сходами з ремінним поясом у руці, — заперечив він. — Я шістнадцять років це пам'ятаю.

Її немовби обпало, коли вона знову почула його стриманий лагідний сміх. А коли пролунав стук дверного молотка, серце її завмерло.

— Гей, тату! Впустіть мене. Це я — Гаррі! Вернувся на день раніше.

Вікно на верхньому поверсі одчинилося.

— Скалозуб, що прийшов сюди з якимись вістями? — почувся голос старого Гегберда. — Не зв'язуйтеся з ним, моя люба. Це зіпсує всю справу.

Гаррі ще раз крикнув: «Гей, тату!» Потім щось дзенькнуло; вікно закрилося, і хлопець знову з'явився біля неї.

— Так само, як і колись. Трохи не вбив мене, кинувши в голову свого клятого заступа.

Вона затремтіла.

— Та мені й байдуже, — розпочав він, — але я витратив на квиток всі свої шилінги, а на останні пенси поголився — з пошани до старого.

— А ви й справді Гаррі Гегберд? — швидко спитала вона. — Ви можете це довести?

— Чи можу довести? Та хто ж інший може це зробити? — весело мовив він. — Які вам потрібні докази? Що я маю доводити? Нема жодного куточка у всьому світі, крім, можливо, Англії, де не було б мужчини, або краще — жінки, що не знала б мене, як Гаррі Гегберда. Я дуже схожий на Гаррі Гегберда і можу це вам довести, якщо дозволите увійти у вашу хвіртку.

— Входить, — мовила Бессі.

Він увійшов у квітник. Його довга тінь сунула, трохи похитуючись, а Бессі повернулась до вікна й чекала. Світло падало на його кристалий капелюх, на його могутні плечі, що, здавалося, розтинали темряву. Він підійшов і зупинився, повернувшись лицем до освітленого вікна, що було в неї за спиною.

— Ви тільки уявіть собі на хвилю, що в мене батьківська борода... Ну, що? Я ж ще хлопчиком був викопаний батько.

— Це правда, — прошепотіла вона.

— Ось як це було. Він завжди був домосідом. Я пам'ятаю, як він розкисав ще за три дні до того, як треба було їхати кудись. Можна було подумати, що він відпливав на китобійному судні — принаймні на три роки. Ха-ха! Нітрохи! Всього на десять днів.

Гаррі замовк, а потім, знизивши голос, спитав:

— Він ніколи не говорив вам, від чого померла мати?

— Казав, — гірко промовила Бессі, — що з туги за вами.

Він знов помовчав і розказав:

— Вони так боялися, що з мене не буде пуття, що просто виїли з дому. Мати гризла за ледарство, а старий заявив, що швидше вб'є, ніж пустить мене на море. Отож я й утік. Іноді мені здається, що тільки через якесь непорозуміння я у них народився.

— А де ж вам треба було народитись? — задирливо перепитала Бессі.

— Серед простору, десь на морському узбережжі, у хуртовинну ніч, — швидко відповів він. А потім повагом додав: — Химерні вони були обоє! А старий так і не кинув своїх дурниць. Пошпурив у мене свого клятого

заступа... Слухайте! Що це за галас? «Бессі, Бессі!» Це у вашій хаті?

— Це мене кличуть, — байдуже відповіла вона.

Він одступив.

— Ваш чоловік?.. Не поганий голос для корабельної палуби.

— Ні, це мій батько. Я незаміжня.

— Ви — гарненька дівчина, міс Бессі, люба, — додав він ніжно.

Вона одвернулася.

— Ой, що там таке? Хто його ріже?

— Він чаю хоче.

Вона стояла перед ним висока й нерухома, одвернувшись убік і ламаючи руки.

— Чи не слід би вам піти до нього? — запропонував він, видивляючись на її шию. Шаль її зсунулась до самих ліктів. — Швидко все місто збіжиться. Я почекаю трохи.

Шаль упала на землю, і доки він підіймав її, дівчина зникла. Він перекинув шаль через руку і, підійшовши до вікна, побачив лампу без абажура й надзвичайно товсту людину, з роззявленою пащекою та скуйовдженим волоссям. Галас відразу стих; вікно затулили шторою. Він замислився. Що робити? Батько божевільний; в хату не ввійдеш. Грошей на дорогу нема, а голодний приятель в Лондоні думає, що він утік від нього. «А, сто чортів!» пробурчав він. Звичайно, можна виламати двері, але за це його ще посадять у в'язницю. Правда, це не велике лихо, але він смертельно жахався опинитися на замку, — навіть помилково. Його холодом пройняло від одної думки про це. Він аж затупотів ногами по моріжку.

— Ви хто? Моряк? — спитав його схвильований голос.

Вона з'явилася, мов тінь, бо її вабила інша безжурна тінь, що чекала під хатою.

— Усе, що хочете. А цього разу й, справді, вернувся моряком. І як моряк — я не нараблю сорому.

— Звідкіля ж ви? — спитала вона.

— Просто з веселої гулянки, — відповів він. — Лондонським потягом, розумієте? Ненавиджу сидіти в зачиненому вагоні. Вже краще в хаті.

— А! — мовила вона. — Це добре.

— Бо в хаті завжди можна розчинити двері і йти світ за очі.

— І ніколи не вернутись?

— Не раніше як через шістнадцять років, — засміявся він. — У кролячу клітку, де вітають тебе старим заступом...

— Корабель не такий вже й великий, — закинула вона.

— Так, але море безмежне!

Вона похилила голову. Вуха її немовби стали чуйні до всіх голосів у всесвіті: вона почула за дамбою голос хвиль, що розбивалися об берег одноманітним урочистим гомоном, і вся земля нараз перетворилася на голосний дзвін.

— І все ж — корабель є корабель. Ви його любите й кидаєте. Плавання — не шлюб, — скінчив він безтурботною морською примовкою.

— Не шлюб, — прошепотіла вона.

— Я ніколи не звав себе чужим ім'ям і жодного разу не брехав жінкам. Навіщо брехати? Бери мене або

кинь, — кажу я, — та коли ти вже береш мене... — Він сперся на стіну й почав стиха наспівувати:

*Ой, Ріо, Ріо!
Бувай же здорова,
Дівчино моя,
Гарна, чорноброва.*

— Вам холодно? — звернувся він. — Ось я підняв вашу дрібничку. — Вона відчула, як руки його обхопили її, закутуючи в шаль. — Зав'яжіть кінці на грудях, — наказав він.

— Чого ви приїхали сюди? — стримуючи тремтіння, спитала вона.

— Щоб дістати п'ять соверенів, — швидко відповів він. — Наша гулянка трохи затяглася, і стало скрутно з грошима.

— Ви пиячили?

— Три дні безперестану. Але не думайте про мене погано, — я не п'яниця. Ніхто не примусить мене пити, коли я сам того не бажаю. Я можу бути міцним, як скеля. Сьогодні вранці приятель мій читає газету й каже: «їдь, Гаррі, це ж твій коханий батько... Може, він дасть тобі п'ять соверенів». Ну, вони й стяглися мені на квиток. Дурна пригода!

— Боюсь, що у вас недобре серце, — зітхнула вона.

— Чого це ви так думаєте? Що я втік з дому?... Адже він хотів зробити мене підсудком — для власного задоволення. Ну, я й накивав п'ятами. І в той день, коли я втік, все моє тіло було розмальоване синяками, — з великої любові... Старий завжди був якийсь химерний! А тепер цей заступ... Думаєте, з глузду зсунувся? Анітрохи. Це

якраз схоже на мого батенька. Він хоче прив'язати мене, щоб був йому попихачем... Та нам з товаришем скрутно прийшлося; а що йому п'ять соверенів — єдиний раз за шістнадцять років?

— Як мені жаль вас. І вам ніколи не хотілося вернутися додому?

— Щоб стати підсудком, писарчуком і гнити у якійсь норі, схожій на цю? — з презирством скрикнув він. — Та коли б навіть старий замкнув мене в хаті, то я б усі стіни розвалив або вмер би на третій день.

— А де ж ви сподіваєтеся вмерти?

— Будь-де — в кущах, на морі, на вершині гори... Дома?! Весь світ — мій дім; але я, певно, помру в лікарні... Ну, й що ж! Хіба не все одно, де помирати, коли пожив як слід; а був я, чим хочете, тільки не кравцем і не солдатом, — був прикордонним вартовим, стриг овець, тягав на плечах здобич, бив гарпуном китів... оснащував судна, шукав золото, білував биків і відмовився від таких грошей, що їх старий і за все життя своє не нашкрябав би. Ха, ха!..

Він приголомшив її, й вона прошепотіла:

— Час уже спати.

Він випростався й суворо сказав:

— Так, час іти.

Проте не зрушився, а знову прихилився до стіни й почав наспівувати чужоземну пісеньку.

Їй захотілось плакати.

— Це теж одна з ваших жахливих пісень.

— Навчився в Мексиці. Це пісня гамбусинів: неспокойних людей. Ніщо не може їх втримати на одному місці, навіть жінка...

— Чи не хочете ви знову туди повернутись? — запинаючись, спитала вона.

Він посміхнувся.

— Ні. Це проклята країна золота. Іноді мені навіть моторошно ставало, дивлячись на неї; але нас, не забудьте, чималий гурт був, а гамбусини мандрували поодиноці. Вони знали цю країну передніше, ніж інші люди, і мали якийсь дивний талан розшукувати золото. Ну, й їх теж охопила золота лихоманка, хоч золото, здавалося, було їм непотрібне. Бувало, знайдуть багате родовище і враз повернуться до нього спиною; може трохи й покопають, щоб погуляти, а потім кидають і йдуть шукати іншого місця. Вони ніколи довго не затримувались там, де були хати; ні жінок, ні дітей, ні домівок, навіть приятелів вони не мали. Заприятелитися з гамбусином ви б не змогли: надто вони неспокійні люди — сьогодні тут, а завтра там. Про свою знахідку вони нікому не розповідали: і не було ще на світі багатого гамбусина. Їм не золото потрібне, їм кортить тільки його шукати. Не народилася ще та жінка, щоб утримала гамбусина довше тижня. Ось це й розповідає пісня: одна дівчина-красуня намагалася прив'язати до себе гамбусина, щоб він їй приносив золото. Та де там! Він пішов, і тільки вона його й бачила.

— Що ж сталося з нею? — прошепотіла Бессі.

— Пісня про це не каже. Певно, поплакала трохи: он який хлопець — поцілував і пішов. Але їм треба завжди чогось шукати. Мені іноді здається, що і я такий, як оті гамбусини.

— Отже, ні одна жінка вас не може утримати, — почала вона твердо, але під кінець голос її затремтів.

— Не довше тижня, — пожартував він, граючи на струнах її серця своїм веселим лагідним сміхом. — А проте я всіх кохаю. Ладен усе віддати за гарну жінку. І у яку тільки біду через них я не вскакував, і з яких тільки пригод вони мене не вирятувували! Я кохаю їх з першого ж погляду. Я і в вас закохався, міс... Бессі, чи не так?

Вона трохи відступила і нервово засміялася.

— Ви ж навіть лица мого не бачили.

Він галантно нахилився до неї.

— Біда трошки: декому це до лица. Крім того, у вас красива постать, міс Бессі.

Вона аж затремтіла. Ніхто ще їй не казав таких слів.

— А я таки добре зголоднів, — перемінив він тон. — Не снідав сьогодні. Чи не можете ви винести мені хліба або...

Її вже не було. А він хотів прохати її пустити його в хату. Нічого. Можна й тут. Паскудне становище! Що подумає його приятель?

— Я у вас не милостині прошу, — жартівливо сказав він, беручи шматок хліба з маслом, що вона простягнула йому. — Я прошу по-приятельськи. Мій батько багатий, ви ж самі знаєте.

— Він морить себе голодом заради вас.

— А я теж голодував через його химери, — мовив він, беручись за другий шматок.

— Усе, що він має, надбав він задля вас, — обороняла вона старого.

— Так, щоб я приїхав і сидів тут, як жаба в норі. Дякую вам! А що ви скажете про заступ?.. Він завжди досить дивно виявляв свою любов.

— Я змогла б умовити його за тиждень, — несміло запропонувала вона.

Він був надто голодний, щоб відповісти їй, і, докірливо тримаючи перед ним тарілку, вона почала щось шепотіти йому, швидко й захлинаючись. Він слухав, здивований, їв щодалі повільніше й нарешті зовсім перестав жувати.

— Так ось що він замислив! — презирливо мовив він і несвідомим рухом вибив з її рук тарілку й енергійно вилаявся.

Вона відсахнулась від нього.

— Ні! — лютував він. — Він сподівається... Він чекає, що я заради його проклятих грошей!.. Кому потрібний його дім? Божевільний? Е, ні! Не думайте. Він знає, чого хоче. Він хотів зробити з мене нікчемного підсудка, а тепер хоче зробити ручного кролика у своїй клітці. З мене! З мене!

Його злісний сміх лякав її.

— І світ мені малий, коли мені хочеться розправити плечі, кажу вам... як вас?.. Бессі... Нехай та пані сидить дома у своїй вітальні, як жаба в норі. Жените! Він хоче мене женити, пришити до місця! І вже, певно, нагледів наречену, дідько б мене вхопив! Насмілюсь спитати вас, ви, часом, не знаєте ту особу?

Плач душив її, вона тремтіла, але він так розлютився, що не помічав її розпачу. Його проймала страшенна лють від одної думки про одруження.

Задеренчало вікно.

— Скалозуб, що прийшов із дурними вістями, — забубонів старий Гегберд тоном проповідника. І Бессі здалося, що голос цей отруює божевіллям ніч, насилає

шаленство й загибель на землю. — Тепер я знаю, чого тутешні люди такі непевні, моя люба. Зрозуміло, коли тут вештається цей божевільний! Не майте з ним ніяких справ, Бессі. Чуєте, Бессі?

Вони мов заніміли. Старий метушився й бурмотів щось біля вікна. Раптом він пронизливо скрикнув:

— Бессі, я вас бачу! Я скажу Гаррі!

Вона метнулася, мовби хотіла втекти, потім спинилася й притисла руки до скронь. Молодий Гегберд — темна велетенська постать — закам'янів, мов людина, вилита з бронзи. А над їх головами божевільна ніч скаржилася й лаялася голосом старої людини.

— Проженіть його, моя люба! Це якийсь волоцюга. А вам треба осісти на своєму господарстві. У цього парубка нема власної хати — він не схожий на Гаррі. Він не може бути Гаррі. Гаррі вернеться завтра. Ви чуєте? Ще один день, — белькотів він, усе дужче й дужче хвилюючись. Не бійтеся, Гаррі оженився з вами.

Його божевільний голос покривав навіть гомін прибою, що важко ударяв об дамбу.

— Йому доведеться оженитися. Я примушу його, а ні — то... — він вигукнув жакливе прокляття, — я позбавлю його останнього шилінга і все одпишу вам. Я зроблю це... Вам! Хай гине з голоду.

Вікно зачинилося. Гаррі передихнув і ступив до Бессі.

— Отже, ви і є та дівчина, — мовив він, знизивши голос. Вона не ворухнулася, стояла, одвернувшись од нього й стиснувши голову руками. — Слово честі, — говорив він далі, і непримітна усмішка заграла на його губах, — мені хочеться залишитись...

Лікті її тремтіли.

— На тиждень, — закінчив він.

Вона затулила лице руками.

Він підступив до неї зовсім близько й ласкаво взяв за руки. Вона відчула його дихання на своєму лиці.

— Я попав зараз в біду, і ви мусите допомогти мені виплутатися з неї. — Він намагався розтулити її лице. Вона пручалася. Тоді він пустив її і, відійшовши трохи, спитав: — У вас є гроші? Я мушу йти.

Засоромлена, вона хитнула головою, а він чекав, доки вона шукала в кишені.

— Ось вам! — шепнула вона. — Йдіть собі! Ради бога, йдіть! Коли б у мене було більше... я б усе віддала, щоб тільки забути... щоб примусити вас забути.

Він простягнув руку.

— Не бійтеся! Жодної з вас я не забув. Інші давали мені дещо й дорожче грошей... Але зараз я — жебрак, а ви, жінки, завжди мене рятували.

Похитуючись, він підійшов до вікна і в напівтьмяному світлі, що прохоплювалося крізь штору, глянув на монету, що лежала на його долоні. Це був півсоверен. Він поклав монету в кишеню. Бессі стояла трохи збоку, похиливши голову, мов прибита; руки її безсило повисли, як неживі.

— Ви не можете мене купити, — сказав він, — і себе не можете викупити.

Він міцно насунув на голову капелюха, і через хвилину вона відчула себе в його цупких обіймах. Ноги її відірвалися од землі, голова відкинулася назад; він владно вкривав міцними поцілунками її лице, немовби поспішаючи дістатися до її серця; цілував бліді щоки, лоб, важкі повіки, зів'ялі губи, а розмірені удари й зітхан-

ня припливу акомпанували його могутнім пестошам. Здавалося, море, пробивши дамбу, що захищала міські хати, пройшло над її головою. Потім хвиля відхлинула. Бессі відсахнулася від нього й прихилилася до стіни, знесилена, мовби її викинула на суходіл буря з розбитого корабля.

Трохи згодом вона розплющила очі й, прислухаючись до певних, повільних кроків, що несли від неї переможця, почала поправляти на собі вбрання. Нараз метнулася до відчиненої хвіртки й вибігла на темну й безлюдну вулицю.

— Зупиніться, — крикнула вона. — Не йдіть!

Похиливши голову, вона дослухалася і не могла сказати, — чи то билися об берег хвилі, чи тупотіли кроки, що без жалю топтали її серце. Потім усе стало вщухати; моторошна тиша нагнала на неї страх — гостріший, ніж жах смерті. Зібравши останні сили, вона ще раз гукнула:

— Гаррі!

Ані найменшого відгуку. Нічого. Гуркіт прибою теж, здавалося, змовк. Не чути було навіть шепоту життя, немовби вона була сама, всіма покинута серед тієї кам'янистої країни, де божевільні шукають золото і, знайшовши, з презирством кидають його.

Капітан Гегберд був насторожі. Розчинилося вікно; і серед тиші цієї кам'янистої країни залунав його голос, голос божевілья, брехні та розпачу, голос безглуздої надії.

— Пішов уже той волоцюга зі своїми вістями? Ви не чуєте вже його ходи, моя люба?

Бессі зайшлася сльозами.

— Ні, ні! ні! Вже не чую! — схлипувала вона.

Він задоволено зареготав:

— Ви сполохнули його. Люба дівчино! Тепер усе буде гаразд. Терплячість, моя люба. Ще один день.

А в другому будинку старий Карвел сидів, розметнувшись у кріслі. Велика лампа стояла біля нього. Нараз він люто загукав:

— Бессі! Бессі! Гей, Бессі!

Вона, нарешті, почула його і, скорившись своїй недолі, мовчки попленталась у своє задушливе пекло. Не було в ньому ні величної брами, ні жахливого напису, що вимагав — кинути грішні надії, хоч вона й не знала, в чому саме її провина.

А старий Гегберд там, нагорі, так розпалився, що почав голосно виявляти свою радість.

— Зачиніть вікно! Вгамуйтеся! — ковтаючи сльози, гукнула вона йому з дверей.

Він повстав проти її авторитету, радіючи, що спекався «чогось загрозливого». Здавалось, усе божевілля світу, сповнене надій, впало на землю, щоб пойняти жахом її серце голосом цього старого, що вигукував своє безглузде «завтра».

ЗМІСТ

ФРЕЯ ІЗ СЕМИ ОСТРОВІВ

<i>Переклад Б. Носенок</i>	<i>3</i>
I	3
II	16
III	23
IV	39
V	70
VI	85

АВАНПОСТ ПРОГРЕСУ

<i>Переклад С. Вільхового.</i>	<i>104</i>
I	104
II	117

ЛАГУНА

<i>Переклад С. Вільхового.</i>	<i>135</i>
--	------------

ЗАВТРА

<i>Переклад С. Вільхового.</i>	<i>153</i>
--	------------

Літературно-художнє видання

Серія «Зарубіжні авторські зібрання»

КОНРАД ДЖОЗЕФ

ФРЕЯ ІЗ СЕМИ ОСТРОВІВ

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Т. П. Затуливітер*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешикова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *Т. В. Мальчевська*
Коректор *О. О. Жирнова*

Підписано до друку 27.02.2020. Формат $84 \times 108 \frac{1}{32}$.
Умов. друк. арк. 10,08. Облік.-вид. арк. 7,65.
Тираж 1500 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016